

ISBN 978-966-2669-04-6

9 789662 669046 >

Засновник: Всеукраїнське товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка

Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Передплатний індекс — 30617

Головний редактор тижневика
і керівник проекту
«Бібліотека «Слова Просвіти» —
Любов ГОЛОТА

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001.
Тел./факс: (+38044) 278-01-30
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
Web: slovoprosvity.org

В
О
Д
Н
А
Я
К
Х
Л
І
С

*На пошану творчості
Ліни Костенко*

*Публікації
2005–2011 рр.*

***Вона
як хліб***

ВОНА ЯК ХЛІБ

*На пошану творчості
Ліни Костенко*

*Публікації
2005-2011 рр.*

Київ
Український пріоритет
2011

ББК 83.34УКР6-8

Вона як хліб : на пошану творчості Ліни Костенко :
В73 публікації 2005–2011 рр. / упоряд. : Л. Голота, Є. Букет. —
К.: Укр. пріоритет, 2011. — 160 с.
(Бібліотека «Слова просвіти» ; кн. 4).

ISBN 978-966-2669-04-6

Четверта книжка «Бібліотеки «Слова Просвіти» складається з публікацій 2005-2011 років, присвячених видатній поеті Ліни Костенко, її громадянському і творчому чину.

Мовосвіт поета, сучасне прочитання поетичних книг «Берестечко», «Гіацинтове сонце», «Річка Геракліта», дискусії навколо роману «Записки українського самашедшого», репортажі з літературних презентацій та конференцій, що передають пряму мову Ліни Василівни, широке цитування її творів дають змогу читачам книжки бути учасниками діалогу «Митець і час» на сторінках «Слова Просвіти».

Видання стане в нагоді літературознавцям, вчителям, учням, студентам, які вивчають і висвітлюють сучасний літературний процес.

Упорядники серії Любов Голота, Євген Букет.

На обкладинці: Ліна Костенко під час презентації роману «Берестечко».

*Фото Ксенії Гладшевої.
Слово Просвіти. — 2010. — 25–31 березня. —
Ч. 12 (545). — С. 1.*

© Редакція тижневика «Слово Просвіти», 2011.

Ліна КОСТЕНКО:

«Енергетика, яку мені — чи від роду, чи від народу дано, — дозволяє мені пройти ще й цей етап»

В ЧАСИ ПЕРЕХІДНІ ТА ВІЧНІ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Почесний професор Національної Києво-Могилянської академії Ліна Василівна Костенко, чий цикл лекцій, і, зокрема, «Гуманітарна аура нації» стали інтелектуальним надбанням не лише тутешніх студентів, а й стимулювали широке обговорення насущних культурологічних проблем серед інтелігенції. На «круглий стіл»: «Поезія Ліни Костенко в часах перехідних та вічних», організований НаУКМА 18 березня, напередодні ювілею, а поетеса, прийшла як гість. Виступи літературних критиків Миколи Ільницького й Тараса Салиги зі Львова, кіровоградця Леоніда Куценка, киян Володимира Моренця, Володимира Панченка, Анатолія Ткаченка, кінокритика Лариси Брюховецької були того варті: провідні літературознавці не менш старанно й чесно підготували свої розвідки, як і юний студент Дмитро Дроздовський, якому Ліна Василівна напроорокувала: «Ось

побачите, з цього хлопця будуть люди! Ми ще про нього почуємо». Доросла публіка схвально зааплодувала, студенти із задніх рядів весело розсміялися.

Ліна Василівна, уважно і відкрито подивившись їм у вічі, продовжила: «А ви не смійтесь. Я не помиляюся — ось і з Іваном Малковичем так було. Я прочитала його вірші і написала лист-рецензію до видавництва: видавайте його негайно, доки він ще ось такий, весь молодюсінський. Мене послухались і видали». Присутні зааплодували. Іван Антонович Малкович, знаний директор відомого приватного дитячого видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», як і належить успішному і визнаному поетові й видавцю, стримано і задоволено всміхався: він щойно зімпровізував свій виступ, присвячений Королеві Поезії, щедро пересипавши його ремінісценціями із народних казок. Ліну Василівну він порівняв із чарівною князівною, із рукава якої сиплються прекрасні квіти і добірні золоті слова-вірші... Мене особисто більше б розчулила книжка «Бузиновий цар» чи збірка дитячих віршів Ліни Костенко, видана видавництвом вдячного Малковича, — до ювілею своєї Хрещеної Матері в поезії. Але, либонь, як і інші державні й недержавні видавці, він не зміг цього зробити: чи то через дійсні фінансові труднощі, чи тому, що Ліна Костенко надто вимогливий автор.

Настільки вимогливий, що її вимогливість (зауваж, читачу, — вимогливість до себе) — звільнила багатьох від будь-якої самовимогливості та читацької вдячності до Тієї, що великодушно і легко, — як і на-

лежить королевам, обдаровує нас діамантами своїх слів і не хоче ювілейного єлею. Вона хоче не водевілів і фарсів, а етичності, адекватності й правди. Її правда — в її книгах, що виходили великими тиражами під більш ніж скромними обкладинками, то-тожними поліграфічним спроможностям минулого сторіччя. Це діаманти її віршів надавали не такому вже й глибокому друковій колодяжної глибини, а скромні обкладинки поетичних збірок впадали в очі сяйвом імені, — то сяяли неповторні ритми її душі та потужна енергетика особистості... На круглому столі було цікаво, розумно, виважено і шляхетно.

Хіба що... Посмію і скажу: не вистачало на столах... книг. Щойно з друку. Тих, що називають сигнальними. Бо що ж робила Ліна Василівна впродовж свого життя, вибравши у ньому поезію і поставивши — над усе — вірші («вірші писали мене») — як не сигналіла? Посилала нам свої точені ямби-сигнали: «у нас немає часу на поразку!» Поразка виявлялася спритнішою, являючись у зневазі до українського слова, в тупості літературних критиків, що охрестили Ліну Костенко «народницею» (цікаво, а геніальний Сікейрос, — теж народник?), у невмінні мобілізуватися, врешті, в тому, що «наші чоловіки хапаються за серце, за голову, за ширінку — але не за зброю». Тут варто згадати й іншу поетесу, — ту, що видихнула: «Слово, чому ти не твердая криця?» Крицю, либонь, продали разом із Криворіжсталлю пінчукам та ахметовим — слово останнього призову й останнього десятиліття розтеклося, як водянистий

кисіль безкінечними самовиливаннями укресчлїт-процесу. Не допомогли ні гранти, ні гарантії «європейського контексту»: «Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую».

Костенко констатувала коротко, як діагноз: «душа пройшла всі стадії печалі. Тепер уже сміятися пора». Отож: «Вірші пишуть мене, прозу пишу я» — ось вам «Записки українського самашедшого». Цей твір Ліна Костенко закінчила щойно.

Адресат «Записок» відомий — ми, наше суспільство, наш «прекрасний і неповторний час», де триває «карнавал масок, щоб сховати відсутність лица» (В.Моренець). І якщо ми дозріли, аби зрозуміти, що «глибока етична апатія суспільства не лише поставила в ситуацію ризику життя української книжки, але й, здається, поглиблювала політичну катастрофу цілої держави» (В. Моренець), — послухаймо, що говорить Ліна Костенко за день до свого не єлейного ювілею.

Л. Г.

ІЗ ВЛАСНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСВІДУ

— Особливо вітаю тих, кому ще далеко до власного ювілею. Щодо мене — то мій ювілей квадратовий, і цей круглий стіл має свою таємницю. Це Києво-Могилянська Академія, моя улюблена, дорога моя Академія зрозуміла, що треба перекрити чимось усі «урочистості», — шанування і т. ін. І моя Могилянка

сказала: буде круглий стіл! Просто розумні люди будуть говорити... І ви помітили — тут було кілька надзвичайних виступів, і, зокрема, мене страшенно порадував Володимир Моренець. Мені було цікаво, сподіваюся, що й вам також. А Володимир Панченко, який мені підсвітив ту скіфську одісею, яка пройшла непоміченою! І я йому дуже вдячна...

Я дякую Києво-Могилянській Академії, всім, хто виступав і слухав. Але коли мене запрошували, то сказали, що я можу не виступати, а лише слухати. І я подумала: «Так, я пересиджу тут лиху годину»... Бо мав бути вечір в Оперному театрі, — але... Розумієте, буває отой стан, коли не хочеш... Не хочеш! І я собі думаю: ну, чого мене змушують святкувати і не дають працювати? Потім... Тебе захочуть чимось нагородити. Я вже колись зіткнулась із цим питанням, — тебе можуть дуже неадекватно нагородити. І це не гординя... А може, й гординя — гординя великої гиркоти. Людину можуть нагородити неадекватно. Ось, скажімо, читає мені Ільницький вітання від Львівського університету і ректора Вакарчука, — це адекватно. А як мені колись ордена хотіли видати — це неадекватно, бо це орден, яким можна нагородити Лазаренка, Єльцина і ще багатьох... Я нікого не хочу ображати, але кожен із нас заслуговує чогось такого дуже адекватного! Дуже сердечного, — і я вам дякую за цю адекватність, тому що ювілей як нагода побачити добрих людей, відчутти їхнє розуміння — це адекватно!

Я вдячна Ларисі Брюховецькій, яка говорила про

мою роботу в кіно і згадала мого чоловіка Василя Васильовича Цвіркунова. То людина такого благородства, що він і тепер — завжди зі мною, він — тут...

КІЛЬКА ДЕТАЛЕЙ, ЯКІ Я МУШУ СКАЗАТИ

— Тут хтось сказав: вона вибрала долю, а не вірші. Ні, я таки вибрала вірші! Я вам скажу: прозу пишу я. Над статтями я працюю. А вірші пишуть мене! Господи, я вибрала вірші, — хоч би вони мене вибрали, хоч трішки...

Є кілька деталей, про які я мушу сказати. Тут згадували Тельнюка, Ільницький згадував... Розумієте, все це стало вже історією. Це історія. Той, хто помер, уже не може захистити себе. Тельнюк — це складна була постать, і в тій ситуації, яка була — люди мене обороняли, а я змушена була обороняти Тельнюка. Він дуже був молодий, на нього натисли, і він змушений був написати проти мене абсолютно бруталну, некрасиву статтю.

Чому написав?.. У мене — «Іма Сумак», а він написав «Пісеньку дикого ірокеза», яку присвятив мені. І його, молодого, неопереного, — викликали в ЦК і як дали йому, як натисли! І він написав ту статтю, яку тут згадали.

Розумієте, зараз є звичка друкувати листи. Я думаю, що повинна бути якась культура — ну як сказати? — замогильної пошти. Не все треба друкувати за життя людей, які пам'ятають тих людей... Я отримала від Тельнюка дуже важкого листа, — він розумів,

що я його зрозумію і я його пожалію. Він так страждав через ту статтю, яку написав проти мене, і я це зрозуміла. Я ніякої відповіді не давала йому через пресу. А найтяжче, що було, — мені його брат дав листа, уже після Станіславової смерті. Йому було погано, він хворів, і написав того листа, де було й кілька слів до мене. Він просив прощення... Це дуже важко. Не треба випоминати хорошій людині її помилки. І, потім, — не забудьте, що про кримських татар Тельнюк писав, коли всі боялися.

Про Євгена Маланюка і його архів. Це теж безкінечно сумна історія. Я не знала, що Маланюк мене знає. І коли сюди приїздив Вольфрам Бургарт, син Юрія Клена, то я по секрету передала привіт Євгену Маланюку — тоді, коли ім'я Маланюка не можна було вимовляти. Але я знала його рядки про те, що коли немає вождів, то народжуються поети й пророки... І який же був мій подив, коли в Америці до мене підійшла Наталя Даниленко і передала мені привіт... від Маланюка — букет із дивною квіткою, яка називається «райська птиця із Гаваїв». І так от вийшло, складно: Маланюк, виявляється, мене знав, я його знала, і після його смерті, через багато років, я отримала цю райську птицю... Потім я відвідала його могилу, у мене є фото. Тут цитували маланюківський запис про Симоненка, що «Симоненко — це крик прозрілого раба». Це дуже важко, це така доля українських поетів, — вони жили в такій країні...

Якщо відштовхуватися від цього порівняння, від цього формулювання, — я б сказала про себе, що ча-

сом я — це мовчання задушеної вільної людини. Я вам відверто скажу — як там не є, ось ви тут усі говорили про творчість Ліни Костенко, а хто-небудь замислився: а чим я займаюся зараз? Я вам скоро відповім. Річ у тому, що фактично я навіть обрала... еміграцію. Я поїхала не «туди», — я поїхала в Чорнобильську зону. І ці роки я дуже багато була там, бо в тій Чорнобильській зоні було легше, ніж у цій незалежній Україні. Це я вам відверто кажу...

НЕ ВСЕ ТЕ ПРАВДА, ЩО НА ВЕСІЛЛЯХ СПІВАЮТЬ

— Мені сказали, що хтось пише дисертацію про любовну лірику Дмитра Павличка та Ліни Костенко, а також — що в школі найбільше вивчають Павличка і Ліну Костенко. Бідолашні школярі... У мене є свій погляд на це. У нас узагалі зараз макабра якась відбувається: щоб залучити школярів до української літератури, української поезії, такі, буває, фокуси роблять...

Десь півроку тому я бачила книжку «вчителя, методиста, новатора», який хотів щепити дітям любов до української поезії, зокрема до поезії Ліни Костенко. Щоб учнів «заловити» на українського поета, він брав два портрети — співака Макаревича і Ліни Костенко, бо в мене є вірш «Вокзал», а у нього — пісня «Вокзал». Мовляв, може учні прочитають Ліну Костенко...

Знову повторюю: «не все те правда, що на весіллях співають», — ситуація дуже важка. У нас, в укра-

їнській літературі. І коли я в 99-му році читала лекції в Києво-Могилянській Академії, я зопалу, і від якоїсь певності, що я щось зробила і ще зроблю, написала авторський курс із 15-ти лекцій — перша була «Гуманітарна аура нації». І я написала собі: українська література в проекції на третє тисячоліття. Отож. Я повинна була підняти всю літературу українську, проаналізувати і спроектувати на ХХІ століття. І коли я працювала, то зрозуміла: є якась дуже велика небезпека, яка перед українською літературою стоїть, і саме в ХХІ столітті. Є органічно запрограмована біда, — оцей перехід, який усе ще тягнеться. А врахуйте, що нова ера вже прийшла, прийшли нові покоління... А чи всім потрібен Микола Джеря, а чи всім потрібна любовна лірика Ліни Костенко й Дмитра Павличка, особливо в цьому поєднанні? До речі, у Павличка якраз хороша любовна лірика — «Таємниця твого обличчя». Але якщо йдеться про поєднання імен — будьмо тактовними.

Ліна Костенко втратила терпіння: в неї написано «хтось колись першим не витримає. Боюсь, що це буду я». Так от, майте на увазі, що я — не та хороша, гармонійна людина, яка пише ямбами, а я — та людина, яка не витримала. І цим пояснюється також оце моє мовчання, оцей, страшний для мене період, коли я зрозуміла: я далі так жити не можу! Через те — будьмо етичними! Не треба всує моїм іменем махати, тому що... Розумієте, — Павличко — це дуже талановитий поет, це — Герой України, а мої герої України — там вони... Вони всі погинули, — і не забу-

ваймо! — не забуваймо, до якої нації ми належимо. Ця нація трагічна. Через те оці водевілі, ці фальші нікому не потрібні. Хоче людина брати ордени — хай бере. Але... От, знову ж таки, — Помаранчева революція. Ви знаєте, що вже є «Гімн Помаранчевої революції»? Він уже прозвучав у виконанні хору Збройних Сил України. То я вам кажу: якщо й далі буде така поезія про Помаранчеву революцію, і такі поеми, то — «не трать, куме, сили, спускайся на дно»: Помаранчева революція буде психологічно й духовно скомпрометована. Тому що той же Дмитро Павличко написав гімн — я його чула по радіо: «Ми тут зійшлись на повеління Бога звершити суд над владою нікчем», — ви, хто були на майдані, — ви мали в душі це — «звершити суд над владою нікчем»?.. «І поки не здобудем перемогу — з одвічного майдану не зійдем»... Влада нікчем — це ті, що нагороджували. Розумієте, — тут порушена етика, і я просто прошу мене пощадити — я гімнів не пишу...

ШІСТДЕСЯТНИКИ

— Тут прочитали статтю моєї доні. Моя Оксана зовсім іншого типу людина, вона не стане писати доповідь «про свою маму». Якщо вона захотіла щось написати — це буде теорія вглибину, робота серйозної, самостійної людини. Вона написала статтю про шістдесятників, де не називала прізвищ, а брала квінтесенцію теорії...

Що я можу сказати про шістдесятників, коли я беру «Літературну Україну» і читаю там ось таку

шапку над інтерв'ю вже немолодого письменника: «Шістдесятники не пускали нас у літературу». Як я могла не пускати когось у літературу, коли я із літератури була виокремлена?! Із суспільства — витіснена. Мене шістнадцять років не друкували.

Хто-небудь чув від мене скаргу? Якби Стус якимось чудом ожив, чи Світличний із його трагічною долею — чи хтось би із них поскаржився? Чи шукали б винуватців своєї долі? Це відсутність гордості — скиглити і скаржитись. Мені було боляче: які шістдесятники?! Виявляється, це Спілка письменників, яку очолював Юрій Михайлович Мушкетик... Ну, то Спілка письменників. Але, знаєте, — не всі ті, хто жили в 60-ті роки, і не всі, кому вже шістдесят, — шістдесятники. Критики-літературознавці, ради Бога, — ви оцю «какби теорію» «какби шістдесятників» якось виправте! Мені здається, що зараз потрібна не лише критика — «рухома естетика», — українська література в тому стані, де вже потрібна психоаналітика!

Через те, коли я готувала оті лекції, які я тут згадала, я відмовилася від називання прізвищ письменників — я говорила про те, що є бідною української літератури і не дасть їй посісти належне місце в ХХІ столітті в цьому суспільстві і, взагалі, у світі. Через те моя перша лекція називалася «Суспільна вірусологія» — про ті віруси, які літають у нашому суспільстві, а друга називалася «Криза самоідентифікації» — я це вже тоді бачила й розуміла, в чому біда нашого суспільства.

КОЛИ КУРКА КЛАНЯЄТЬСЯ МУЗИКАНТАМ

— Я вже згадувала весілля, — на весіллі молоді кланяються батькам і гостям, вклоняються хаті, гості вклоняються молодим. А курка кланяється музикантам, бо вона ходить і збирає біля них крихти. Якщо література буде в занепаді, якщо буде, як та курка, що кланяється музикантам, — то це все! Це буде плебейська, це буде охло-державна — так, як воно тепер є. Будемо сподіватися, що надалі так не буде.

А сьогодні вголос озвучено, що літературу українську не люблять, вона всім остогидла. Вчора я читала в якійсь газеті, що 19-річна дівчинка на питання про Шевченка сказала: «Мене Шевченко не цікавить»... Тобто, — коди знищені. Що буде далі?

Ще одне. Чула я недавно по радіо вірші молодих поетів, молодесеньких і талановитих. І це так приємно, це не оте вже сміттєзвалище, де у мене написано «останні музи постмодерну — ворони звалищ приміських», — звалища душ і міазми психологій для нового покоління нецікаві. Це прекрасно! Але послухайте, що пише сімнадцятилітня дівчинка, як вона закінчує свого хорошого вірша: «Україно! Дозволь мені жити».

Це дуже страшно, — коли нас душили, то ми знали, що це радянська влада не дає нам жити. Треба боротися з тоталітаризмом. Тепер же виросло покоління, яке бачить те, про що я говорила, чотирнадцятий рік бачить, і дівчина сказала: «Україно, дозволь мені жити». І вперше я відчула свою провину,

бо досі я знала, що перед нами винуваті й та держава, й інша. Але коли сімнадцятилітні діти пишуть таке, то відчуваєш свою вину.

Скажу ще ось про що. Лариса Брюховецька сказала, що «ми всі недооцінили версію історії, написану Ліною Костенко». І вона має рацію, бо відчула, що в мене є своя версія історії. І її ніхто не прочитав.

«Маруся Чурай», «Берестечко»... У мене був цілий комплекс історичних романів, — лежать папки... Я хотіла дати всю українську історію в строфі. Ямб-то ямб. А спробуйте верлібром написати історичний роман, — хто його буде читати?! Я хочу це подати так, щоб це всі читали і не знали, власне, чому це все так западає в пам'ять?! Був у мене такий задум — дати всю українську історію — від початку до кінця. Через що є в мене «Древлянський триптих», через що «Скіфська одісея»... Дев'ятнадцяте століття — хотілося це дати через Потебню одного, Потебню другого, — того, що в Польщі загинув. Я хотіла дати Розумовських. Я хотіла й двадцяте століття дати... Так от: не жалійте мене, що мою версію не прочитали, — жодного історичного твору я не напишу більше! Жодного! Ні рядка! Через що? Скільки можна терпіти оцю зневагу до української історії, до українського слова?!

Ви ж розумієте, — я вже потрапила в «народниці» — мовляв, пише про українську історію. Скільки іронії читаю у пресі — щодо отих, хто займається українською історією. Добре. Зараз я писати української історії не буду — щойно закінчила повість,

яка називається «Записки українського самашедшого», і все, що зараз робиться, в цій повісті є.

Уже якийсь час я пишу якісь речі, які можуть пригодитися надалі. Хоча — ні! Чого це я думаю, що я маю бути корисною, пригодитися народу? Я ж не якась народниця. Читаєте чи не читаєте, — мені бай- дуже. Я буду пофігістка, хочете?!

Та ви розумієте, — енергетика, яку мені — чи від роду, чи від народу дано, — дозволяє мені пройти ще й цей етап. Ювілей — це підсумки. Так от, підсумки в мене особисто дуже сумні, а висновки — невтішні. Але, як я казала, енергетикою мене Бог не обділив, — то... Як там у мене написано?

«Гей писарю, неси мою печатку! Життя пропало, — почнемо спочатку».

Любов ГОЛОТА

*Слово Просвіти. — 2005. —
24–30 березня. — Ч. 12 (285). — С. 1,8,9.*

БЕРЕЗНЕВЕ СОНЦЕ ЛІНИ КОСТЕНКО

Ніна ГНАТЮК

...Телефоную до Ліни Василівни. І вона розповідає про те, що закінчила роботу над повістю «Записки українського самашедшого». Знову збирається в експедицію у Чорнобильську зону, щоб рятувати не лише духовні скарби цього поліського краю, а й допомагати тим людям, які вирішили не покидати рідних осель, предківських могил і zostалися у зоні відселення.

Ця дивовижна поетеса у свої поважні літа являє нам і світові (так хочеться, щоб він її почув!) титанічну працю душі: пише прозу, а вірші пишуть нею, як відзначила під час пам'ятної зустрічі у Могилянці. Добре знає сучасний літературний процес. Безкомпромісна в оцінках попередників і сучасників. І хоч багатьом Ліна Василівна видається строгою, некоммунікбельною, насправді це зовсім не так: вона дуже вразлива, чуйна, відкрита, ніби рана... Не треба лише сипати на ту рану сіль чи цукор своїх настирливих неочікуваних дзвінків, відвідин, прохань. Адже благословенна кожна мить життя. І Ліна Василівна прагне сповна віддатися творчості.

Поет такого зросту і сили, як Ліна Костенко, зробив би честь кожній нації. Часто запитують, чому Ліна Василівна так довго не видає своїх віршів, поем,

повістей, усіх професорських лекцій, прочитаних у НаУКМА. Можливо, вона по-особливому вимоглива до видавців. А, можливо, нема належних пропозицій. Чому б Президентові України Віктору Ющенку, який так проникливо говорив 9 березня про потребу створення пільгових умов для українського книговидання, не зініціювати державне фінансування видання багатотомника Ліни Костенко? І не тисячним накладом, а масовим. Адже був колись стотисячний тираж роману у віршах «Маруся Чурай». І хоч те видання поліграфічно було дуже скромним, на газетному папері, воно миттєво розійшлося, стало раритетним.

Має подбати Українська держава і про переклади вершинних творів рідної літератури мовами світу. А тоді, коли Ліна Костенко озветься до світу англійською, французькою, німецькою, іншими мовами завдяки майстерним перекладам найбільш фахових перекладачів, може, Україна нарешті мала б свого Нобелівського лауреата. Самими стараннями невтомної Віри Селянської (Вовк), цьогорічної лауреатки Шевченківської премії, тут не зарадити. Не знаю, чи 19 березня Ліна Василівна зможе написати бодай кілька сторінок. Бо пектиме пироги. І прийматиме вітання від шанувальників її творчості з усього світу. З днем народження, Ліно Василівно!

Ми не просто любимо, а обожнюємо Вас як земне втілення досконалості таланту, чистоти, вірності, мудрості й мужності. Як символ совісної творчості й нескореності. Як живе втілення отого недремного духу

слова, що пробиває зеленим списом асфальти байдужості, зневіри, рабського безмов'я і несе до сонця свою глибинну свіжість і неповторність. А Ліна Костенко на всі вітання зможе відповісти рядками свого вірша:

*Вечірне сонце, дякую за день!
Вечірне сонце, дякую за втому.
За тих лісів провітлений Едем
і за волошку в житті золотому.
За твій світанок, і за твій зеніт,
і за мої обпечені зеніти.
За те, що завтра хоче зеленіть,
за те, що вчора встигло оддзвеніти.
За небо в небі, за дитячий сміх.
За те, що можу, і за те, що мушу.
Вечірне сонце, дякую за всіх,
котрі нічим не осквернили душу.
За те, що завтра жде своїх натхнень.
Що десь у світі кров ще не пролито.
Вечірне сонце, дякую за день,
за цю потребу слова, як молитви.*

*Слово Просвіти. — 2008. —
20–26 березня. — Ч. 12 (441). — С. 9.*

ЛІНА КОСТЕНКО: «ТУТ МИ В ЕТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ»

Любов ГОЛОТА

У 50-му числі «Слова Просвіти» за 2008 рік ми надрукували рецензію Дмитра Дроздовського на книгу професора Римського університету «Ла Сап'єнца», наукового співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, доктора філологічних наук, письменниці Оксани Пахльовської «AVE, EUROPA!», а вже 15 січня 2009 року мали щастя бути на презентації цієї книги-події в Українському домі. Дивовижна духовна атмосфера любові, поваги, уваги до кожного слова, сказаного на цьому вечорі, була прекрасною антитезою до того сум'яття духу, думок, позицій і висловів, якими повнилися теле- і радіоефіри, перейняті газовим трикутником Росія — Україна — Європа. Оксана Пахльовська — красива, розумна, іронічна — одну зі своїх відповідей на запитання сформулювала так: «Наша інтеграція до Європи — не геополітичний вибір, а питання цивілізаційної належності, а відтак існує культурний зміст Європи, культурний зміст Росії, Америки і культурний зміст України, який необхідно зрозуміти сьогодні, поки ще не пізно».

У публіцистичній книзі Оксани Пахльовської, яку видавництво «Пульсари» видало 5000-м накладом, вміщено аналітичні статті, які авторка друкувала, починаючи з 1992 року. Точні, прицільні оцінки, часом безжальна, як у хірурга, діагностика, надзвичайна авторська чесність — від любові та прагнення, аби Україна побачила в собі Україну, оцінила свою культуру, бароко й модернізм передовсім — і повернулася в Європу. Чи допомогли ці публікації українським політикам і чинам від культури у «створенні продуктивного поля», у «відтворенні європейських цінностей, які є в основі української культури», задля чого два десятиріччя невтомно працює Оксана Пахльовська?! Врешті, вона впевнена, що «кожен з нас є учасником і творцем цього процесу».

Атмосфера вечора в Українському домі відкидала будь-який скепсис чи заперечення. Присутність у залі Ліни Костенко — рідної матері Оксани, матері духовної для багатьох українців, її погляд, сповнений любові й розуміння, та безстрашні й розумні очі доньки Ярослави-Франчески зворушували до сліз, так само, як і відверте зізнання, що прозвучало у виступі Ліни Костенко: — **Я щаслива, що забезпечила еволюцію. Там, де я вже могла впасти, бо більше не можу витримувати такої України і таких українців, в Оксани вистачає сил і енергетики. Оксана мені допомагає жити.**

Так, я давно не перевидавала своїх книг. Я просто не люблю перевидавати — я люблю писати нове. Тут згадувався Гоголь. Не знаю, чи

вистачить мені таланту написати так розумно, аналітично, як Гоголь, але «Записки українського самашедшого» я вже написала. Проте українське божевілля продовжується, і я щодня до них додаю матеріал. Кажуть, що видавці за моїми книгами плачуть. То я серед них виберу тих, які не плачуть, а діло роблять. Досить нам, українцям, скиглити. Ми вибираємо. Ми диктуємо. Це наша держава! Що це таке робиться в державі? За це нам крізь землю провалитися треба! Хай передадуть Віктору Андрійовичу, якого я люблю: я на мітинги не піду і пікетувати нічого не буду. Якщо я кудись і піду, то на барикади — боротися проти тих, які до такого стану призвели Україну й культуру.

Оксано, я тобі вдячна за те, що природа на тобі не відпочила. Мені не соромно дивитись людям у вічі — я забезпечила еволюцію. І коли тут Оксана казала, що у неї був невеличкий конфлікт з мамою через статтю «Гей, Республіка Банана», вона сказала неправду. У неї був величезний конфлікт! Я казала: «Оксано, що ти робиш?! Ти що, не бачиш, що все насправді котиться до Республіки Банани?! Не говори про це, щоб не нашкодити». Я погано на неї впливала. Я просила її не писати таких речей. А вона писала і писала. І вона перемогла. Книгу вона видала перша, а моя ще колись вийде. Кілька років тому мені Оксана сказала:

«Мамо, зараз час одиноких голосів». Самотніх голосів! Такої самотності, яку відчуває український письменник в Україні, не доведи Господи! Це страшна, смертельна самотність. Але мій чоловік мені колись говорив: «Ліно, ти не бійся! Людство ніколи не відмовиться від того, що так любить у собі». І щось таке справді повертається. Подивіться, ми тут, в цій атмосфері, відчуваємо себе в етичній безпеці. Тут не відчуваєш самотності.

Ще все буде! Буде так, як ми хочемо.

*Слово Просвіти. — 2009. — 22–28 січня.
— Ч. 3 (484). — С. 1.*

«МИ МОВЧИМО – ПОЕЗІЯ І Я...»

КІЛЬКА СЛІВ ДО ЮВІЛЕЮ ЛІНИ КОСТЕНКО

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ,
Києво-Могилянська академія,
«Всесвіт»

19 березня цього року ми вшановуємо Ліну Костенко. Чи можна вимірювати життя Поета роками? Ювілеями?

Мабуть, ні. Тоді якщо приймаєш цю думку, добре розумієш, чому Ліна Костенко існує в атмосфері стількох новостворених міфів: вона просто живе не тут і тепер, маючи власний загадковий міф, який промовляє до читача з поезії, що «не згубила камертон»:

*Вночі із хаосу безсоння,
коли мій Всесвіт ожива —
як срібні птавці вилітають
ще неприборкані слова.*

.....

А день схитне свою орбіту.

Вступає ніч в свої права.

*І Хтось диктує з-понад світу
непередбачені слова.*

Поет розуміє, що Слово не має терміну придатності. Ювілей — це лише рубіж для людини, але не для Поета. Насправді Поети не живуть у часі, хоч вони можуть

мислити нашим часом. Або ж виходити в минуле, щоб актуалізувати потрібне для сьогодення знання.

У розмовах із Ліною Василівною мені доводилось чути, як її мама казала їй у дитинстві, що найважливіше — навчитися самій робити хліб. Якщо вмієш робити хліб, то не пропадеш. Попри те, що така настанова має страшну історичну конотацію (Голодомор 1930-х), все-таки цю думку можна розгорнути і в ширшій площині. Творення хліба — це, безперечно, архаїчний сакральний процес. Хліб може бути звичайним, буденним, а може й Богородичним.

Водночас, як відомо, для Поета багато важить частина доби: є поети денного світла, а є поети ночі. Ліна Василівна — Поет, який працює вночі й до ранку, а часом ранок може непомітно переходити в інший день і ніч. І так допоки не буде довершено твір. Саме тому реальність крізь поетичну матерію сприймається у двох вимірах — у фізичній даності та «розгорнутій» уявою (пам'яттю, почуттям) підсвідомості.

Зрозуміло, Поет — не Всевишній, тому жоден твір найвизначнішого Поета не може бути абсолютно досконалим. Але чи може він бути довершеним у власному «цензурному» сприйнятті? Роботи Мікеланджело чи Леонардо да Вінчі відрізняються від полотен сучасних художників. Ідеться не про часові дистанції, а про ставлення до мистецького творіння і до різного випросторовлення часових позначок у мистецькому артефакті. Хтось працює з прицілом на десять років, а хтось — на тисячоліття.

Хто ж є мірилом мистецького часу? Поет? Вищі сили?

*Стоїш, як стогін, під склепінням казки.
Душа прозріє всесвітом очей.*

*Кричить гілля. З облич спадають маски.
Зі всього світить суть усіх речей.
І до віків блаженька приналежність
переростає в сяйво голубе.
Прямим проломом пам'яті в безмежність
уже аж звідти згадуєш себе.*

Це й досі лишається загадкою; процес творення мистецької речі — один із найтаємничіших, бо він починається з руху ремісника, а завершується в просторі трансцендентного одкровення. Звичайно, що і митець, і реципієнти здатні збагнути це одкровення. Поет ніколи не може творити лише для себе: так, він може працювати не для своєї епохи, якщо епоха виявляється глухою до Слова. Проте з часом істина відкривається і множаться її інтерпретації. Існує «естетична безконечність» твору в часі, вважали німецькі романтики. І що більше змістів стратифікує в собі твір, то багатшою буде його інтерпретаційна перспектива.

Щось подібне можна сказати і про Ліну Костенко, яка породила навколо себе численні міфи і міфологеми й передовсім через нібито замкнений спосіб життя. У наш час брак інформації про людину обов'язково спричиняється до творення чуток. Натомість інформаційний простір часто постає смітником. Ліна Костенко — Поет, який ставить оборонний мур між собою і простором не-свободи. Вона ніколи не приймала нав'язуваних їй форм не-свободи в тоталітарну добу, не приймає і не приймає їх і тепер, у добу псевдодемократичну.

*Писала в роки заборони:
Ми мовчимо — поезія і я.
Ми одна одній дивимось у вічі.*

*Вона не знає, як моє ім'я, —
мене немає в нашому сторіччі.
Я не зійшла, посіяна в бетон.
Не прийнялась, морозами пририта.
Я недоцільна — наче камертон
у кулаці кошлатого бандита.
Або ще болочіше:
Я пішла, як на дно. Наді мною свинцеві води.
Тихі привиди верб обмивають стежку з колін.
Захлинулась і впала, як розгойданий
сполох свободи,
як з німої дзвіниці обрізаний ворогом дзвін.*

А це — жорстко і прямо 1993 року, цикл «Коротко — як діагноз» («Літературна Україна», 14.10.1993), в якому прочитується, мов побачене крізь магічний кристал, застереження про наші драми в майбутньому:

*І знов сидять при владі одесную.
Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую.*

Світ Ліни Костенко — це світ українських глибинних міфологічно-етнічних шарів, які лежать під землею національної свідомості, але які інколи оприявнюють на поверхні через гранично точні поетичні візії. Це світ національної пам'яті як сили, здатної вирвати з хаосу частину простору і вберегти його в часі.

За афористичними константами Ліни Костенко приховано потребу і вимогу гідного спілкування:

*Довіра — звір полоханий, втече.
Він любить тиху паморозь дистанцій.*

У поезії Л. Костенко є сліди, що спрямовують нас у світ етичної гармонії й естетичної насолоди. Це не хо-

лодна вежа зі скла, не боротьба світла і темряви. Це споглядання. Завмирання. Лише так можна побачити, як із хащ несвідомого дивляться двоє похлих очей. Ідеологія дає точні вказівки, Поезія — лише мільйони натяків для нашої уяви:

*У присмеркові доброї дібровості
пшеничний присмак скошеного дня.
На крутосхлах срібної дніпровості
сідлає вічність чорного коня.*

Ліна Костенко живе в часі, коли Україна дедалі більше втрачає історичне розуміння — власне і зовнішнього світу. Цю «втрату» відчуваєш занадто гостро, коли міністром освіти і науки у країні стає людина, яка вважає, що Україна разом з українською освітою і наукою — це історична помилка.

Та «Авгієві стайні неможливо перебудувати: зчиниться великий пил і сморід. Подвиг Геракла полягав у тому, що він їх навіть не чистив старим селянським способом — не орудував ні мітлою, ні вилами. Він зробив греблю на ріці Алфей і пропустив ріку крізь ті стайні. Де наша ріка Алфей? Де наш Геракл без генералізованих умовних рефлексів?

Українська література — це література заборонених і загиблих, розстріляних і зацькованих, вигнаних і забутих, через десятиліття згаданих, через півстоліття надрукованих» (Ліна Костенко. «Геній в умовах заблокованої культури»).

Ще в радянські часи Ліні Костенко було даровано можливість сказати про історію України великого періоду — коли Україна, існуючи на межі поразок і зрад, усе-таки змагалася за незалежність, бо прагнула бути

Україною. Згадую, як п'ять років тому на круглому столі в Києво-Могилянській академії, присвяченому 75-річчю поетеси, Ліна Василівна сказала, що якось почула по радію виступ дівчини. Юнка читала власний вірш, де був такий рядок: «Україно, дозволь мені жити». Катастрофічним рефреном і досі віддунюють ці слова, що їх сказала молода людина, позбавлена свободи в незалежній державі, яка не може існувати в Україні як у просторі духовної свободи, самостійного вибору та власної волі. «Берестечко», «Скіфська одіссея», «Маруся Чурай» — це спроби передовсім нового історизму в прочитанні України.

Історичний світ Ліни Костенко — це глибоко авторська версія, альтернативна історія, що, проте, виконує вкрай важливу функцію: оживлює мертве тіло минулого, перетворює «ікси історії» на магічну формулу буття людини в часі. Читач має сприйняти історичне полотно не як довершений витвір минувшини, а як голос сьогодення. Ліна Костенко мала намір творити власний історичний міф, створити історичні поеми на тему найвизначніших епізодів української історії. Поетеса працювала в архівах, вивчала тоді ще малодоступні історичні й мовні джерела. Мізансцени суду в «Марусі Чурай» — майстерно відтворені психологічні, соціальні й навіть юридичні реалії Полтави XVII ст. Мова «Берестечка», зокрема — справжня енциклопедія мовної палітри того століття. Однак історичне мислення вкрилося постмодерною кригою нечуттєвості... Архіви, здається, на якийсь час випали з поля зору і читачів, і письменників, хоч для справжнього письменника робота з документами — важливий передпочаток. Історичне

джерело допомагає літературному тексту стати «неопалимою книгою».

У ситуації порожнього хаотичного базікання Поет обирає пустелю, під якою насправді в невидимому підземеллі сховано материк самобутньої культури... Українську зруйновану Атлантиду.

Саме такий простір самотності — а проте, саме тут Поет може реально допомогти — постає Чорнобиль. Це екстремальна метаформа втраченої, відібраної Батьківщини. У цьому світі культури поліщуків схована живильна здатність повернути втрачену пам'ять. Ліна Костенко обирає паломництво, неймовірно трагічне у своїй суті. Це добровільний вихід у безсловесний світ дії.

«...В Товстому Лісі згоріла церква (я знала, що вона згорить, бо в мертвому селі стояла, скрізь сухо, іскра — і все, а поки ж пожежники під'їдуть). А церкві років триста! Дивовижна церква була. Подзвонила одному депутатові (до речі, добрий мій знайомий), і кажу — у вас там комісія духовності і культури. Ні, каже: культури і духовності. Це дуже суттєво! Отака-то церква є, вона згорить, поїдемо і щось зробимо. Є розчин вогнетривкий, яким можна її обробити. Або у Ростислава Андрійовича була така гарна ідея — все цінне з тих сіл перенести і зробити музей над дорогою... Щоб на видноті це все було.

І депутат мені відповідає: «У нас зараз конституційний процес». Я кажу: «А свого заступника?» — «Ні, він також не може»... Церква згоріла — якраз майже на десятиліття Чорнобильської катастрофи — 24 квітня 1996 року. Ми приїхали з Сергієм Марченком, ще димок такий в'ється, два села вигоріли — отакий чорний тунель. Нова Красниця і Товстий Ліс. Частина Річиці згоріла. Теле-

фоную я тому депутату: «Так церква у Товстому Лісі згоріла». А він каже: «А у нас у Верховній Раді кажуть, що тільки частина лісу згоріла». — «Це не ліс, а Товстий Ліс — так село називається!» Все, ніхто й пальцем не ворухнув. Більше я до нього не зверталася. А церкву можна було врятувати. Вона загорілася, та коли приїхали пожежники, підступитися вже не можна було. Там такий добрий брус був» (Махун С. Ліна Костенко: «Поїдьте туди, де вмерла Україна» // Дзеркало тижня. — № 44). Кожна врятована людина для Поета — це врятована Україна: українська говірка, звичаї, традиції, мислення...

Свого часу — з легкої руки вторинних наших «постмодерністів» — народився термін «народництво», який був насправді вульгаризацією розуміння традиції. Проте життя і творчість Ліни Костенко — аж ніяк не вульгаризоване «народництво», хоча хтось прагне навісити такі ярлики. У нас це поняття має переважно негативні конотації, хоч, скажімо, в польській літературі ніхто не звинувачуватиме майстра за те, що той звертається до вражень, які виникли від Татр чи Вавеля... Часом поезія Ліни Костенко і виростає з фольклору, голосіння, народних інкрустацій на тематичному рівні, проте цим не обмежується.

Передовсім одним із центральних понять у поетичній творчості постає поняття «часу». Це особистісний і космічний час, пропущений крізь жорна національної історії, крізь міфи й легенди, крізь життя. Це час, який не обмежується фізичною реальністю Ньютона, радше маємо багатолінійний час, який «розбігається» у просторі трансцендентного. Поезія Л. Костенко виростає з тканини світової культури: тут неодмінно виникають

французькі алюзії, італійські сюжети, прагнення до Піднесеного як найвищої естетичної реальності.

Образ Кассандри дуже близький Ліні Костенко. Недаремно до вибраних творів Лесі Українки саме Ліна Василівна напише переднє слово про шлях «Сходами Гігантів». Гігантом для неї залишається Леся Українка.

Ліна Костенко, здається, остаточно обрала для себе час майбутній. Період мовчання, заглибленість у власному світі, втрата близької людини — Василя Цвіркунова, який був Янголом-Охоронцем, — усе це створило невидиму межу між сучасною українською культурою і Поетом. На початку 90-х упала залізна завіса, і письменники, не готові до осмислення західної культурницької моделі, почали переймати все, що має економічний зиск у Європі та США.

Ліна Костенко — це і Кассандра, і Міріам. Вона може бути такою, якою ми її ще не знаємо. Тому будь-яке категоричне твердження про її творчість хибує на недоведеність. Думаю, що «Записки самашедшого» будуть абсолютно іншим явленням Ліни Костенко.

P.S. Ця стаття — не до ювілею. Це лише моє бачення життя і поезії Ліни Костенко. Я не став вдаватися до відомих фактів, до осмислення Ліни Василівни в контексті шістдесятництва. Усе це було і буде. Натомість це скромна спроба сказати кілька слів у контексті ювілею, який не змушує до однотонного уславлення, але ставить перед нами потребу осмислення.

*Слово Просвіти. — 2010. —
18—24 березня. — Ч. 11 (544). — С. 9.*

ДОБІРНИМ ЗЕРНОМ КОЛОСИЛАСЬ МОВА

18 березня, напередодні ювілею Ліни Костенко, Інститут української мови Національної академії наук України провів круглий стіл «Мовосвіт Ліни Костенко». Мотто заходу організатори обрали рядки самої поетеси:

*Слова росли із ґрунту, мов жита.
Добірним зерном колосилась мова.
Вона як хліб. Вона мені свята...*

І справді, круглий стіл був не лише науковим обговоренням, аналізом мови творів Ліни Костенко, а й поетичною зустріччю. Тон розмови задали студенти II курсу акторського факультету Національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого. На захід завітали гості: директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, академік Микола Жулинський, директор Українського фонду культури, академік Борис Олійник, літературознавець, критик, академік НАНУ Віталій Дончик, завідувач відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, член-кореспондент НАН України Тамара Гундорова.

Відкрив зустріч директор Інституту української мови НАНУ Павло Гриценко, сказавши, що постань Ліни Костенко знакова, вона не потребує представлень.

Подаємо фрагменти наукових доповідей, які прозвучали в рамках круглого столу.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД СЛОВОМ

**Павло ГРИЦЕНКО,
доктор філологічних наук, професор:**

У культурі й суспільному житті України від 60-х років ХХ ст. і до сьогодні постать Ліни Василівни Костенко була і залишається знаковою: чітко і в багатьох відношеннях константно окресленою, виразною. Досить назвати автора — Ліна Костенко — і в уяві кожного постає свій образ Поетеси: вона одна, а наше сприйняття її слова, образу — власне, індивідуальне. Бо її слово входить у твоє єство, впливає на твоє світорозуміння і світосприймання.

Одним шанувальникам Поетеси промовляє її громадянська постава, послідовна внутрішня незгідність з будь-яким обмеженням свободи думки і творчості, постава, яка осмислюється у нерозривному зв'язку з рухом шістдесятників — рухом різноплановим постатями й неоднаковим громадським чином і водночас єдиним багатьма визначальними рисами, насамперед відповідальністю за долю України. У літературному русі шістдесятників Поетеса була і залишилася виразно індивідуальною, без тіні обмеження свободи творчого Я.

Іншим — вона близька насамперед своїм рельєфно різьбленим поетичним словом, гармонією форми, часто незвичної, і внутрішнього смислового наповнення, ем-

ністю слова і неочікуваним поворотом мислі... Це поезія філіграней: тонко вияскравлені, заакцентовані смисли у їхньому гармонійному поєднанні творять диво психоемоційного відкриття такого щодень знаного і такого незауважуваного тобою. Краса поруч, у всьому безмежному докільлі, коли в твоє серце увійшло слово справжньої поезії.

Ліна Костенко — це окремих мовосвіт. Пізнати цей мовосвіт означає пізнати шкалу цінностей, позицію Поетеси, поглянути на культурні піки планет крізь український хронотоп, поринути в глибини слова. Таке пізнання завжди різносуб'єктне і різнопланове у домінантах оцінок. І завдяки такій різності бачення сутності й цінності здобутків Поетеси зможемо наблизитися до цілісного портретного окреслення Ліни Костенко як Мовотворця.

Сьогодні констатуємо, що твори Л. Костенко приковували увагу багатьох літературознавців. Сприймання у парадигмі відповідного часу й критичний аналіз мотивів, образів окремих творів були суттю літературознавчого реагування на її поезію: ці відгуки могли окрилювати, а могли й дратувати, особливо коли від Поетеси вимагали — одне зніми, додай іншого, посиль тее, підкресли інше. Когось відлякував смуток і відсутність соціалістичноствердної радості, когось — мінущина, козаччина. Такої «рецепції» поезії — втіленого у слово таїнства душі — вона не приймала, бо залишалася не-під-владною, корилася лише своєму сумлінню і наказу свого серця, йшла власною дорогою... проти течії.

Спроб системного літературознавчого вивчення творчості Л. Костенко небагато: розділи в «Історії ук-

раїнської літератури ХХ ст.», окремі книги «Ліна Костенко. Нарис творчості» В. Брюховецького (Київ, 1990), О. Ковалевського «Ліна Костенко. Нариси творчо-світглядної біографії» (Харків, 2004) та окремі брошури, статті, есеї.

Не зрадити, лишитися бути собою...

Поетеса залишалася собою і в ставленні до мови — трепетному, відповідальному, вдумливому. Саме на це звертають увагу лінгвісти, простежуючи життя слова у творах Ліни Костенко, вивчаючи її прийоми інтенсифікації внутрішніх смислів звичайних слів. Досі опубліковано кілька різноформатних студій про мову Ліни Костенко («Поетика Ліни Костенко» Л. Краснової, Луцьк, 2001; «Літературна ономастика Ліни Костенко» Ю. Карпенка і М. Мельник, Одеса, 2004; «Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський», Острог, 2010), статті в «Культурі слова», інших збірниках.

Однак мовознавці у боргу перед творчістю Поетеси, бо ще далеко до узагальненого осмислення її мовотворчості, з'ясування індивідуального почерку, внутрішньої динаміки її прийомів роботи зі словом. Окремі праці, декларуючи твори Ліни Костенко як об'єкт вивчення, насправді присвячені загальним питанням лінгвістики (особливо це стосується праць з граматики); окремі образки (часто це аналітико-ліричні замальовки, які з приємністю читаєш — про образи природи, дощу, осені, про дерева і землю та ін.). Але сьогодні недостатньо вивчено авторські прийоми вербалізації таких наскрізних мотивів, концептів, як мотив часу — мить і вічність, слово — мова, рідна сторона, своя земля і людина на

рідній землі; відповідальність за свою землю (особливо після Чорнобиля). Що ці мотиви не є випадковими, засвідчують не лише епічні твори про події віддаленого часу («Маруся Чурай», «Берестечко»), а й назви-маркери циклів «Крізь роки і печалі», «Душа тисячоліть шукає себе в слові», «Скіфська Одиссея», «Іскри історії», «Над берегами вічної ріки» та ін.

Часоприміряння присутнє в сотнях поезій, у воскреслих постатях і подіях — знаках часу. Зрештою, з погляду часовідстані — з погляду III тисячоліття обмірковує Ліна Костенко здобутки української літератури XIX—XX ст. («Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала»). Час, вічність — і ми в часі-вічності. З осмислення цих проблем-констант постали поетичні формули-афоризми, як час не наша власність, душа належить людству і епохам та ін.

Шлях до створення цілісного мовного портрета, до усвідомлення того, ким стала Ліна Костенко для розвитку української літературної мови другої пол. ХХ ст., її художнього стилю, які її найважливіші моделі поетичного мовотворення, лежить через синтез — охоплення і вихоплення, виокремлення з багатьох штрихів-спроб тих визначальних процесів, прийомів, завдяки яким досягалася незвична образність слова, виразу, поетична деривація. Дослідники зауважили створення у текстах ситуацій звукопису, нестандартного словотворення і словесної паронімічної гри. Зауважимо, що великого значення Поетеса надає семантичній компресії, коли поворот образу-думки переводить значення слова у новий регістр, напр., у поезії про Т. Шевченка лексема поріг означає «деталь будівлі» й водночас має широке

значення — «отчий дім, прихисток у житейському бурхливому морі»:

*Сльоза закипає.
Душа посварилася з Богом,
А небо, а простір, а це під горою село!
І так же тут любо!
Дніпро під самим порогом,
і тільки порога... порога
чомусь не було*

Звертаючи увагу на семантичну компресію, семантичні переходи — від конкретного до узагальненого, образного, хочемо наголосити на особливій увазі Ліни Костенко до цього прийому — через просте, доступне, профанне значення вона часто піднімає думку до сакрального, високого, узагальненого. І робить це мистецьки природно...

Здається, Поетеса не вдається до спеціальних прийомів роботи зі словом, які не мали б твердої традиції в українській літературі. Водночас вона є виразним новатором — образів, символів, повороту думки, незвичного поєднання слів, новатором видобутих смислових граней і незвичних асоціацій:

*Живе у хаті сивий-сивий спомин,
улітку він під грушею сидить.*

(Дід — спомин — вічність).

У кожному новому творі Поетеса реалізує своє кредо почати спочатку (Найвище уміння — почати спочатку // Життя, розуміння, дорогу, себе), почати пошук нового слова у міриадах слів відомих (Страшні слова, коли вони мовчать, // коли вони зненацька причаїлись,

// коли не знаєш, з чого їх почать, // бо всі слова уже були чиймись).

Байдуже, що слова щоденні, затерті, а інколи й забруднені: світлий талант Поетеси здатен у ці слова вдихнути нове життя і нову силу. Саме цей талант Ліни Костенко ще 1956 р. відзначив її наставник по Літературному інституту Всеволод Іванов, який, нарікаючи на своє недосконале знання української мови, зауважив: «Я не стільки знаю, я відчуваю українські вірші Ліни Костенко, я відчуваю, що українські вірші її досконалі».

Час підтвердив тонке спостереження метра.

Сьогодні для України досвід роботи Ліни Костенко над словом особливо актуальний у контексті розширення меж слововживання, дозволення недозволеного... Літературу заповнили тексти, про які П. А. Загребельний висловився категорично: «З жахом відчуваю, як від читання деяких супермодерних «текстів» деградує мій мозок, моя душа, моя людська сутність» (1997).

Своєю мовотворчістю видатна Поетеса переконливо довела: справжня творчість не потребує руйнування, здавалося б, вузьких берегів традиційності, ustalених національних форм — треба, щоб новаторським було саме мислення поета, особливе мислення, що єдне щоденне земне і небесне, щоб непорушною була відповідальність митця перед СЛОВОМ.

МОГО НАРОДУ ГІЛОЧКА ТЕРНОВА

Світлана ЄРМОЛЕНКО,

завідувач відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор

Уже понад півстоліття живемо в силовому полі естетики поетичного слова Ліни Костенко. Його сприймання читачами, бажання думати цим словом і надавати йому символічного значення зумовлюють життя авторського тексту поза ним, перехід його в інший часовий і просторовий вимір.

«Слово, — писав О. О. Потебня, — лише тому є органом думки та неодмінною умовою всього наступного розуміння світу й себе, що спочатку є символом, ідеалом і має всі властивості художнього твору».

Зміст одного із символів українського слова кондесований у вислові Ліни Костенко — мого народу гілочка тернова, а також у поезії «Біль єдиної зброї» — з епіграфом Лесі Українки і пристрасним монологом про долю української мови — мови трагічної й водночас безсмертної. Це висока громадянська поезія, актуальна й для сьогодення, коли постійно розігрується мовна карта поділу України, коли ставиться під загрозу статус державності української мови, коли, за словами поетеси, труну мові «не тільки вороги, а й діти власні тешуть».

Чуємо закиди, що української літературної мови немає, немає української термінології, немає літературних стандартів. Читаємо неоковирні заробітчанські переклади, читаємо художні твори, насичені жаргонізмами, вульгаризмами, лайкою, і мимоволі спадає на думку вірш Ліни Костенко. Він стосувався суспільно-політичної ситуації, а тепер можемо проводити аналогії не лише із суспільно-політичною, а й культурно-мовною ситуацією. В наш час надто актуальний біль поетеси за ту українську мову, що колоситься на рідному полі, що є добірним зерном і несе високий інтелектуальний, естетичний зміст.

Через слово Ліни Костенко намагаємося зрозуміти не лише наш час і себе в ньому, а й усвідомити рівень розвитку української літературної мови, яка становить вищу культивовану форму національної мови і національної культури. Хоч у сучасній інтерпретаційній стилістиці (герменевтиці) дослідники намагаються відійти від формули «відбиття, відображення світу в мові письменника», проте символічна природа мови, слова неодмінно передбачає постійний зв'язок національна мова — мова письменника. Чи не тому в сучасних лінгвостилістичних дослідженнях найчастіше співвідносними виступають поняття *національна мовна картина світу та індивідуальна мовна картина світу*. В обох випадках важливу роль відіграє категорія часу.

Творче поетичне слово — це символ певного часу. Саме мовотворчість Ліни Костенко становить мірило розвитку української літературної мови другої половини ХХ ст. в її поетичному жанровому різновиді. Ця мова виявилася своєю для читачів різних вікових і соціальних груп й уособлює своєрідний символ, естетичний ідеал

літературної мови як стрижневого компонента національної культури. Кожна епоха має власний ідеал, зокрема й мовний, писемно-літературний. Саме так прочитаємо авторський висновок про неоднозначну взаємозалежність часу і поетичного таланту:

*Ще не було епохи для поетів,
але були поети для епох.*

Висока естетика мови — це ословлення автором високих тем не тільки в розумінні суспільно значущих (за цим критерієм теж визначається місце митця в історії літературної мови), а також як вияв високого ставлення людини-творця до цих тем, а тим самим утвердження високого в людині. І тоді будь-яка тема набуває суспільної вагомості, а найінтимніший вірш прочитується як вічний і високий людський ідеал.

Висока естетика слова — це найбільший ступінь привласнення загальноновживаної мови, таке послугування нею, яке читач прикладає до себе і завдяки актуалізованій семантиці сприймає слово письменника як власне відкриття мовних таємниць.

Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко — у крилатості думки й афористичності висловів, що стали знаковими для багатьох життєвих ситуацій наших сучасників, увійшли в культурний простір на рівні інтимного спілкування. Мовотворчість нашої сучасниці вивчають дисертанти, розкладаючи по полицках слова-терміни, слова-новотвори, моделюючи лексико-семантичні й асоціативні поля час, душа, слово, розглядаючи, як ословлюється концептосфера «природа» в індивідуальному поетичному мовомисленні тощо.

Наздоганяючи час, відчуваючи його стрімкий плин у змінності, змінюваності нашої мови, сучасні письменники наввипередки пропонують свої мовні експерименти — модерні, постмодерні, часто епатажні новації. Мета цих новотворів — самореалізуючись у слові, ствердити себе, свою інакшість, неповторність, закарбувати свій голос у конкретній добі.

Ліна Костенко вибирає свою мовну формулу часу, стверджуючи: «Не час минає, а минаєм ми». Суб'єктивне, особистісне переживання часу віддзеркалюється в поетичній мові як чутливій мембрані. Це та сфера, яка тільки їй властивими засобами здатна затримати час. Поет має власні дефініції часу. Асоціативні зв'язки цього поняття, втілені в його мовних образах, показові для розкриття високої естетики поетичного слова Ліни Костенко. Зміст філософської категорії передано в індивідуально-авторських образах на зразок: Час не наша власність; І час біжить, як цифри на табло; Немає моря глибшого, ніж Час; А час — він мудрий, фікції скасує; Час, великий диригент, Перегортає ноти на пюпітрі. Інші образи часу, з якими безпосередньо пов'язане конкретне життя людини, вимірюване хвилинами, годинами, роками. Тому й протиставляються два прагматичні змісти часу:

*Єдиний, хто не втомлюється, — час.
А ми живі, нам треба поспішати..*

Українська лексика і фразеологія засвідчують особливе ставлення людини до часу з погляду дієвості, активності в житті (поспішати, встигати, квапитись, наздоганяти час) і з погляду, так би мовити, вічності, того

часу, від якого людина не залежить, у якому настає хвилина життєвої втоми і з'являються інші роздуми про час, зокрема й вислови з виразним іронічним компонентом, як в усталеному народнорозмовному вислові: не буде коли й умерти. Незаперечний зв'язок із ним має діалог із «Марусі Чурай»:

— То сядь спочинь.
— А ніколи мені.
— От і мені все ніколи та й ніколи.
Хоч як біжи, а все у довжину.
То я й не кваплюсь.
Вмерти завжди встигну.
А часу все одно не дожену.

Авторське відчуття часу простежуємо не лише в характерній лексиці (*безсмертя, віки, вічність, вчора, завтра, століття, хвилина, мить, майбутнє, минуле, сучасність, вічний, одвічний, вівіки, сучасний, тисячолітній, вже, ще, тепер, колись давно та ін.*), а також у певних афіксах із часовою семантикою, як, скажімо, префікс *пра-*. За моделлю іменників *прадід, прабаба* утворено слова *пракорова, прاپівень, прамісто, прамам'ять, праворота, прापес:*

*Лише прамам'ять долітає звідти,
перемиває золотий пісок.
Багато міг би розказати вітер,
але у вітру голос пересох...*

Глибинний семантичний зв'язок словесного образу часу, пам'яті, надто історичної, із вітром належить до знакових в українській поезії. Його можна простежити, зокрема на Шевченкових контекстах, а втім, ремініс-

ценції, алюзії, чи, за сучасною термінологією, інтертекстуальні зв'язки поезії Ліни Костенко із текстами Тараса Шевченка виявляємо в численних творах. Чи не найпоказовіший із таких зв'язків *Все йде, все минає — і краю немає* (поема «Гайдамаки» Т. Шевченка) й *Усе йде, але не все минає* Над берегами вічної ріки (вірш Л. Костенко «Сосновий ліс перебирає струни...»).

Семантика дієслів *іти, минати*, пов'язана з часом, розкривається у контекстах із типовими українськими реаліями, формуючи виразний індивідуальний образ:

*І засміялась провесинь: — Пора! —
За Чорним Шляхом,
за Великим Лугом —
Дивлюсь: мій прадід,
і пра-пра, пра-пра —
Усі йдуть за часом, як за плугом.*

Пошуки найвдалішого образного слова подібні до вживання точного терміна в науковому тексті. Ця точність знайденого порівняння справді вражає, як наукове відкриття.

Амплітуда часового сприймання й художньої трансформації українського слова така широка у Ліни Костенко, що кожний лінгвостилістичний зріз, зокрема спроектований на високу естетику поетичного слова, потребує окремого дослідження.

Щоб окреслити мовосвіт Ліни Костенко, розкрити феномен її мови, цього унікального явища в українській культурі ХХ ст., одного круглого столу мало. Бо мова поетеси для нас — це як зоряне небо над Україною і моральний закон, який уособлює Ліна Костенко.

БУДИТЕЛІ ДУМКИ МИТЦЯ

Любов МАЦЬКО,

академік АПН, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики Інституту філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова:

Сьогодні ми вшановуємо Царицю української поезії, скажемо — і світової, а що вже європейської, то безумовно. Я мала нагоду вивчати поезію польської лауреатки Нобелівської премії Віслави Шимборської. Мені допомагав перекладач. Хотілося дізнатися, за що присуджують таку почесну премію поетам. Переконана, що найвищим і найближчим претендентом на цю премію має бути Ліна Костенко. Було мені трохи сумно, адже наше слово не відоме світові. Ліна Костенко так написала в поемі «Берестечко»: «Пійти всіх земель говорять всі до світу. А наші все до себе гомонять».

Ми кажемо сьогодні високі, правдиві, шанобливі слова про поезію Ліни Костенко, але багато залишиться неказаного, будуть і неказанні слова. Бо мовосвіт поетеси — це мовосвіт генія. Тексти генія ідуть понад світами, понад віками. Це тексти Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. В їхніх творах закодовано глибинний смисл, який намагаємось прочитати сьогодні, його прочитуватимуть і в майбутньому.

Щороку в березні готую три заняття, присвячені лінгвістичному аналізу творів Тараса Шевченка, Максима Рильського, Ліни Костенко, у лютому — Лесі Українки. Втішаюсь, як захоплено сприймають студенти, заповнені інформацією про модерну і постмодерну культуру, уривки, строфи, афоризми Ліни Костенко.

Пригадую поетичні вечори 60-х років ХХ ст., коли ми слухали поезію й читали збірки Л. Костенко, Д. Павличка, М. Вінграновського, В. Симоненка, І. Драча, Б. Олійника. Це була потреба поетичного слова, Слова як молитви.

Поезія Ліни Костенко й сьогодні активно читана, співана. Це барометр на актуальність. Бути актуальним і популярним упродовж півстоліття рідко кому вдається. А поезія Ліни Василівни на слуху в кожного чутливого до слова, і навіть у тієї безтурботної молоді, яка вже без акценту «розмовляє мовою заброд». Поетеса зуміла самовиразитися в слові й своєю мовою виразити свій народ, відчуваючи, що його доля болить їй, що вона лиш інструмент у снах свого народу.

Не можна не згадати думки О. Потебні про те, що слово служить не лише для називання, а й для збудження думки мовця, розпросторення цієї думки, для її чіткого оформлення й формулювання. Кожний вірш Ліни Костенко збуджує думку. Читаю поезію «Умирають майстри» й мимоволі згадую про тих, хто відійшов від нас, а їх замінити ніким, бо ж робота не жде. При майстрах, справді, легше, затишніше, надійніше.

Слово Ліни Костенко вводить нас у вертикаль минулого і в горизонталь сучасного, в те, що було, і в те, що відбувається. Її словесні образи в незбагненному по-

єднанні передають точність і місткість фрази. Ось, скажімо, слова Марусі про свого батька: «Пішов у смерть і повернувся у думу». Делікатне й тонке відчуття краси змушує поетесу розмовляти з довкіллям, з кожною тваринкою і травинкою.

У кожному творі відчуваємо сучасність. Хіба закінчення «Берестечка» — це не про сьогодні? Не про нас сказано? Хіба не страшна метафора — рядок, укладений в уста Богдана: «В мені було зерно поразки»?

Хіба не актуальні в нашій сьогоднішній ситуації слова Ліни Костенко:

*Молюся нашій пресвятій Покрові —
Бо лиш народи, явлені у Слові,
Достойно жити можуть на землі.*

КОНЦЕПТ ПРИРОДА В ПОЕЗІЇ

Надія СОЛОГУБ,

доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту української мови НАН України

У поетичних образах природи Ліни Костенко простежуються елементи язичницького і християнського світогляду українського народу. Коли «душа тисячоліть шукає себе в слові», в поетичній уяві постає первісна природа з її духом первозданності, з образами язичницьких богів Стрибога, Перуна, з одухотвореними лісом, річкою, деревами і травами. Християнські образи природи постають у вигляді алюзій. Поетеса зізнається: «Я людина ХХ віку і от, зачудована, бачу лише первозданність».

Суб'єктивне, ліричне й об'єктивне поєдналися в гармонії сприймання природи. Найбільше гармонії відчуває поетеса в образі лісу. Вона дитина лісу, і дитячим захопленням, відкриттям живого лісу позначені всі його словесні образи. Своєю творчістю поетеса ніби стверджує, що людина — не цар природи, а варвар, який її знищує. Мотив Чорнобиля увиразнюється в образах ураженого радіацією лісу, тому й діагноз такий трагічний: «Ой у полі три тополі незелені». Уся система тропів побудована на актуалізації лексики, яка найширше охоплює природні явища у їхньому особливому зоровому сприйманні.

І ДЕСЬ НАД ГРАНЯМИ СВІДОМОСТІ Є ТЕ, ЧОГО ІЩЕ НЕМА

Лариса КРАВЕЦЬ,

доцент кафедри стилістики української мови Інституту української філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Поетична мова Ліни Костенко — це яскравий і самотній світ, явлений у слові. Мовомислення поетеси наскрізь перейняте загостреним світовідчуттям, яке виявляється у метафорах.

Метафори Ліни Костенко стосуються основних аспектів буття людини: часу і життя, природи і мистецтва, історії, кохання тощо. Ці вічні теми авторка інтерпретує у власному ключі, демонструючи філософічність мислення, витончений мовний смак. Виражена означуваним словом у метафоричній моделі та чи та тема проявляється несподіваними гранями. Так, життя постає, то як страшна корида, то як оббирання з реп'яхів, що пазурами уп'ялися в душу, то як божевільне ралі, а час — то як ріка, то як страшний безжалісний чаклун, то як чорні лебеді.

У Ліни Костенко існує потреба слова, як молитви. Образно характеризуючи слово, поетеса часто вдається до його опредметнення: слово-брила, слово-філігрань. При цьому Ліна Костенко визнає силу слова: А слово — струм. А слово — зброя. А віще слово — вічове. Проте

не всі слова мають таку властивість. Є багато байдужих слів металу нетривкого, є зацьковані слова, існує й забрехуще слово. Для характеристики слова вжито також фітоморфні метафори: «прекрасних слів одквітлі вже пелюстки», «посіяне слово не сходить в полях» та ін. Описуючи у поезії «Біль єдиної зброї» слова як жита, Ліна Костенко поширює асоціативне поле цієї метафори на мову: «Слова росли із ґрунту, мов жита. // Добірним зерном колосилась мова. // Вона як хліб. Вона мені свята // і кров'ю предків тяжко пурпурова».

У метафорах Ліни Костенко відображені універсальні закони світобудови. Так, у вислові «Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки» закумуляовано глибоке усвідомлення закону часового універсуму.

У шістдесяті роки Ліна Костенко разом з іншими молодими бунтівниками утверджувала ідею самоцінності людського «Я». Віра в людину й повага до людини були основою любові до України і впевненості в силі її народу. Підготовлене космічно-масштабним гуманізмом шістдесятників всенародне рушення 80-х, здавалося, принесло довгоочікувану свободу. Та Ліна Костенко заявила: «Не спокушайте мене гласністю. Я вдруге в пастку не піду».

Нова доба породила нові проблеми: аварію на Чорнобильській АС. Письменниця відреагувала на це поезіями, які наскрізь пройняті драматизмом: «Ми — атомні заложники прогресу. // Вже в нас нема ні лісу, // ні небес. // Так і живем // Од стресу і до стресу. // Абетку смерті маємо — // АЕС». Ця метафора гранично точно характеризує техногенну катастрофу.

Гострий осуд викликає у поетеси втрата історичної пам'яті (Хто пам'ять змив, як дощик акварельку; Це місто — монстр. Воно себе пасе. Воно не знає, де його

коріння), бездуховність (дух людський знемігся одкрилатів; Змія вжалила серце нації), лукавство, брехня (Звикли до правди мої вуста Нащо їм чорне вино лукавства?), розбрат (Апофеоз дрімучої гризні).

Метафорично репрезентує поетеса також внутрішній світ людини, її душу. Погляд авторки на душу як на живу істоту, яка може страждати, боліти, радіти, жити, умирати, відповідає традиційним уявленням українців: Три-вожними уважними очима моя душа подивиться на все; Дев'ять день душа ще пручається, а тепер вже десь при-звичаїться. Водночас образ душі набуває нових семантичних рис, асоціюючись, наприклад, з державою: «Душа — єдина на землі держава, // де є свобода чиста, як озон».

Ліна Костенко — майстер інтелектуальної метафори, що виявляється у поєднанні абстрактної лексики з конкретною, загальноживаною з науковою чи вузькоспеціальною: сизий глобус капусти; жар-птиць блакитні космодроми; сліпучий магній снігових пустель; біцепси душі; мегафони мальв; хатки в солом'яних скафандрах, чорні кратери села та ін. Про інтелектуалізацію метафори свідчить також наявність у її структурі мовно-естетичних знаків національної та світової культури: городів гарбузова Мекка; коров'яча остання Афродіта; дубовий Нестор дивиться крізь пальці на білі вальси радісних беріз та ін.

Метафора Ліни Костенко — це засіб трансформації звичних понять у високу інтелектуальну поезію, у світ культури. У них виявляються такі риси мовотворчості письменниці, як простота й інтелектуалізм, емоційність і філософічність, поетична віртуозність і висока естетичність. Її метафори, як і вся творчість, наповнені правдою й совістю.

АФОРИЗМИ – ДОСТОЇНСТВА МУДРОСТІ

Валентина СТАТЄЄВА,

професор кафедри української мови
Ужгородського національного
університету

Високий рівень інтелекту, освіченості, поетичний талант та мовну геніальність Ліна Костенко отримала в дарунок від Бога та здобула в результаті постійної й копіткої роботи над собою, над своїм словом, що вже оцінено в понад 100 мовознавчих дослідженнях, зокрема дисертаційних, з лінгвостилістики, поетики, ономастики, лексикології. Це не випадково. Порівняйте думку І. Дзюби про мову роману «Маруся Чурай»: «Ліна Костенко бере з історії не минуще, а вічне. Звідси, зокрема, й висока питома вага кожного слова; поетична мова раз у раз згущується в афоризми — достоїнства мудрості, доступної небагатьом, а не просто дотепності, досяжної для всякого жвавого розуму... Вона [мова роману] проста і вишукана водночас, багатюща і строга. Та головне — «соборна»: з державним тактом поєднує загальнолітературну нормативну основу й діалектні барви та новотвори, залучає й активізує форми староукраїнської книжної та канцелярської (для стильових ефектів урочистості чи іронії). І щедро черпає з народнорозмовної образності» (Дзюба І. «Неопалима книга», 1987).

Мовний талант Ліни Костенко, глибина її індиві-

дуальної поетики, безумовно, потребують і лексикографічного опрацювання.

Українська лексикографія до 90-х років ХХ ст. не включала творів Ліни Костенко у свою джерельну базу (СУМ в 11 томах, УРС у шести томах). Неувага словників до слова Ліни Костенко у 60—80-ті роки ХХ ст. була зумовлена, як відомо, ідеологічними чинниками.

Нині ж слово Ліни Костенко вже увічнене в авторитетних академічних виданнях — «Фразеологічному словнику української мови» у двох книгах (тут подано 63 ілюстрації з творів Ліни Костенко), «Словнику синонімів української мови» у двох томах (29 ілюстрацій), «Грамотичному словнику української мови: сполучники» К. Городенської (26 ілюстрацій), «Словнику-довіднику з українського літературного слововживання» С. Головащука. Помітне слово Ліни Костенко ще й у «Словнику антонімів» Л. Полюги (22 цитування).

Проте найширше залучено слово поетеси до «Словника епітетів української мови» С. Бибик, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт (199 цитувань); до «Фрагмента словника поетичної сполучуваності» Л. Пустовіт (92 образні засоби); до словника «Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників» О. Рудь (90 ілюстрацій).

В «Антології афоризмів» автор Л. Олексієнко (Донецьк, 2004) вплела українських авторів у контекст світової афористичної думки. Тут зафіксовано 36 афоризмів Ліни Костенко, серед яких і такі перлини: В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина; Я б просила у цьому сторіччі хоч би той магазинний мінімум: люди, будьте взаємно ввічливі; Єдине, що від нас залежить, — принаймні вік про-

жити як належить; Якщо платити злочином за злочин, то як же й жити... на землі?; Коли в людини є народ, тоді вона уже людина; Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову; Шукайте посмішку Джорджонди, Вона ніколи не мине; Страшні слова, коли вони мовчать та ін.

Високохудожнє слово Ліни Костенко, як й інших сучасних талановитих майстрів українського слова, слід якнайповніше залучати до найбільших тлумачних загальномовних словників, що сприятиме, по-перше, поліпшенню цих словників не тільки в кількісному, а й у якісному вимірі, а по-друге, репрезентуватиме національну мову українського народу й сам народ перед світовою спільнотою у реальному повнокровному духовному образі. З метою підготовки потрібної джерельної бази для великих загальномовних тлумачних словників української мови важливо привернути увагу мовознавців до створення: а) повного словника мови Ліни Костенко; б) повного словника її афоризмів; в) словника поетизмів Ліни Костенко (індивідуально-авторських мовних засобів — епітетів, метафор, порівнянь тощо).

ЕТНОСЕМАНТИКА Й ЕТНОЕСТЕТИКА НОМІНАЦІЇ ЗЕМЛЯ

Галина СЮТА,

старший науковий співробітник відділу
стилістики та культури мови Інституту
української мови НАН України

Образ земля — один із концептуальних складників мовосвіту Ліни Костенко як глибоко національної, «національно залежної» поетеси. Її вислів: «Мені дорога лиш земля, // з якої я расту» став образним вираженням етнонаціональної сутності її характеру та її поезії.

Наведена поетична теза ілюструє також один з основних етномаркованих змістів, послідовно втілюваний у поетичній мові Ліни Костенко: земля — мати, життєдайна сила, основа національного й особистісного буття. Пор.: коріння наше болить у нашій землі. Я вийшла із цього саду; І живемо. Земля нас ще тримає.

Конкретизацію значення земля-мати у міфопоетичному напрямі земля-годувальниця (згадаймо, що прив'язаність до землі сучасні етнопсихологи й етнофілософи називають базовою ознакою національного світогляду й українського характеру) забезпечує предикативність родючості (Земля без тебе [бабусі] ні стебла не вродить, // і молоді ума не добіжать), епітети щедра, всещедра, розлога, волога (Тут землі щедрі. // Тут річок

без ліку; Там, за порогами, в степах, де землі щедрі і розлогі, // сидять лелеки на стовпах // і ріллі дихають вологі; землі всещедрої плоди).

Етносемантичне розгортання образу земля відбувається і в концептуальному значенні «Батьківщина». Прикметно, що словосполуки українська земля у поетичному словнику Ліни Костенко не знайдемо. безпосередній зв'язок земля — Батьківщина/Україна спостерігаємо тільки в одному контексті: Шматок землі, ти звешся Україною. // Ти був до нас. Ти будеш після нас. Свою причетність до землі-Батьківщини, ставлення до неї поетеса виявляє в інтимізувальних займенниках моя, наша, своя, епітеті рідна: Треба землю захищати свою; ти у мене красуня, // земле моя нещаслива; Але було вже рідної землі — // ото лиш та, що зараз під ногами; І вже з Петербурга буду пити листами той спогад, // ту мрію — жити на рідній землі!; Земля ж моя рідна! Немає на тобі притулку. Пор. мовнопсихологічне відмежування від причетності до певної землі у словосполучі її земля: Вже її земля — копалини й копальні.

В ідіостилі Ліни Костенко відбита й характерна для міфопоетичної та народнопоетичної системи традиція зараховувати номінацію земля до семантичного поля смерть. Для цього авторка активно використовує фразеологізми, розмовні вислови бути/лежати у [сирій] землі, спати у [сирій] землі, лягти в землю тощо. Пор.: Курбас ліг у ту промерзлу землю; Погасли кострища стоянок. // У землю пішли племена.

Слово земля у поезії Ліни Костенко вживається й у значенні ґрунт, із ним пов'язана поява у поетичних контекстах слів на позначення сільськогосподарського об-

робітку землі — іменників лемеші, плуг, дієслів копати, садити, полоти: А мати поле, мати поле. // Земля тужавіє, тверда; І фермери посадять помідори на шуканій ошуканій землі; В землі копаюся — діло чисте. В останній ілюстрації етностетику образу підкреслює словосполучення чисте діло, в якому знаходить вираження конотація чистоти, святості образу, обожнювання землі, показові для українського світогляду. Такі метафори — особливо етноавантажений фрагмент мовосвіту авторки: вони свідчать про вrostання її індивідуальної (й особистісної, й творчої) свідомості у народний побут, коли поетеса живе й мислить тими категоріями, що й бабуся Деметра, яка у відрах моркву продає.

У народнописенній традиції варто шукати витoki візуальних метафор Ліни Костенко, в яких оспівано красу землі: Світає, господи, світає...// Земля у росах, як в парчі.

У поетичній мові Ліни Костенко відбиті й інші зафіксовані у лексикографічних тлумаченнях значення номінації земля, наприклад, земля — планета (напр., Земля кружляє у космічній вальсі; Юдоль плачу, земля моя, планета). Однак вони не мають виразної етноконотації, тому про них ми не ведемо мови.

СЛОВО ЯК СОН

Леся СТАВИЦЬКА,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Великою була і лишається спокуса для лінгвістического досліджувати творчість Ліни Костенко з притаманними їй письму семантичною прозорістю метафорики, бездоганним звукописом, когнітивно насиченими концептуальними схемами та ін. Проте заглиблюючись у мовосвіт поетеси, починаєш усвідомлювати, що він приховує якусь незбагненну таїну. Звичні методики лінгвістического аналізу та прокрустове ложе класифікаційних схем, порпання у семантичній матерії її слова та намагання прив'язати останню до референтно-денотативного плану дійсного буття, точніше, життя як воно є, часто не спрацьовують. Поезія Ліни Костенко неререферентна, а отже, справжня: «поезія є виривання за рамки конвенції семантичного поля мови/культури і світу як «суцього». Це завжди спроба вловити щось принципово несхоплюване ні у слові, ні в чомусь іншому. Тобто, якщо бути строгим, це є ловленням порожнечі, «Ніщо» (Т. Возняк); І. Фізер: «...поетичне слово голосить те, чого ще не було, немає, а часто і не може бути».

Поетичні інтроспекції Ліни Костенко блискуче ілюструють ці філософські істини. Саме «ніщо» є сутнісним

для пам'яті й людської свідомості: Є для серця така по-
кута: // Забувати скоріше зло, аніж те, що мусило бути,
// і чого в житті не було. «Ніщо», сфера ідеального, на-
справді має справжню реальність, воно приречене бути і
відбутися у світі. Це як та мрія, що на все життя: Будь ви-
падковим, чи злим, шаленим, Дай смуток, розпач, каяття,
// Лиш мрією не стань для мене, // Бо це уже на все
життя; Хай не розбудить смутку телефон, Нехай печаль
не зрушиться листами. // Хай буде легко. Це був тільки
сон, // Що ледь торкнувся пам'яті вустами. Сон — підва-
лина поетичної свідомості: Чудний народ — художники,
поети, // Усе їм сниться те, чого нема. // Усе їм сниться
те, чого не буде. Ця декларація — ніби переклад на по-
етичну мову відомої тези М. Хайдеггера: «Поезія нагадує
ілюзію чи сон у порівнянні з реальною й крикливою дійс-
ністю, у котрій ми ніби живем... дійсною є мова поета й
завдання, яке він виконує власним існуванням».

Баланс між реальністю та сном-ілюзією, словом та
не-словом — одна із таїн творчого духу поетеси. Справ-
жня поезія адекватна не слову, а буттю в його первоз-
данній і справжній поетичності, бо ж у своїй основі іс-
нування людини у світі є поетичним. Наскільки воно є
поетичним, настільки воно є справжнім. Образ невіт-
леного у слові буття становить чи не найголовнішу ес-
тетичну прикмету поезії Ліни Костенко: І світить сонце
оком загадковим Ще слів нема. Поезія вже є; Світ не-
збагнений здалеку і зблизька. Початок є. А слова нема;
Ще дивен дим, і хата ще казкова. І ще ніяк нічого ще не
звуть. І хмари, не прив'язані до слова, от просто так —
пливуть собі й пливуть.

Поетеса не довіряє словам, навіть боїться їх, і це

теж легко пояснити: «Мова є небезпекою з небезпек...
Небезпека — це загроза для буття з боку сущого»
(М. Хайдеггер). Слово — це суще, поезія — це буття, і
перше загрожує другому. Тому й не дивно, що мотив
мовчання, тиші й німоти є наскрізним в ідіостилі по-
етеси. У словнику поетеси лексика іншосвіття вагомо
представлена: сон, казка, мрія, марення, уява, магія,
вигадка, чудо, омана, загадка, спогад, пам'ять.

Балансування на межі дійсної та поетичної реаль-
ності надає особливого колориту художньому просто-
рові Ліни Костенко з його знаковими репрезентантами
«тут» і «там», а також художньому часові з його нероз-
членованістю актуальної миті, минулого і майбутнього.

Оця реальна мить вже завтра буде спомином, // а
післязавтра — казкою казок. // А через півжиття, коли
ти вже здоровий, // Ця нереальна мить — як сон се-
ред садів! // Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений
// і навіть той їжак, що в листі шарудів. Такі образні
структури створюють ілюзію зупиненого часу, що зай-
вий раз доводить адекватність її поетичного слова По-
езії-Буття, а не проминальній миті.

Чим є для нас поетичні тексти Ліни Костенко?
«Бальзам на занедбані душі». Призма, крізь яку непо-
етичне буття, «злий холодний світ», «березова кора, по-
білена десь звідтам», здається іншим і кращим, бо до
чого Поетеса торкається, воно «хоч трохи, але відтає».
Поки житиме в нашій культурі найменший натяк на
потребу в поезії, слово Ліни Костенко буде затребува-
ним, «бо народ шукає в геніях себе». Яких себе? Таких,
якими нас бачить вона сама: «Я лиш інструмент, в
якому плачуть сни мого народу».

ВОНА МЕНІ СВЯТА..

Євгенія КАРПЛОВСЬКА,

завідувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, доктор філологічних наук, професор

Ювілей Ліни Василівни Костенко дає слушний привід для обговорення проблем вивчення мови письменників, до слова яких дослухається українське суспільство. Така розмова спонукає пов'язати вивчення їхнього мовосвіту, мовомислення не лише із суспільними зрушеннями в Україні, тими завданнями, які українське суспільство й Українська держава ставлять перед мовознавцями, а й із новими можливостями, які з'являються для аналізу художніх творів у дослідницькому арсеналі сучасного мовознавства.

Основу комплексного вивчення авторської мови загалом і мови вельмишановної Ювілярки зосібна на сучасному етапі розвитку лінгвістики становить корпус творів письменника. Перші такі ластівки в україністиці вже є. Це, наприклад, корпус українського поетичного мовлення ХХ століття, сформований колективом співробітників лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка на чолі з Людмилою Алексієнко та Наталею

Дарчук, у якому чільне місце посідають поетичні твори Ліни Костенко. Що дає корпус дослідникам мови письменника і в чому його переваги над такими звичними для нас лексичними картотеками або й електронними бібліотеками художньої літератури? Корпус, подаючи дослідникам тексти, структуровані за різними типами вміщеної у них інформації, сполучає бібліотеку значень окремих слів, яку містять словопоказчики та словники мови письменників, з бібліотекою текстів, у яких такі словозначення реалізовано, а отже, подають не окремий зміст, а систему змістів, певний цілісний фрагмент поетичної картини світу письменника.

Кілька прикладів можливих стратегій таких досліджень на основі корпусу мови письменника. Саме корпус прискорює укладання словопоказчиків авторського лексикону як алфавітного, так і рангового, тобто впорядкованого за спадом частоти вживання слів. Ті, хто любить творчість Ліни Костенко, мабуть, відразу, ще й без лінгвостатистичних досліджень, скажуть, що до домінантів її мовної палітри належать такі лексеми: Україна, земля, час, ліс, слово, душа, дух, доля, життя, поезія, вірш, поет, народ, серце, перо. Корпус дає змогу укладати не лише словопоказчики, а й словники сполучуваності мовних одиниць — конкорданси. Завдяки їм можна з'ясувати спектр функціонування уподобаних поетесою лексем, а також відтворити ті асоціативні, концептуальні поля, які ці лексеми формують в її мовосвіті. Приміром, слово у Ліни Костенко завдяки різній сполучуваності може набувати і позитивних, і негативних конотацій і асоціацій, пор.: Такі густі смарагдові слова // жили в тобі і вибухали з тебе; Слова як сонце сходили

в мені; Слова росли із ґрунту, мов жита. // Добірним зерном колосилась мова, але й І не нікчемним словом, що як нежить, // а як народу гідному належить.

У межах загального поетичного корпусу виразним стає оригінальність ідіостилю письменника навіть у використанні вже добре відомих образів. Скажімо, серед образів кам'яної душі у Гната Хоткевича, голої душі у Павла Загребельного або авітамінозної душі в Оксани Забужко своє, неповторне місце займають такі образи Ліни Костенко, як недоріка душа, занедбана душа, принижена душа або й душа-неандерталець, яка ще не злізла з дерева. Або порівняймо й такі контексти уживання цього слова, як біцепси душі, мігрень душі, січка карня душ та інші.

Ті корпуси мови українських письменників, над створенням яких уже працюють у різних наукових осередках України й за кордоном, можна буде, за доброї волі їхніх розробників, поєднати в певну гіпертекстову систему. Вона становила б якісно нове, сучасне фактографічне підґрунтя для поглибленого вивчення мови визнаних майстрів слова, як Ліна Василівна Костенко. Здобутки цих досліджень сприяли б ефективному розв'язанню актуальних завдань розвитку української літературної мови, вироблення її нових функціонально-стильових різновидів, вивчення її історії, унормування й кодифікації нової лексики, посилення захисних механізмів української мови, що забезпечують збереження її самобутнього національного «обличчя», передусім її високого літературного взірця, в умовах стрімкої глобалізації.

СТРАШНІ СЛОВА, КОЛИ ВОНИ МОВЧАТЬ

Сергій ЧЕМЕРКІН,

науковий співробітник відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України

Слово Ліни Костенко в Інтернеті користується неабиякою популярністю. Щоб довести це, для дослідження було взято її вірш «Страшні слова, коли вони мовчать», слова з якого введено в пошукову систему.

Результати аналізу показали, що слова цієї поезії функціонують у різних дискурсах, які умовно можна поділити на три групи: 1) власне у творах авторів-новаторів; 2) як афоризми, використовувані з певною стилістичною метою у публіцистичних та інших дискурсах; 3) у розмовній мові.

Використання рядків із цієї поезії у творах інших авторів — явище, популярне в Інтернеті, особливо початок та кінець вірша. Як показали результати пошуку, найвиразніша ознака використання автором-новатором класичного твору — варіативність цитати: наприклад: Поезія — це завжди неповторність, якийсь незримий дотик до душі; крім того, трапляється чарівний, безмежний дотик, безмовний доторк, а також Поезія — це справді неповторність, це ніби ніжний дотик до душі.

Автори використовують у творах паронімічну кон-

струкцію замість неповторність — непотворність, що трапляється й у розмовному дискурсі.

Як відомо, художні твори в Мережі — особливий різновид творчості. Наприклад, тут трапляються прозові твори, що нагадують вірші-центони (утворені з частин інших віршів), у які влітаються цитати з творів Ліни Костенко: Розсипаним драже закотяться в століття слова слова слова paroles paroles paroles печальні і смішні страшні слова коли вони мовчать мовчи мовчи хіба у слові сенс? caramels bonbons et chocolats коли вони зненацька причаїлись latet anguis in herba коли не знаєш слово чому ти не твердая криця.

Як афоризми слова із названого твору використовують у різних комунікативних ситуаціях, для різних стилістичних ефектів — як рекламні слогани, назви заходів тощо: Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі вони уже в німецькій мові... (характеристика однієї з тем форуму в газеті Союзу українських студентів у Німеччині); Театр — це завжди неповторність... (назва на сайті одного з навчальних закладів); Поезія та справді неповторність, якийсь безсмертний дотик душі (назва конкурсу поезії в одному з ВНЗ). Афоризми з цього вірша надзвичайно популярні в розмовному дискурсі, здебільшого на форумах, пов'язаних із літературною діяльністю.

Виявилося, що рядки «Страшні слова, коли вони мовчать...» поезії Ліни Костенко популярніші серед користувачів Мережі порівняно з рядками Тараса Шевченка «Як умру, то поховайте...» із «Заповіту».

Кількість знайдених сторінок із поезії нашої сучасниці становить 58 тис. проти 28 тис. із твору Тараса Шевченка.

Модель виникнення різних варіантів побудови вірша схожа на модель появи різних варіантів народної пісні. Кожна пісня літературного походження має власну історію, проходить різні періоди поширення, шліфування, переробки, зазнає певних змін (часом досить значних). Те саме стосується і поезії. Її надзвичайна поширеність, багатоваріантність, перероблення свідчать про те, що поетичний твір набув ознак народності. Ймовірно, це найбільший рівень визнання.

ІСТОРИЧНИЙ ЧАС У МОВОТВОРЧОСТІ

Олександра ЗАДОРЖНА,

асистент кафедри методики викладання
української мови і культури мовлення
Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Творча уява майстрів слова часто апелює до подій і фактів, які стали надбанням історії, щоб пробудити у читача почуття гордості чи болю за минувшину своєї країни, наголосити на доленосних моментах у житті соціуму, пояснити вчинки окремих історичних осіб тощо. Особливо колоритно історичний час описує Ліна Костенко.

Поетеса нечасто використовує слово **історія**, попри те, що у доробку авторки чимало творів на історичну тематику. Здебільшого вона частіше послуговується словами пам'ять, давнина. Проте ця лексема є складником багатьох семантичних конструкцій, у яких набуває нових відтінків значення: *Дозиметром не виміряєш дози тотального спустошення душі. Історія лягає під бульдозери. Сучасний світ штампує фетиші.* Негативний ореол сучасності виникає внаслідок зображеного поетесою регресу людської моралі, домінування матеріального над духовним, а жертвою деградації одвічних цінностей змальована історія.

Для позначення історичного процесу авторка використовує різні прийоми словесної творчості: **через згадку про відомих осіб в історії** — *Мене прийняв і прихистив мій вік король Франсіск, мій друг і покровитель; через показ способу життя людей* — *Згадають рід до сьомого коліна. В них Рід, як бог, у нього сонця лик. Вони з вогню, у них душа нетлінна. У них і серп — як місяць молодик. У них зірчаті пряники жертovní. Вони без маку не спечуть коржа; через демонстрацію історичних фактів* — *Послів приймали закордонних. Царівен видавали за моря. Також дочка царя Ассаргадона була жоною скіфського царя; через опис давніх держав і цивілізацій* — *Козацька тверджа, давній Чигирине, уламок слави серед цих полів!; через актуалізацію невідомого у певний історичний період* — *Які тут не прокочувались орди! Яка пройшла по землях цих біда! Мечем і кров'ю писані кросворди ніхто уже повік не розгада.*

Усвідомлення ХХ століття як психологічно важкого періоду в історії людства є ознакою поетичних контекстів поетеси, що втілюється у ментальних для українця початку ХХІ століття словесних формулах. Приховану реалізацію значення «двадцять століття» демонструє сполучуваність слова епоха з такими означеннями: **несприятлива епоха** — *Епоха несприятлива ламає іще в колісці геніям хребти; наша епоха* — *Крути шарманку, пожалій нас трохи. У нас ще є і зорі он, і клен. Великі вуха нашої епохи нехай хоч мить побудуть без антен; головата [розумна] епоха* — *Іде епоха моя головата кудись від*

*етики до синтетики. Ближчий мені старий Гайявата, ніж всі досягнення кібернетики; **епоха спорту і синтетики** — В епоху спорту і синтетики людей велика ряснота. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і уста; **епоха НТР** — Як тій дитині зватися Богданком, коли епоха зветься НТР?*

Отже, поняття історія у поетичній мові Ліни Костенко постає в конкретних словесних образах. Назви історичних реалій, подій мають виразне стилістичне забарвлення. Ліричні, ліро-епічні тексти, тексти з філософським змістом несуть відбиток історичної доби, в яку були створені, а також засвідчують світоглядну позицію автора.

НЕОЛОГІЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ

Галина ВОКАЛЬЧУК,

доктор філологічних наук, доцент
кафедри української мови Національного
університету «Острозька академія»

Творення авторських номінативних одиниць — одне із невичерпних джерел поповнення національного лексикону. Попри формальну й значеннєву специфіку, новотвори нерідко містять національно-культурний компонент мовної семантики і репрезентують не лише індивідуальне світосприйняття письменника, а й характерні ознаки національного менталітету. Особливу увагу науковці звертають на вивчення ідіолектів майстрів слова, чия словотворчість мала значний вплив на збагачення словникового складу мови. До таких мовних особистостей належать поети-шістдесятники.

Неологічні експерименти Ліни Костенко органічно вписуються в такі загальні тенденції індивідуально-авторської номінації в поезії шістдесятників:

1. Активне творення інновацій на основі поширених у мові фольклору опорних слів-образів. Трансформуючи традиційну форму фольклорних засобів, поети досягали естетичного ефекту, який значно посилювався від уживання таких новотворів в умовах

нового контексту. У структурі інновацій Ліни Костенко наявні такі слова-образи: сонце — сонцеповорот, крило — одкрилатіти, вечір — вечір-мисливець, вечір-мулат, звечоріння, світ — скоросвіт, небо — безнебний, зірка — антизірка, душа — щодуші та ін.

2. Продовження і розвиток мовно-естетичної традиції створення нових слів на позначення понять, пов'язаних із лексико-семантичним полем «мова, слово». Новотвори Ліни Костенко слово-брила, слово-філігрань поповнили ряд інновацій зазначеної семантики, пор.: слів'ятко, словище (В. Затуливітер), словисько (Б. Нечерда), слово-кат, шум-слово, слово-зернина, слово-первоцвіт (М. Вінграновський), словонебо, словошлюб (І. Драч), слово-промінь (А. Таран), барва-слово, серце-слово (О. Ющенко) та ін.

3. Створення оригінальних назв осіб за ознакою «діяльність, пов'язана зі словом/мовою»: опівнічник-поет, поет-автомат, непоет, масткослов (Л. Костенко), пор.: півпоета, чвертьпоета (В. Стус), поет-пустунець (В. Коротич), словотворець (М. Сингаївський), словобагач (С. Гостиняк) та ін.

4. Частина інновацій утворена за традиційними для народнопісенної творчості моделями, зокрема: а) поєднанням синонімічних слів (понять): пружинно-спіральный (Л. Костенко), пор.: борвій-буран, страх-жах (І. Драч); б) зрощенням: невір-земля, дядько не-минай-корчма, край ойчистий (Л. Костенко), нерозрий-горби (І. Драч), перекотибіль, перекотидуша (Р. Кудлик); в) паронімічним (нерідко й семантичним)

зближенням сегментів твірних слів: гаркота-гармата, гіпопотамо-гіпотонічний (Л. Костенко), течія-утеча (М. Вінграновський), царство-моцарство (І. Драч), чара-почвара (І. Калинець), бондарівна-бандура (Ір. Калинець) та ін.

5. Утворення інновацій із колірним компонентом, напр.: чорнобрів'я, чорноміський, чорно-ятряний (Л. Костенко), морозночорний, чорномажорний, чорно-сонячний (І. Драч), чернечо-чорно-чорний, чорносилий (М. Вінграновський), чорноглибий (І. Світличний), чорнохлібний (В. Затуливітер).

6. Конструювання інновацій із соматичним компонентом: погривина, чіпкохвостий, ластогрудий, хиль-голова, блідоротий, вишневогубий (Л. Костенко), пор.: молочногубий (Е. Андіївська).

7. Творення інновацій від власних назв, зокрема гідронімів: дніпровість, супосний (Л. Костенко), пор.: неосемантизми на позначення емоційного стану лютіж (І. Драч), лютіж, стугна (М. Вінграновський).

8. Утворення з нумеративним компонентом (переважно у функції інтенсифікатора: праперший, розперетричі (Л. Костенко), пор.: першотворчий (В. Затуливітер), народоперший (М. Вінграновський).

9. Активізація утворення оказіональних форм прикметників і прислівників у вищому, найвищому ступенях порівняння: татаріший, всьогіше (Л. Костенко), наймагнітніший (В. Затуливітер), найсеми-гріш (І. Калинець) та ін.

10. Творення оказіональних дієприкметників: непро-

доцимий (Л. Костенко), роздівочений (М. Вінграновський), рабований, прочорнений (В. Стус).

11. Конструювання простих за структурою прислівників, первинно мотивованих іменниками (у дериваційному плані — прикметниками, нерідко оказіональними): маслакувато, органно, сіромашно, цвітасто, пташно, птично (Л. Костенко), пор.: змійно, кларнетно (І. Драч), колосково, короговоно, крильно, нивно (В. Барка), медно (І. Калинець), кленово (І. Сокульський).

Специфічними ознаками словесних експериментів Ліни Костенко є такі.

1. Апробація словотворчого й семантичного потенціалу префіксів, що виявлялася у створенні: а) рідкісних інновацій зі здвоєними префіксами, які виконують функцію інтенсифікаторів експресивності при одночасній частковій нейтралізації значення, вираженого твірною основою: розперетричі, безнемірний, безнемірність; б) одноструктурних новотворів: іменників — праворота, прадерево, прапес, прамісто, пралють, прапам'ять; прикметників — пралютий, праперший. Частотними виявилися префікси без- — безнебий, безшабельний, бездеревний; не- — непоет, несприяння, неоднотгідний, непродоцимий; од- — одкрилатіти, одкам'яніти, одіснувати, оддаленілий; роз- — розголосний, розджохатися, розхряпнем.

2. Повторне використання окремих компонентів (мотивувальних слів, корневих морфем) у процесі ство-

рення оригінальних найменувань денотатів: кіньмислитель, мислитель-чорногуз; комарівна, косарювати та ін.

3. Більшість новотворів має виразне стилістичне забарвлення (досягається внаслідок маркованості мотивувальних слів) — розмовне: дурнолобець, дурноп'ян, доглупати; книжне — благофортунний, домодержавець, етрускоїдний.

4. Зрідка для найменування суто українських реалій використовуються іншомовні дериваційні засоби, через що з'являються несподівані для української мовної свідомості інновації: От ми такі і є в очах Європи — // Козакко, чернь, поспільство для ярма... (пор. з узуальними лексичними запозиченнями бароко, рококо).

Новотвори Ліни Костенко розкривають невичерпні виражальні можливості мови, віддзеркалюють особливості української мовно-поетичної картини світу.

ПОЕЗІЯ ЧИНУ

Віталій ДОНЧИК,
академік НАН України, заслужений
діяч науки і техніки, член НСПУ

Дуже мені до вподоби тематичне означення нашого «круглого столу» — «Мовосвіт Ліни Костенко». Воно точне, широкоохопне, не вузькоспеціальне. Адже часто, коли як літературознавець (певен, що таке відбувається не тільки зі мною) вмислюєшся в тексти, підтексти й надтексти цієї могутньої поезії, в якийсь момент неодмінно доторкаєшся до тих сфер, де вже говорить сама мова з її праглибинами, де недостатньо лише літературознавчого інструментарію і треба вникати в мовосвіт поетеси у нероз'ємності з усім світом художнім, духовним.

Для мене поезія Ліни Костенко — це поезія чину, чесна й незалежна у своїй поставі, відверта в самовияві, національно гідна, безкомпромісна за громадянською позицією, поезія як учинок, як виклик тих, чий дух і розум не ув'язнили, виклик од імені народу, який ще не вмер. І водночас справді Поезія, органічна, прозора, як глибока вода, афористично ущільнена, несентиментально емоційна. Поезія як дія і як краса.

Такою я її постійно й сприймаю, щоразу відкриваючи нові тони, відтінки, наголоси в її серйозній, ніколи не ситуативній, але завше злободенній, нелукаво

довірливій, вимогливій розмові з нами про Україну, її історію і світ, про нас — хто ми, що з нами? І «Маруся Чурай», і «Сніг у Флоренції» та «Циганська муза», і «Дума про братів неазовських», і «Берестечко», і чимало багатовимірних «силуетів» та «інкрустацій», і численні вірші — ліричні, драматичні, іронічні, полемічні, про пам'ять, любов, невщухний біль душі, про рабство і зраду, мужність людську і ницість, про мову і слово, в якому відлунює «душа тисячоліть», про правду — «єдину стелю мистецтв», природу, беззахисну перед людиною, «жоржини на чорнобильській дорозі...»

А все разом — то художній образ нашого українського буття з його героїкою та поразками, спорадичними радощами й неунікненим лихом, давніми, за давними й новими болями, з його власними, внутрішніми та силоміць нав'язуваними ззовні проблемами. Здається, немає таких питань духу, сенсу життя, національного характеру й менталітету, які оминула б Ліна Костенко. Усі ті наші проблеми й суперечності, болі й болячки не тільки відбито в її творах, не тільки образно, філософськи осмислено і є природною аурою її багатогранного художньо-психологічного світу, а гостро, мембранно і глибоко пережито. Її зірка поетична душа і відчуває, і передчуває багато що в житті свого народу. Це — осмислення, відчуття, переживання Поетеси, яка попереду нації.

Тут, на жаль, тільки дотично, покраєм — про любовну лірику Ліни Костенко. Занурені передусім у націєтворчі проблеми, ми мало пишемо про неї. А яка це сильна, прониклива лірика! «Моя любове! Я перед то-

бою... Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни!»

І ще — про мовосвіт.

Розглядаємо словотворення, неологізми, лексичні особливості (яке розкішне «дослідження» з ономастики явлено у відомому ще з 60-х років епізоді в «Берестечку», коли Богдан іде Україною), епітети, метафори, фраземи і т.ін. (скільки сьогодні пролунало тут цитат з творів Л. Костенко — і всі неперевершені зразки поезії, й жодної прохідної!). І не можемо не захоплюватися надзвичайним чуттям слова Ліни Костенко, полісемічністю й поліфонічністю її мовомислення. У нас багато, зокрема серед шістдесятників-поетів, справжніх творців мови. Але ж, погодьмося й порадіймо, дорогі мовознавці й літературознавці, дає їм ці можливості, безмежний простір для новотворення, виявлення самої суті й краси слова сама наша мова, віками збагачувана, шліфована народом, гнучка, вільна, невичерпна.

МУЖНІСТЬ ВОЇНА

Борис ОЛІЙНИК

Ліна Костенко — постійна величина в нашому духовному слов'янському просторі. Якоюсь мірою я дотичний до Ліни Василівни, бо на мене лягла почесна роль «пробити» видання збірки «Над берегами вічної ріки» після п'ятнадцятирічного мовчання.

Як особистість Ліна Костенко залишилася собою, ні з ким не заgravала, не допускала фамільярності — навіть із президентами чи прем'єрами. Вона засвідчує, що не всі були покірні в ті часи. Це взірець для того, щоб залишатися собою і переоцінювати своє життя. Цього треба вчитися в неї.

Хочу вклонитися їй за тему Чорнобиля. Це мужня жінка. Вона пішла туди, щоб рятувати праслов'янську культуру, захищати тих, хто там лишився. Це мужність воїна.

Я щасливий і гордий, що можу «і рости і діяти» під небесами Ліни Костенко.

НЕМАЄ ЧАСУ НА ПОРАЗКУ

Надія КИР'ЯН

Цими словами закінчується історичний роман у віршах «Берестечко» унікальної поетеси Ліни Костенко, презентація якого щойно відбулася в Українському домі. Роман вийшов у видавництві «Либідь». До видання причетні зірки першої величини: художнє оформлення народного художника України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Сергія Якутовича, слово про творчість Ліни Костенко літературознавця, критика, публіциста, автора понад 400 праць з актуальних проблем історії та нинішнього становища української літератури і культури, Героя України Івана Дзюби, стаття-дослідження роману «Богдан Хмельницький. Катарсис» доктора філологічних наук Володимира Панченка, який вів вечір. До книжки додано бібліографію творів поетеси, критичних статей та досліджень про неї, перекладів англійською, іспанською, італійською, німецькою, французькою, російською, білоруською та іншими мовами. У комплекті — диск, на якому поема звучить у виконанні заслуженого артиста України, протоієрея УПЦ Петра Бойка у музичному супроводі фрагментів Б. Лятошинського, Є. Станковича та інших класиків.

На презентацію прийшли кияни, приїхали з Черкащини, Кіровоградщини, інших областей України — загалом стільки людей, що не лише стояли впритул у проходах зали, а й у фойє, де йшла пряма трансляція вечора.

Видання вартістю понад сто гривень «розмітали», за ним стояла величезна черга. Це був справжній триумф української книжки, української поетеси, яка жодного разу не сфальшивила.

Коротко і влучно сформулював суть творчості Ліни Костенко Сергій Якутович: «Що є «велика людина»? Це приватна особа, яка, усвідомлюючи власну місію, пропускає крізь себе долю своєї країни. Осмислення поразки, каяття, марення, самотність, шал, біль. Спогади — про історію, а каяття і муки — сучасної людини... Про все це мені хотілося розповісти, ілюструючи видатний твір видатної поетеси».

Справді, твори Ліни Костенко, починаючи з ранніх віршів, спираються на глибоке дослідження історичного матеріалу, а віддзеркалюють передусім сучасність. Ще студентами в 1960-ті роки ми переписували, вчили напам'ять, зокрема вірш «Іма Сумак»: «Було на світі плем'я — інки. // Було на світі — і нема. // Одних представили до стінки, // а інших вбили крадькома...» І закінчення: «Співає гімни смертна жінка. // А в ній — чи знає і сама? // — безсмертно тужить плем'я інки. // Те плем'я, котрого нема». Усі розуміли — це не лише про інків, а й про нас...

Тепер читаємо про поразку під Берестечком, а впізнаємо нинішні події: «Всі хочуть булави, всі борються за власть. // Та й буде булава, як макова голівка. // Отак поторохтять, і знову хтось продасть. // Не той, так той.

Там зрада, там злодійство...» Коли нарешті зрозуміємо: «Є боротьба за долю України. Все інше — то велике мискоборство». Оце «мискоборство» — саме те, що заважає нам стати великою державою.

На вечорі уривки з «Берестечка» прочитали Петро Бойко, народна артистка України Лариса Кадирова — уривок з історичного роману «Маруся Чурай», народна артистка України Галина Яблонська — поезії Ліни Костенко. Талановита співачка, виконавець авторської пісні, доктор медичних наук Ольга Богомолець повідомила, що 28 березня відбудеться презентація нової книжки — збірника пісень на слова Ліни Костенко «Гіацинтове сонце», і виконала пісні з цієї книжки. Вона подякувала авторці й сказала, що якби не вірші Ліни Костенко, які її надихнули, так би й лишилася тільки лікарем, і не ствердилася б як співачка. Ліричні пісні на слова Ліни Василівни подарувала легенда української естради Валентина Купріна.

Директор видавництва «Либідь» Олена Бойко сказала, що за роки існування воно не отримувало високих нагород. «Наша найбільша нагорода, наша гордість — це наші автори». Видавництво пишається, що Ліна Василівна доручила саме «Либеді» видати її книжку, усі причетні до видання доклали зусиль, фантазії, щоб цей проект був новим словом у книговидаванні. За задумом, видання починається як звичайна книжка, а продовжується наче кінострічка або гетьманський сувій, де події поступово розгортаються перед читачем-глядачем, де слово доповнюється візуальним рядом.

Олена Бойко подякувала працівникам видавництва, які брали участь у проекті: редакторам Світлані Го-

ловко та Юрієві Медюку, дизайнеру Олексію Григору, всьому колективу. Побажала, щоб в Україні нарешті настала «епоха для поетів», щоб припинили закривати книгарні, й щоб вони нарешті з'явилися не лише в містах, а й у кожному селі, як було раніше.

Сергій Якутович сказав: «Художник говорить тим, що малює. Коли я ілюструю твір, ніби перетворююся на письменника, намагаюся увійти в його світ. Із Ліною Костенко було нелегко, адже вона — жінка. Лише жінка може поспівчувати чоловікові, пожаліти і надихнути на подвиг».

Актуальним і проникливим було слово Юрія Щербака: «Це книжка про наш національний біль, нашу поразку. У боротьбі за незалежність програно багато битв, але не саму війну». Чи лише зовнішні сили винні у наших поразках? — міркує Юрій Щербак. Ні, винні й ми. Бо хіба могли б допустити на виборах поразку України? Чи здатен генеральний конструктор нашої поразки усвідомити свою вину?

Щоб перетворити поразку на перемогу, треба її осмислити. Це завдання ставить творами Ліна Костенко. Чому досі українці діаспори не створили лобі в Нобелівському комітеті? Нашим національним пріоритетом повинна бути Нобелівська премія для Ліни Костенко.

Поетеса, осмислюючи історію, дає нам уроки, розуміння того, що де до влади приходить сіра тисяча, неминуче з'являється «чорна сотня». Чи не пора чинити опір? Справжня українська поезія завжди існувала як опір.

І доки мій дворічний онук вчитиме поезію Ліни Костенко, ми існуватимемо як народ».

«Видатна українська перекладачка Віра Річ блискуче переклала і Шевченка, і Ліну Костенко англійською мовою, але наша влада нічого не зробила ні для перекладачки, яка померла в злиднях, ні для популяризації її творчості. Треба, щоб ці переклади побачили світ», — вважає Дмитро Дроздовський.

Головний редактор газети «День» Лариса Івшина зазначила: «Останні роки були роками великого духовного голоду. Сьогоднішній вечір демонструє величезний запит на високі ідеали. Ліна Костенко показала масштаби неблагополуччя. Ми перетворили «свободу», якою так пишаємося, на самоізоляцію, а Ліна Василівна перетворила своє мовчання на свободу, і ми прибігли сюди, щоб подивитися, яка ця свобода. Треба, щоб люди навчилися об'єднуватися, тоді ми досягнемо мети».

Виняткову роль у реалізації проекту відіграла Оксана Пахльовська, професор Римського університету «Ла Сап'єнца». Це вона зуміла переконати матір, щоб погодилася на видання книжки. «На моє дитинство припало мамине мовчання, — розповіла пані Оксана й прочитала вірш «Я пішла, як на дно...» Це живі картини, які пережила в дитинстві. Українська історія ходить по колу. Ті, хто руйнував Україну, приходили, відходили й знову прийшли до влади. Ніколи не переможе те, що віджило, але це не дає підстав спокійно чекати, ми повинні діяти. Те, що мама повернулася сьогодні в українську культуру, літературу, означає початок нового історичного часу України».

Заступник голови Комітету з Національної премії ім. Т. Г. Шевченка письменниця Марія Матіос вручила Оксані Пахльовській Національну премію ім. Т. Шев-

ченка за книжку публіцистичних творів «Ave, Еуропа!»

Привітали Ліну Василівну колеги з історико-культурологічної експедиції, яка під керівництвом Ростислава Омеляшка зібрала величезну кількість артефактів у Чорнобильській зоні. Одна з учасниць експедиції Раїса Овсійчук-Чугай народилася в Берестечку.

Привітання-благословіння у зв'язку з 80-річним ювілеєм видатній поетесі надійшло від Папи Римського Бенедикта XVII, кардинала Любомира Гузара, релігійного товариства «Свята Софія», багатьох інших осіб та організацій.

Те, що зібралось стільки гарного люду (і це лишень крапелька тих, хто зумів потрапити сюди), вселило віру в нашу перемогу. Думаю, кожен приєднався б до думки, висловленої Ларисою Кадировою: «Спинися, мить! Ти прекрасна в такому залі!» Але крапля дьогтю в бочці меду була — для таких зустрічей потрібно надавати залу в кілька разів більшу.

Нарешті надали слово ювілярці:

«Колись дуже давно, — сказала Ліна Василівна, — у мене склався вірш:

*Марудне діло ювілей:
всі пера вмочені в єлей.*

Я подумала тоді: який ювілей (до них ще було далеко)? Можна було уникнути ювілейного вечора, щоб ніхто тебе не віншував, не говорив казенних слів.

Але видавництво запропонувало мені цей вечір як презентацію книжки. Тоді не плутатимемо жанри. Я дуже вдячна, що ви прийшли, щоб ми знали, що ми разом, що потрібні одне одному.

Із елеєм ми дали собі раду, фальшиві святкування у нас не проходять.

А ось ювілей — це презентація життя. Відчуття тяжке. З того боку в мене відбирали життя, і з цього віднімають. Як врешті в усіх нас. Ми хотіли чогось кращого, незалежності, достойної держави. Але журитися не варто. Тут говорили про поразку. Але чи ми програли? Так іде історія, це її кроки. Ми повинні набратися сили, спокою, доброго гумору, бо в сльозах можна втопитися.

Можна було значно більше зробити, у мене був великий проект. Хотіла історію України подати в драматичних поемах, історичних романах, протягнути крізь віки нитку історичної пам'яті. Написала «Марусю Чурай», «Берестечко», «Думу про братів неазовських». У мене в роботі був «Володимир Великий», «Роксолана», «Графиня Розумовська», «Андрій Потебня» та інше. Теми тим важчі, чим ближче до сьогодення. Я вирішила все подужати, все зробити. Мене тут хтось хвалив як поета громадянського звучання. Зізнаюся, що хотіла б писати лірику. Хотіла б срібним олівцем птиць малювати на лляній тканині. Коли Оля Богомолець співає: «де вечір пахне м'ятою, аж холодно джмелю», — може, мені це ближче.

Але я в історії живу. Вільно входжу в будь-яке століття — це теж моє. Настала щаслива подія — Україна стала незалежною. Здається, тепер можна писати те, що хочеш, радянська влада не переслідує, не забороняє. І раптом пішли якісь дивні флюїди: «Шістдесятники? Та що там ті шістдесятники! Історія — ха-ха». На екрані телевізора часто почала з'являтися фраза: «Патриотизм — последнее убежище для негодяев». Людям

нав'язували такі думки — вони послухалися. Треба писати щось модернове, хай це буде андеграунд.

Кожне покоління, яке приходить, має подати свій камертональний голос, щоб рухатися далі.

За радянської влади ми не мали свободи, перевіряли кожну строфу. Тепер свобода, незалежна Україна, і ми знов опинилися бозна в якому становищі. Мене ніхто не чіпав, поштиво обходили.

А українську мову збагатили російським матом. Непідготовлена Молодь почала висловлюватися нецензурно — для них це вияв свободи. Як я могла це витримати? Що мали відчутти шістдесятники, які знали, що таке свобода в умовах несвободи? Я тоді вирішила: «Не хочу грати жодної з ролей у цьому сатанинському спектаклі».

Тоді вийшла з НСПУ і пішла в Чорнобильську зону. Я дуже добре прожила цей час — за письмовим столом або в Чорнобилі. Їздила за кордон — Польщу, Париж, коли шукала матеріали до творів.

Тут моя дорога Чорнобильська експедиція казала, як невтомно я збирала культурну спадщину, архіви Чорнобильської зони. Зізнаюся вам, що це для мене була еміграція. Я там знайшла свою Україну. Отам, де Україна вмерла, отам вона є. Там люди втратили свою малу батьківщину і полюбили її безмірно, там відчули й велику Батьківщину. Я цих людей надзвичайно люблю. Більшої життєрадісності, сміху, гумору ніде не бачила.

Хтось сказав, що руки опускаються, ні до чого немає бажання.

Я й зараз не бачу поразки. Адже є високовольтна лінія духу, яка проходить крізь усі віки, і ми повинні до

неї підключитися. Це буде рух опору. Треба бути людьми.

У мене таке враження, що люди скучили за собою й тому сюди прийшли. Мій чоловік казав: «Лінусенько, ти не бійся, людство ніколи не відмовиться від того, що воно любило в собі».

Я вже була подумала, що нашим читачам література, тим більше поезія, не потрібна, бо можна зачиняти книгарні, наприклад «Сяйво», де твориться безлад. А куди дивиться влада? Влада повинна поворухнути мізинцем — і все це припиниться. Але цього не роблять. Ми були членами Національної ради з питань культури і духовності при президентові — нічого не змінилося.

Вирішила перейти на сучасну прозу, почала писати. Раптом несподівано отримала листа від видавництва «Либідь» з пропозицією видати «Берестечко». Після того, як «Берестечко» надрукували в «Українському письменнику» так, що соромно взяти в руки, накладом 10 тисяч примірників, почали виходити піратські видання. Навіть львівське видавництво «Каменярь» видало без моєї згоди. Після цього зовсім не хотіла видавати цей твір, бо це дуже дорога для мене річ. Цей твір не про поразку, а про перемогу над поразкою.

Я хотіла написати про історичні постаті. Щоб це зробити, треба обрати екстремальну ситуацію. Після страшної поразки під Берестечком Богдан Хмельницький залишився самотнім, у нього вже не було війська. Стало цікаво, як зміг після цього підвестися.

Після цієї поразки і, до речі, зради дружини він одружився! Це мене так вразило! І ці крила особистого

щастя його зігріли. До речі, можливо, його особиста трагедія теж відіграла роль у цій поразці.

У приниженні не можна жити й перемагати. Думаю, що український народ досі не переміг через те, що переживає дуже велике історичне приниження.

Коли почали створювати державу, навіть письменники-інтелектуали закликали народ встати з колін. Ну хоч ставай на коліна, щоб потім встати! Говорили, що народ спить тощо. Мій народ, такий, як я — не спить!

Я дуже люблю чорнобильських людей. Незабаром поминальні дні, люди прийдуть на гробки — там живі цвинтарі біля мертвих сіл! І ніхто не стоїть на колінах!

Прийшла нова влада, яка обіцяє нагодувати людей. Та це люди годують владу!

Нині я справді надумала повернутися в літературу, культуру, бо важкий час — це завжди мій час».

Насамкінець Ліна Василівна подякувала видавцям — книжку побачила вперше, і вона її не розчарувала — і прочитала нові вірші.

*Слово Просвіти. — 2010. —
25–31 березня. — Ч. 12 (545). — С. 1, 9.*

МЕЛОДІЇ ЛЮБОВІ

Надія КИР'ЯН

Нова книжка видавництва «Либідь» «Гіацинтове сонце» знов об'єднала знакових постатей. Це поезії Ліни Костенко, покладені на музику Ольгою Богомолець, в художньому оформленні Івана Марчука. Художник світової слави Іван Марчук вважає, що свобода — це стан душі. Є митці, яких не годна зламати жодна система. Саме це й об'єднує авторів книжки. Тут дивовижні образи художника вібрують у лад з поезіями і музикою (до книжки додано диск із піснями). Це твір мистецтва, який приємно читати, розглядати.

Про дивовижну історію створення видання розповідали учасники презентації, яка відбулася 28 березня в Українському домі: ідея книжки наснилася головному редакторові Світлані Головко.

Ведучий Юрій Макаров наголосив, що книжка, презентація якої зібрала величезну кількість людей, свідчить, що вона конче потрібна, вселяє оптимізм, адже нам не можна розчаровуватися, оскільки зневіра — один зі смертних гріхів.

Оксана Пахльовська, автор статті про Ольгу Богомолець та Івана Марчука, зазначила, що такий синтез мистецтв відповідає європейському духу. «Онтологічні питання людського існування, «абсурдний бунт» і вперте протистояння тиску системи, сізифова праця національного варіанта екзистенціалістського досвіду —

все це є грандіозним і досі ще не прочитаним здобутком шістдесятих, які дали початок новому розумінню слова в українській літературі та наситили духовною енергією боротьбу за незалежність України, за її суб'єктивізацію в історії. Не можу сказати, що шістдесятництво повертається, воно перетривало в часі й триває тепер». Синтез слова і музики, характерний для французьких шансоньє, інтелектуальна пісня — це форма естетики, боротьби з загрозливою плебеїзацією суспільства. Нинішню ситуацію влучно описано в одній з цих пісень: «Я, що прийшла у світ не для корид, // що не люблю юрби і телекамер, // о як мені упікся і обрид // щоденний спорт — боротися з биками! // Я одягаю пурпуровий плащ. // Бики вже люттю наливають очі. // Я йду на них!.. Душе моя, не плач... // Ці види спорту вже тепер жіночі».

Сергій Тримбач, голова Національної спілки кінатографістів України, сказав, що пісні надзвичайно органічні, автора слів і музики поєднує якась божественна нитка. Історичні поеми Ліни Костенко мають незабгненну глибину. Прекрасні її ліричні поезії, багато з них присвячено дивовижній людині — Василеві Цвіркунову. Він умів безпомилково вгадувати талант, працювати з людьми. Люди, дібрані ним, створили прекрасне українське кіно.

Світлана Головко від творчого колективу видавництва висловила побажання, щоб Ліна Василівна сприйняла цю книжку як вияв любові до неї. Подякувала Оксані Пахльовській, яка доклала чимало зусиль до видання. «Якби не вона, моє зернятко, може, й не проросло б», — сказала пані Світлана, яка вже виношує проект нової книжки Ліни Костенко.

Потім був концерт — Ольга Богомолець виконувала

пісні у супроводі оркестру «Київська камерата». Їй дарували квіти і навіть свячену вербу — адже Вербна неділя... Завдяки цим пісням поезія Ліни Костенко стане набутокм значно ширшого кола читачів і слухачів.

Ліна Василівна зізналася, що їй нелегко після років самотності, відлюдкуватості, внутрішньої «еміграції» до Чорнобиля чути аплодисменти. Подякувала всім, як завжди, з гумором. Іванові Марчуку — за присутність у цій книжці й у презентаційній залі. Розповіла, що любить творчість художника ще з 1960-х, коли вперше побачила його картини. Юрієві Макарову, який заради цієї події «зійшов з телеекрана», Ользі Бенч за організацію презентації, директорів Українського дому Наталії Заболотній за гостинність, Сергієві Тримбачу за добре слово. «Колись йому подзвонила, запитала: — Як Ви там? — «У праці сконать!» — була відповідь. — «То Ви відпочиньте трохи, у праці сконаємо потім».

Зауважила, що хотіла якнайбільше написати, про видання творів не турбувалася, та й не довіряла видавництвам. «Була в центрі Києва скульптура — Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь — вони впали, розумієте чому: були зроблені недбало. Робота видавництва «Либідь» сумлінна, наповнена глибоким змістом, я їм довіряю. Досі в моєму житті такого позитивного досвіду роботи з видавництвами не було.

Щодо поразки, про яку тут говорили. Є японське прислів'я: «Переможе той, хто зможе витримати на п'ятнадцять хвилин довше». Бажаю вам витримки. На шістнадцятій хвилині ми переможемо», — запевнила Ліна Василівна.

Слово Просвіти. — 2010. — 1–7 квітня. — Ч. 15 (546). — С. 16.

ЯК ВРЯТУВАТИ ДУХОВНИЙ МАТЕРИК?

Прес-конференція «Врятовані скарби Чорнобильської Атлантиди», що відбулася в Укрінформі, привернула увагу не лише журналістів, а й літераторів, громадських діячів. Адже видатна українська поетеса Ліна Костенко, директор Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф Ростислав Омеляшко, відомий громадський діяч, кінорежисер, режисер фільму «Чорнобильський час» Леонід Мужук розповіли про Чорнобильську зону не лише як про територію, вражену високими дозами радіації, а про край дивовижної природи, визначних пам'яток архітектури, талановитих і добрих людей. Як воскресити для активного життя тисячі гектарів землі, як викоринити у психології керівництва злочинну традицію замовчувати причини і наслідки катастроф? Що необхідно зробити, щоб зберегти культурно-мистецьку спадщину цього загубленого краю, створити музей Чорнобильської зони? Саме ці та інші животрепетні теми було порушено під час прес-конференції, на якій побували працівники нашої газети.

ЇЇ ГОЛОСОМ ПРОМОВЛЯЄ СОВІСТЬ

Євген БУКЕТ

Тарас Шевченко став пророком України в ХІХ столітті. Колись я замислювався: хто з письменників, які народилися і вирости в столітті ХХ, залишиться в Україні назавжди? Роздуми зрештою зупинилися на величній постаті. Її ім'я — Ліна Костенко.

Бувають дні, заради яких варто бути журналістом, навіть якщо іноді на три місяці затримують заробітну плату. В ці дні завдяки роботі зустрічаєш людей, що уособлюють країну, в якій живеш, і яку, незважаючи ні на що, так палко любиш. У такі дні переосмислюєш погляди на деякі, здавалося, давно зрозумілі істини. 23 квітня «Укрінформ» подарував другу в моєму житті зустріч із Ліною Костенко.

23 роки тому українську землю чорною тінню накрила полинова зірка. Чорнобильська катастрофа зламала і продовжує нищити мільйони людських душ. Без сумніву, тінь цієї зірки супроводжуватиме наших нащадків ще не одну сотню років. Це розуміють усі — окрім тих, кому передусім слід це розуміти, — українських владців. Доводиться щороку в переддень сумних роковин нагадувати про найближчу до нас у часі трагедію українського народу, про її наслідки. Саме заради цього Ліна Костенко з'явилася перед журналістами в переповненій залі інформаційного агентства.

Мальовниче Українське Полісся 26 квітня 1986 року через людську необачність перетворилося на зелену пустелю. Тисячі гектарів землі з містами, селами й автошляхами спорожніли й опинилися в кільці колючого дроту, за потрійним кордоном міліції. Зона. Туди приїздять на екскурсії іноземці, звідти вже два десятки років нелегально вивозять деревину і металобрухт, там переховуються злочинці. Щороку в Зоні людно лише в поминальний тиждень, а в інші дні поодинокі мешканці відселених сіл, які колись не змогли жити в чужому середовищі й повернулися в рідні домівки, існують поза межами цивілізації. Тому й радіють вони щоразу, коли до них у гості завітає чергова етнографічна експедиція. Ліна Костенко багато років поспіль працює в таких експедиціях і знає всі спорожнілі поліські села та їхніх нинішніх мешканців.

Усіх цікавлять питання: чому мовчить Ліна Костенко? Чому рідко з'являється на публіці? Чому не видає щороку нові книжки? Ліна Василівна тактовно ухиляється від відповідей. За часів тоталітарного режиму краще було мовчати, ніж говорити. А нині, коли народ і влада існують у паралельних світах, коли літературне мистецтво перетворилося на «укрсучліт» з яскравим наголосом на «суч», коли всі забули, що є така земля, де Україна вже вмерла... Чи є сенс говорити, писати, друкуватися? Це питання зрештою поставила присутнім і собі Ліна Костенко. Гадаю, що незабаром матимемо відповідь на нього. Адже Ліна Василівна зауважила: «мабуть, уже пора». Думаю, що її почули і зрозуміли всі присутні в «Укрінформі». Бо кожне її слово було влучним і мало глибокий підтекст. Ніхто з народжених і визнаних у ХХ столітті й живущих нині не може зрівнятися з Ліною Костенко. Принаймні мені так здається...

ЗБЕРІГАТИ ГІДНІСТЬ СВОЄЇ ПРОФЕСІЇ

Надія КИР'ЯН

Добре пам'ятаю кінець квітня 1986 року. Сухе колюче повітря, чутки про вибух на реакторі, думки про найстрашніше. Вражає безвідповідальність влади на всіх рівнях: у той час, коли дітям не бажано було навіть виходити на вулицю, школярів Київщини посилали на сільгоспроботи — рвати редиску на полях, 1 травня проводили святкові демонстрації. А владоможці швиденько вивозили своїх дітей якнайдалі від Чорнобиля. На пресконференції вразили документальні кадри з фільму Леоніда Мужука «Чорнобильський час»: виявляється, робітники, які проводили аварійні роботи після катастрофи, не мали навіть відповідного спецодягу, працювали в бавовняних робах, що свідчить про повну байдужість до людини навіть в екстремальних обставинах. Ліна Костенко розповіла про село Листвин, що в Зоні, в Овруцькому районі, де люди організувалися в громаду й вирішили «не пропасти». Це село живе й розвивається. А поруч — мертві села. Не варто сподіватися на владу. Вразив приклад, який навів Ростислав Омеляшко, як він неодноразово звертався з проханням надати приміщення для музею. Добровільні історико-етнографічні експедиції, які проводилися з 1993 до 2008 року, дослідили й зібрали експонати в 350 населених пунктах Центрального Полісся (зокрема в 140 селах у

Зоні відчуження та обов'язкового відселення). Десятки тисяч безцінних експонатів нині ніде розмістити. Але зрушити справу з місця не вдалося. «Я, наприклад, ініціую звернення, йду до свого керівництва, пишу лист, — розповів Ростислав Омеляшко. — Мій начальник відділу в міністерстві візує цей лист, потім начальник управління, начальник департаменту, заступник міністра і міністр підписують. Іде лист, наприклад, до Президента. Президент дає доручення Кабміну, Кабмін — міністрові, той заступникові, далі начальникові управління, начальникові відділу, а начальник відділу дає мені доручення відповісти на мій лист. Це стара радянська система. Скільки вже було доручень і від Кабміну, і від Президента! Чим закінчується таке листування? Нічим! Приміщення для музею як не було, так і немає». Ліна Костенко вважає, що єдина дієва сила в нашій державі — свідомі журналісти. Помаранчева революція почалася з журналістської. Журналістська солідарність, бажання не писати неправду багато важить. «Журналісти — очі суспільства, яке спить, слух суспільства, яке не чує. Бажаю вам бути голосом суспільства і таким, щоб суспільство почуло і весь світ чув правду, — сказала Ліна Костенко. — Працюйте, зберігаючи гідність своєї професії, й тоді ви дуже багато чого врятуєте». Отже, треба служити не господареві, який платить, а власній землі, людям. Врятуватися можемо лише разом. Нас розділяють — купують, залякують — і владарюють. Не піддаваймося!

НА ВІДСТАНІ ЗАБУТОГО ЧАСУ

Олена ШУЛЬГА

Понад два десятиріччя минуло відтоді, як ми почули тривожне «Чорнобиль», «радіація», «період напіврозпаду». Уже звикли жити з цим, часто забуваємо запитувати, чи не із Зони, бува, чорниці продають бабусі. Забуваємо і про людей, які колись жили там, де тепер Зона. Повертаються вони туди раз на рік — «на гробки», щоб вклонитися рідним могилам. І вже не впізнають місць, де стояли їхні хати. А була самобутня поліська культура — духовна і матеріальна. Її вже не повернути, можна лише відтворити її образ. Це ставить за мету Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф МНС України. Його узаконили лише 2001-го, через десять років після того, як у Зоні відчуження почали працювати історико-культурологічні експедиції з надією, що історія й культура, які загинули, воскреснуть у нашій пам'яті. Адже Зона — це цілий материк духовної культури: Чорнобиль уперше згадано у літописах ще 1193 року; це зникаючі говірки, устрій життя, календарні й родинні обряди, звичаї, традиції, матеріальні пам'ятки. Експедиція фіксує все, що можливо: інтер'єри, архітектуру, живе мовлення людей, які залишилися там, щоб відтворити культурно-історичну модель цієї території. Із 1993 року було організовано 35 історико-етнографічних експедицій і понад 70 спеціалізованих експедиційних виїздів. Майже в кожній експедиції брала участь Ліна Кос-

тенко. На прес-конференції «Врятовані скарби Чорнобильської Атлантиди» в «Укрінформі» вона без оптимізму говорила, що Зона — модель можливого майбутнього України. У Зоні люди живуть в умовах, в яких неможливо жити. Часто у них нема електрики, взимку воду п'ють із Прип'яті, бо їм не під силу її дістати з криниці. Наприклад, у селі Луб'янці жило 55 осіб, а залишилося шість. Люди спиваються, злочинці-зброди їх убивають у пошуках чогось цінного. Тож людей у Зоні дедалі менше. Зараз їх приблизно 250 осіб, у Шепеличах двоє. Треба дати цим людям гідно дожити на рідній землі. Після них тут ніхто не селитиметься, села підуть у землю — буде пуща, як на початку віків. Не називаймо цих людей самоселами — це корінний етнос, вони мають право на цю землю, бо народилися і зросли тут, на них трималася ця земля. Переселення поліщуків — це етноцид. Тепер Центрові захисту культурної спадщини від техногенних катастроф потрібне приміщення, щоб зберігати експонати. Зараз вони перебувають у Чорнобилі, в Іванкові, частково в Києві. Слід створити музей Чорнобильської Атлантиди. За словами Ростислава Омеляшка, керівника Центру, треба 3 000 квадратних метрів, щоб зберегти пам'ять про 27 тисяч квадратних кілометрів запащеного краю. Обстежено і зібрано цінності у 350 населених пунктах Українського Полісся. Учасники експедицій знайшли методи дезактивації радіоактивних експонатів: вони застосовують механічні (щітки, пило-соси, інше) і хімічні (щавелева кислота тощо) засоби. Музей-архів, на переконання Ростислава Андрійовича, повинен бути саме в Києві, адже тут пролягає межа між Поліссям і Лісостепом. А Чорнобиль димить... У втраченій землі, що не знає плуга, у пам'яті дітей, які ростуть відірваними від прабатьківщини на відстані забутого часу...

УСОБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Сергій КЛИМКО

На думку Сергія Кримського, національна ідея — насамперед вчинки та досягнення представників народу, вписані у загальноцивілізаційний розвиток людства: конкретна справа завжди важливіша за красиві слова. Тим цінніший приклад Ліни Костенко, майстрині «красного слова», що відкладає творчі завдання і спрямовує зусилля на інколи рутинну польову роботу з порятунку культурної спадщини. Нерозуміння, а подекуди й опір чиновників, з яким щодня стикаються ентузіасти культурної справи, у випадку з науковим центром захисту культурної спадщини ще раз нагадують про проблему національної еліти, невідповідність уявлень про неї у влади та інтелігенції. Місце національної еліти —десь поміж державою та громадою, місце арбітражу, інстанції незаангажованого судження, важливого для всієї країни. Відсутність такої інстанції суспільної совісті позбавляє громадян можливості усвідомлено і небайдужо діяти в національних інтересах у злагоді з державним апаратом. У такій ситуації залишається єдино правильний вихід — сподіватися на власні сили і власною працею надихати інших.

*Слово Просвіти. — 2009. —
30 квітня–6 травня. — Ч. 17 (498). — С. 8.*

ЛІНА КОСТЕНКО:

ХАЙ БУДЕ СНІГ, І МУЗИКА, І ВЕЧІР

Вірші з нової книжки «Річка Геракліта»

СВЯТ-ВЕЧІР

*Мороз малює у віконці.
Узваром дихає кутя.
І Мати Божя на іконці
у хустку кутає дитя.
Побудь дитиною, синочку.
Твоє дитинство золоте.
Ще вітер віє у терночку
і дерево на хрест росте.
Ще час не сплинув за водою.
Ще Юда спить у сповитку.
Он гурт з різдвяною зізодою
уже на ближньому кутку.
Поколядують і засіють.
Ще, може, буде і життя.
Ти на Голгофі вже Месія,
а на руках іще дитя.*

* * *

Сніги метуть. У вікнах біле мрево.
Антени ловлять клаптики новин.
На білий вальс запрошую дерева,
на білий вальс вітрів і хуртовин.

Хай буде сніг, і музика, і вечір.
Хай серце серцю сплачує борги.
О покладіть гілки мені на плечі,
з мого життя пострушуйте сніги!

Я вас люблю за те, що ви дерева.
Що ви прийшли до мене, що ви тут.
Зима стоїть, скляна і перкалева.
Метуть сніги. Сніги метуть, метуть...

ЧОРНОБИЛЬ-2

Ліси хриплять застуджено, як бронхи.
У Зоні тиша. Тиша гробова.
Лиш мілітарним привидом епохи
«Чорнобиль-2» над лісом проплива.
Фантом, кістяк, антена дальніх стежень, —
він прихопив ті сосни під пахви.
Там спить їжак. Їжак узимку лежень.
І ніч іде з ліхтариком сови.
Там мох скубе косулька ще не вбита.
У пнях живуть древлянські ще боги.

Там все друкує ратички й копита
і вишиває хрестиком сніги.
Але, ліси розсунувши плечима,
фантом іде, куди його не ждуть.
І тільки села мертвими очима
його у далеч тоскно проведуть.
Йому не треба кленів і акацій,
ні голосів, ні мальви на тину.
Вже навіть ржавим залишком локацій
він може думать тільки про війну.
Не ясні зорі і не тихі води.
На всі ліси нікого і ніде.
А він стоїть. Він цар Антиприроди.
І на вітрах антенами гуде.

* * *

На віях тиші мерехтять сніжинки.
Зима крізь вії дивиться на світ.
Шляхи і діти їх — стежинки —
шукають вранці згадку до воріт.
Село в снігах, як чаша кришталева,
у срібних жилках скованих джерел.
Ідуть у білих каптурах дерева,
понамерзали брови у дерев.
Їм білий вітер розвіває поли,
вони бредуть, похилені, на шлях,
де гайвороння, чорне як ніколи,
шматочок сонця ділить у полях.

* * *

*Снігурчик прилетів червоногрудий
та й сніг клює. Біда його жене.
О місяць грудень,
добрий місяць грудень!
У тебе в грудях серце крижане.*

* * *

*Моя пам'ять плаче над снігами,
де стоять берези і хрести.
У зимові срібні амальгами
біле сонце хоче прорости.
Я живу, бо ще мені живеться.
Бо живу, дав Бог мені снаги.
Із твого невидимого серця
кров калини капле у сніги.*

*Слово Просвіти. — 2011. — 6–12 січня. —
Ч. 1 (586). — С. 9.*

КОМЕНТАР ДМИТРА ДРОЗДОВСЬКОГО, АВТОРА ПІСЛЯМОВИ ДО ВИДАННЯ «РІЧКА ГЕРАКЛІТА»:

— Нове видання Ліни Костенко важко порівняти з іншими книжками, які з'являються на сучасному літературному ринку. «Річка Геракліта» — міні-вибране, яке виростає з європейської традиції і на рівні форми, і на рівні змісту. Ця книжка — синестезійний проект: тут поєднано голос і музику, художнє оформлення й барви слова.

Звичайно, що «Річка Геракліта» — книжка для великої перспективи. Це видання не на рік і навіть не на десятиліття. Фактично (й мені хочеться в це вірити) це знак доби. Поряд із «Записками українського самашедшого» маємо видання, що прокладає шлях у простір чистої естетики, у площину чистої поезії, емансипованої від конкретики — в нашій ситуації це конкретика тотального абсурду, цинізму, запроданства, варварства. Всі ці риси свідчать про одне: в Україні може статися Апокаліпсис, якщо вчасно не схаменутися. Сьогодні справжній український письменник стає ворогом української держави, вчорашні противсіхи від літератури прагнуть вдягнути на себе епитрахиль народних керманичів (хоча ще кілька років тому ганьбили все, що є «заангажованим у національне й державне»). Ось вона, реальність. Українська реальність, зведена до абсурду.

Така Україна дуже далека від річки Геракліта, від річки справжньої етики й естетичної рівноваги.

Якщо «Записки...» мають виконати функцію рятівного електрошоку, аби розбудити суспільство й вивести зі стану збайдужіння (пригадаймо «Кирпатий барометр» В. Симоненка — у цій поемі найстрашніша риса, яка породжує імперію всесвітнього стоокого Жаху, — це людська байдужість), то «Річка Геракліта» єднає людину з позаземним, дає можливість насолодитися енергією слова, позбавленого ангажементу й ригористичного пафосу. Ця книжка відкриває перед людиною світ справжніх почуттів: любові й ненависті, смутку й чекання, надії й віри.

Усе це перетворює людину. Робить людину Людиною.

«Річка Геракліта» переносить людину у світ одвічних істин, одвічної гармонії почуттів, людська душа не може існувати лише в одній площині, як не буває лише однієї пори року. Все плинне, все змінюється, все вмирає й відроджується. Поезія Ліни Костенко дає надію на порятунок душі — людини, нації, країни, цивілізації. Настав час, коли ми втратили відчуття справжності розуміння, співпереживання. А в такому разі діалог із Гераклітом — спосіб повернутися до буття, дистанційованого від тимчасового абсурду.

Поезія — це дочка Геракліта. Людину й поезію пов'язує саме цей «річковий світ» одвічних істин.

У післямові до книжки я спробував сказати, що в наших умовах поезія — чи не єдиний спосіб сказати: «Хвилино, спинись!» Читач, перебуваючи на хвилях Часу в поезії, саме за допомогою очуднення дистанцію-

ється від конкретики реальності й пориває у царину одвічної гармонії крізь «тугу дисонансів». Людина не може існувати постійно в системі, яка змушує її бігти по колу. Марафон як життя втомлює. Людський мозок потребує весь час нового пізнання, нових емоцій. Це розуміли давні митці й мислителі. Але цього часом не розуміють нові «володарі світу», які прагнуть здійснення нових експериментів над людським.

Лише поезія, побудована в діалогічному просторі, може подарувати людині омріяну свободу. Такою є поезія Ліни Костенко — поезія гранично точних формулювань думки і неперевершених естетичних вібрацій. Поезія, яка не означає час, не прагне дифінітивно окреслити простір естетичного думання, але просто є в Часі...

*Слово Просвіти. — 2011. —
10–16 лютого. — Ч. 6 (591). — С. 11.*

ОКСАНА ПАХЛЬОВСЬКА: НЕПРИБОРКАНІ СЛОВА

Ця книжка народжувалася в процесі спільної роботи над попередніми виданнями. Нам настільки цікаво, настільки гарно було працювати, що виник дивний синтез імпульсів творчих, професійних, людських, етичних, які призвели до появи цієї книжки. Мене часто запитують: які Ваші улюблені рядки Ліни Василівни? Я завжди цитую рядки, які, можливо, ніхто не чекає від мене почути: це слова Джованні Франческо Рустичі, італійського скульптора із драматичної поеми «Сніг у Флоренції». Він каже: *Я хочу, може срібним олівцем // птиць малювати на лянній тканині*. І ще є одна строфа, де з'являються ці срібні птиці: *Вночі із хаосу безсоння // Коли мій Всесвіт ожива, // Як срібні птиці, вилітають // Ще неприборкані слова*. Якщо поставити поряд ці рядки, побачимо, що в них домінує естетика і свобода. А ці два виміри поета взаємозалежні, взаємодоповнювані. Одне не існує без іншого. «Ще неприборкані слова» — це слова, які недосяжні для цілої низки речей, що їх переживаємо щодня, недосяжні для суєти, для буднів, для брехні, обману, для підміни у цьому просторі, який є автономним, суверенним простором художника.

Часто виконання віршів Ліни Костенко супроводжує музика, дуже різна. Ми якось чули «Інкустації» у

супроводі музики Шнітке, і це було дуже цікаво. Чули у виконанні Лариси Кадирової «Циганську музу» в супроводі циганських мелодій. Можливо, першопочатковий імпульс цієї книжки починався із розмови опісля з актрисою. Лариса Кадирова тоді сказала: «А я просила музичного редактора поставити «Чакону» Баха». Чому це? Тому що між словом і музикою не існує прямого зв'язку. Існує зв'язок дуже складний і дуже опосередкований багатьма мистецькими імпульсами — видимими і невидимими, явними й прихованими. Кожен великий чи малий твір, наприклад, якщо йдеться про «Сніг у Флоренції» чи «Циганську музу», — це твори не пов'язані з конкретною особистістю поета чи митця, це слово пов'язане із виміром мистецтва взагалі, між іманентною і тисячолітньою дилемою розірваності художника між його громадянським і естетичним виміром і спробою ці виміри поєднати й створити з них синтез.

Ще одне. У переламні епохи, як це було на переході між ХІХ і ХХ століттям, символізм та інші течії премо-дерністичні чи модерністичні, явили надзвичайно цікавий експеримент, цікаве відчуття світу, пошук синтезу, навіть синергії між словом, живописом і музикою. Грані жанрів, конкретних мистецьких форм стиралися й творилася взаємна відповідність і взаємне їх перегікання. Ця мистецька синергія відбувається в часи перехідні й тривожні. Не випадково це було на початку ХХ століття, і не випадково, я відчуваю, і в наш час є необхідність знайти синтез між різними видами мистецтва.

І тому, власне, від «Чакони» Баха асоціація йшла до «Пір року» Вівальді. У мамі є у «Вибраному» цикл

«Осінні карнавали». Якщо є «Осінні карнавали», я хотіла подивитися, які є інші форми цього перегікання часу через рік. З того поставали дуже несподівані ефекти, тому що ці вірші — не пори року в буквальному сенсі, це не зима, весна, осінь чи літо, описані поетом, це переживання космічних станів людиною, її почуття, любов, втрати, інтуїція, пророцтва, дотик до абсолютного й дотик до кожної хвилини нашого життя.

Я була дуже щаслива працювати з Сергієм Якутовичем, спочатку над «Берестечком», коли я була посередником між видавництвом і художником. Я бачила, як під дивовижними пальцями цього геніального сина геніального батька поставав фантастичний світ і минулого, і сучасного. Те, що Сергій Якутович доторкнувся до цієї книжки, абсолютно іншої й спробував створити символічні стани і форми існування жінки в космосі — був для мене новий надзвичайно фантастичний досвід. А коли на останньому витку роботи раптом з'явилася Мирослава Которович, дивовижна дочка такого талановитого батька, яка грою на скрипці супроводжувала читання віршів, це стало ще одним подарунком і підтвердженням нашої інтуїції про мистецьку синергію, синергію сучасного світу.

Хочу ще раз згадати про Рустичі. Я була дуже здивована, коли нещодавно відкрила італійську газету і побачила статтю про виставку Рустичі у Флоренції, у величезному італійському палаці, де виставляються дуже цінні роботи. Ішлося про те, що Італія нарешті зрозуміла, згадала й оцінила видатного скульптора, який протягом століть був забутий. І раптом італійські мистецтвознавці почали його вивчати і з'ясували, що це

був геніальний скульптор, який вплинув на Леонардо да Вінчі. Це мені було настільки дивовижно читати, оскільки я знала, що дилему цього скульптора, його трагедію вже років 30 тому Ліна Костенко відчула, відкрила й написала про це. Мене запросили на цю виставку, хотіли запросити й маму, але, на жаль, було мало часу для організації такої зустрічі. Я подарувала їм книжку «Сад нетанучих скульптур», де ця поема була надрукована, й фотографії ірисів, які виростив знаменитий селекціонер із Тернополя, який займається цими квітами. Ірис — це символ Флоренції. Цей селекціонер вивів ірис, який носить ім'я Ліни Костенко, а також «Сніг у Флоренції». У цієї дуже красивої квітки чисто білий верх і темно фіолетове обрамлення центру.

Це справжня містика — коли я зійшла з потяга у Флоренції — лежав сніг, якого там ніколи не буває. Було так холодно, сніжно, прекрасно.

Були виставлені скульптури. Серед них — батальні скульптури Рустичі, який завдяки їм і став знаменитим. Вони невеличкі, але побачивши їх, розумієш, що багато малюнків Леонардо да Вінчі взяли з них початок. А в сусідньому залі — значно більша скульптура Мадонни, білосніжної, з дивовижно прекрасним обличчям. Переходячи між цими батальними скульптурами і цією застиглою в космосі Мадонною, я подумала, що, власне, це й є шлях кожного великого художника — між батальними сценами й цим космічним виміром мистецтва. Ось тому «Сад нетанучих скульптур» — це та ідеальна формула мистецтва, яким воно повинно бути.

Як початок ХХ століття — був передднем важких катаклізмів, так і ХХІ століття почалося й продовжу-

ється важкими катаклізмами і ми ще не знаємо, що нас чекатиме. Ми оточені суцільним хамством, брутальністю. Такими вимірами і політики, й економіки, і щоденного життя, яке ображає людину.

І це, до речі, не тільки в Україні, а у великій частині світу. І при цьому є вимір мистецький. Цей вимір синтезу естетики й свободи — форма протистояння митця, форма його опозиції. Це форма його буття в часі, в цій річці Геракліта. Річці, якої немає, і в яку ми завжди входимо. Усі знають вираз, що не можна двічі увійти в ту саму річку, але в річку Геракліта насправді входимо весь час, але вже щоразу в іншу. Ми щоразу є дедалі більшим синтезом наших почуттів, нашої пам'яті, наших втрат, наших надій. І нашого минулого, і нашого майбутнього. Тому причали річки Геракліта — місця і міста нашої пам'яті, все, що нам дороге.

*Слово Просвіти. — 2011. —
10–16 лютого. — Ч. 6 (591). — С. 11.*

НОТАТКИ НА БЕРЕГАХ «РІЧКИ ГЕРАКЛІТА»

В'ячеслав ЛЕВИЦЬКИЙ

...Тепер, коли відомо, що у штаті напівреального заводу «Кварк» таки значиться Самашедший, час згадати про давній експеримент. Він обмірковувався можновладцями й інженерами — але не справдився через надмірний раціоналізм. Він віддалявся від простору фантазії, однак зазіхав на довершеність природи. У тому проекті, націленому на зміну річкових течій, бракувало чутливості й зичливої небайдужості.

Вірогідно, недавні кібер-«записки» Л. Костенко реабілітували й точну науку, й низку уявлень про оновлення. Скажімо, замість ілюзій про Силіконову долину прозового оповідача-програміста надихала бесіда ураганів із людськими іменами. Право на перетворення, прокладання власної, уже афористичної, «лінії оборони» закріпилося за благородним мрійництвом. Ця ідея не дарма ґрунтувалася на доробку шістдесятниці поза епікою. Зважаючи на назву чергової книги, «зміна течій» очікується в ліриці та, свідомо чи мимоволі, провадиться самою авторкою. За символ художнього руху, засвідченого її поетичними звершеннями, не випадково обрана «Річка Геракліта».

Напевне, твердити про перетворення в літпроцесі,

які будуть відбуватися з поверненням класика, ще зарано. Поки що прикметною є ейфорія читача, на жаль, не завжди гречного й поміркованого. Проте один із можливих художніх орієнтирів теж очевидний. Північний інтерес до риторики має шанс поповнитись увагою до поезики. Справді, культ вираження останнім часом істотно похитнувся в мистецтві. Згадки нинішніх авторів про зворушення, радість, жагу дедалі частіше виявляються доречною словесною фігурою. Уміння інтуїтивно відтворювати, проникаючи в зміст речей, майже знецінилося. За таких обставин більш ніж вагомою є присутність письменниці, котра прогнозувала, що колись «поетів буде, як машин, // вони вже не ходитимуть ногами» («Коли поетів буде, як машин...»). Розкішний фоліант, видрукуваний 2011 р., переконує: граційність, із якою «ходять скрипалі» («Як холодно! Акація цвіте...»), іще зрима, хоч і не для кожного досяжна.

Том віршів Л. Костенко заслуговує на те, щоб називатися новою збіркою. Така думка диктується, не лише зважаючи на кількість творів, що з'явилися в час «внутрішньої еміграції» письменниці — показова сама структура книги. В упорядкуванні О. Пахльовської ще не публіковані вірші перемежуються з добре відомими. У результаті на позір знайомий «я»-поет, якого довірливо відвідують генії («Учора в дощ зайшов до мене Блок...»), примірюється до іншої перспективи. Здається, він ніколи не відмовляв собі в посиленнях на історичні атрибути. «Мегафони мальв» («Біль єдиної зброї»), «нектар дощу в бетонному флаконі» («Нектар дощу...»), хокеїсти й «компанія

блатна» («Зустрілись двоє...») та ін. означували світ попередніх збірок. Через десятиліття спостережені деталі не втратили очудненості. Навпаки: реалії, виокремлені письменницею, гармонійно поповнилися згадками про стрази зазимків, яким «Сваровськи би позаздрив» («І сонце, й сніг, і ожеледь, все разом...»), поряд із іронією щодо ворон — «останніх Муз постмодерну» («Надходить ніч. Думки у неї хмарні...»). Найбільше переконує в цьому цілісна композиція збірки. Так, відмова від рубрикації за періодом написання дає змогу виокремити осібні образні орієнтири в упорядковану єдність. Через вивільнені підтексти деякі давніші твори набрали провісницького гротеску, як-от щодо «львівських голубів», котрі «розмовляють... // Про що, не знаю. Про цікаві речі» («Львівські голуби»).

У відповідній злагодженості полягає важливий здобуток. Позаісторичні цінності, на яких тримається незрима «річка Геракліта», уведені автором у сучасний, помежево картинний, виклад. Виникає враження, що ліричний суб'єкт, велично йдучи на поступки добі, змінив схиму на змогу вчасно вимикати мобільний телефон. Таке відчуття дійсності змушує переосмислити радше не поезію Л. Костенко в межах покоління (у широкому сенсі), а традиційні тлумачення шістдесятництва, із огляду на її нові твори. Справді, вітчизняну культуру середини ХХ ст. прийнято ототожнювати з утвердженням повноти буття. Замість звернення до поняття «Ніщо», актуального в Західній Європі, у нашому тогочасному мистецтві загострюється питання: «Ти знаєш, що ти — людина?..»

У цьому ракурсі прикметний вірш Л. Костенко «Будень як день, як дні усі буденні...» Автор апелює до постаті, досить суперечливої за «людиноцентричністю» своїх позицій: «Вмер Дерріда. Але усім до фені. // Бо кожен біг і думав про своє». «Я»-поет серед «нескінчених трас» розминулося з відомим французьким філософом. Ж. Дерріда, один із засновників учення про деконструкцію, розчиненість письма в усній мові, мінливість сенсів, сам стає знаком — знаком перестороги. Відхід гуманітарія не лише проілюстрував парадокси в метафізиці присутності, досліджуваній ним. Мислитель, якого критикували за піднесення розбіжностей у розумінні, несподівано уособив істину... Очевидно, згаданий твір приховує низку підказок щодо спадкоємності між генераціями 1960-х років і подальших десятиліть.

Багатозначною для письменниці є й персона класичнішого Геракліта. Просвітчастий портрет елліна супроводжує читача завдяки альясам поетеси та графіці С. Якутовича. Автори перед- і післямови пояснюють посилення на фігуру іонійця трактуванням часу. Без сумніву, проблеми плинності послідовно порушуються шістдесятницею. Проте провідний образ узагальнює й кілька власне-стильових рис. Як відомо, Геракліт належав до натурфілософів — шукачів першооснови у світоустрої. Традиційно вони співвідносили джерело буття з певними речовинами та стихіями. Вирішальними для названого грецького мислителя, приміром, були вогонь і вода. Схоже зосередження на «матерії» притаманне й Л. Костенко. Речовинне начало вирізняє образний уклад лірика,

де сполучаються «зима..., скляна і перкалева» («Сніги метуть...»), «наждачний перон» («Летять на землю груші, як з рогаток...»), «осіння піротехніка — тумани» («Осіння піротехніка...»). До того ж, предметна закріпленість явищ часто нестійка, налаштована на дивовижне перевтілення. «В таке цвітіння, князю Володимире, // тобі не важко бути кам'яним?» — звертається ліричний суб'єкт до київського пам'ятника («Блискоче ніч перлиною Растреллі...»). Монумент, вилитий із металу, стає камінним: чи тільки метафорично (ціпеніє від зачарування), чи насправді. (Епізодична заувага про «кам'яного» князя, між іншим, трапляється також у «Записках українського самашедшого»).

З іншого боку, рядок, котрий дав назву книзі, надається до «менш філософічного» — колористичного — трактування. «Купання в річці Геракліта», що ввижається «я»-поетові, знаменує наростання вогнистих барв — первісної палітри, за древнім іонійцем. До входження в «осінні... карнавали» підштовхує неприйняття млявості: «Душа задивиться в туман і марить обрисами літа» («Марнували літечко...»).

Ставлення письменниці до речовинного, сповненого пластичних переходів, дещо відрізняється від оцінки речі. Якщо, наприклад, А. Ахматова посилювала виразність самого предмета, у Л. Костенко істотна відстань від нього. Явище здебільшого пізнається ліричним героєм опосередковано, за допомогою чогось суміжного чи проміжного: віддзеркалення, пейзажу під балконом, звуку. Цим визначена авторська метафора. Художній простір розбудовується подібно до

затемненої кімнати, на стіни якої падають силуетні відблиски з лампи-нічничка. З'ясувати атмосферу таких теренів удасться, тільки склавши «мозаїку» з усіх контурів. Через малюнок на завісі осінь може стати перехрестям, де зустрічаються венеційські портали, димарик, що за горбком, «як підліток.., смалить самокрутку», і Синя Борода. Напівказкове марево навіюється побутовою сценкою — сентиментальними віддаленнями та наближеннями, коли «до шибки придулися голубок... // Моя фіранка, штапельний лубок, // хитає лоджій обриси суворі» («До шибки...»).

Аналогічно мальовничість досягається завдяки суголосам. Спостерігаючи за переливами значущих внутрішніх форм крізь заслінку чистого звукопису, «я»-поет оповість про ящірку-«пра-пращурку» («Ящірка Івашкевича»). Ніби оскаржуючи мазутові орнаменти на морській поверхні, ліричний суб'єкт буквально прокламує: «По сей день Посейдон посідає свій трон» («По сей день...»).

Але світ у «Річці Геракліта» не просто споглядання — це читання. Умовні «календарні цикли», окреслені у вибраному, збігаються з уявленнями про «природу як текст» і «текст як природу». Штучне й нерукотворне в доробку поетеси пронизане суттєвою взаємовідповідністю. Усе живе й нецивілізоване витончено окультурюється. Причому те впливає не з загальних паралелей, а з глибоко індивідуалізованих ототожнень, включно з назвами пам'яток, прізвищами митців. Цілком сподівано «сходить день, як пензель Піросмані» («Заночували птиці на лимані...»). Навіть у Чорнобилі «сади цвітуть. В березах бродить сік. //

Це солов'їна опера, Ла Скала!» («Цей дощ — як душ. Цей день такий ласкавий...»). Водночас людська діяльність зближується з критеріями первозданного. За вже крилатим висловом, «є вірші — квіти. // Вірші — дуби» («Є вірші...»). Станція метро нагадує залу між «сталактитів... печери» чи мушлю, — так запевняє «маленька принцеса Метро» у новій поезії «Сіре місто, бетонна маро...». У відповідних «цитат природи» є навіть спільна пунктуація: «... Молодик над смужкою лісів // поставить позолочений апостроф» («Несе Полісся в кошиках гриби...»).

Уподібнення до рядків вивершує символ, наскрізний в уперше видрукуваних поезіях. У недавній ліриці автор нерідко звертається до алюзій на Червону книгу. Так учергове внаочнюється неповноцінність, ба, навіть жалюгідна обмеженість людини без природи: «Мені самотньо, як в Червоній книзі // останньому у небі журавлю» («Люблю твій степ і подих твого степу...»). Необжитий і неприборканий світ покликаний не так уособлюватися в образах митців, як змушувати людину вірити у творче покликання. Хоч іноді трагічний текст природи розкреслюється, наче таблиця Менделєєва: «Ріки в'ються вужами. Цезій гусне в крові. // Динозаври іржаві пасуться в траві» («Чорні верби над ставом...»).

Помітно, що на тлі чорнобильського забуття сповнюється двоїстістю образ Києва. Майже в унісон із Є. Плужником письменниця твердить в однойменному вірші: «По вулицях ходять мертві...» Утім, перевага середземноморсько-адриатичних мотивів у новому доробку неминуче асоціюється з рідним містом літера-

тора. Коли Л. Костенко пише про життя в Сиракузах («Хтось є в мені...»), появу Сицилії («У мить на-тхнення...»), спів гондольєра («Гондоли — чорні...»), згадуються рядки: «Я виросла у Київській Венеції. // Цвіли у нас під вікнами акації. // А повинь прибувала по інерції // і заливала всі комунікації» («Я виросла...»). Може, зовсім невипадково деякі зі щойно наведених віршів походять із «сусідніх» пір року й розділів книги...

На щастя, ріка вздовж «осінніх карнавалів» — із каналами й порогами — нині точно не потрапить у котрийсь із додатків до Червоної книги. Завдяки низці її «приток» уже змінилися напрями художнього смаку. Зостається сподіватися, що хвилі з відображеннями Геракліта виявляться непосильними для будь-якого з піратств: і видавничого, і читацького.

*Слово Просвіти. — 2011. —
2–8 червня. — Ч. 22 (607). — С. 10.*

РІЧКА ГЕРАКЛІТА БІЛЯ БЕРЕГІВ УЖГОРОДА

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ

Поезія не потребує тлумачень, а будь-які інтерпретаційні схеми, накинуті на неї, завжди постають радше красивою інтелектуальною грою, ніж спробою поринання в її сутність. Проте, як здається, розмова про поезію може бути корисна в тому разі, якщо потрібно визначити й розставити деякі етичні й соціокультурні орієнтири. Поезія — апріорна філософія, представлена не в логічному вигляді, а в системі багатозначних образів. «Річка Геракліта» Ліни Костенко («Либідь», 2011 р.) — видання, яке має всі шанси залишитися якнайдовше над берегами вічної ріки української поезії. Ця книжка, на перший погляд, не має жодних дотикових із нашим часом — вона емансипована від конкретики сьогодення, що потонуло в болоті галасливої дріб'язковості й політичних абсурдних обіцянок. Вона видається спробою утвердити в українській культурі чисту естетику, позбавлену референції до соціально-політичної чи культурно-історичної дійсності. Геракліт вічний, він може з'являтися на обрії культури, ніби правічний маяк із нетутеш-

нього світу. І цей маяк показує шлях до спасіння душі, її очищення від мулу повсякденності. Кожна людина мусить увесь час проходити «процедуру очищення», не лише фізичного, а й морального, інтелектуального. Творчість найвизначніших поетів світової культури — Данте, Шекспіра, Гете — це поезія очищення, філософія порятунку індивідуальності за допомогою фантазії.

*Учора все було зелене,
сьогодні білим зацвіло.
В часи прекрасної Гелени
ще не літало НЛО.
Були Геракли і Перикли,
і не порнуха, а Парнас.
Навіщо ми до всього звикли?
Навіщо звикло все до нас?*

Нинішнє суспільство розвивається в атмосфері тотального інтелектуального спау. А чи потрібна людині ця інформація, яка є лише відходом від інформаційного виробництва? Чи може голова людини вмістити все? Спадають на думку слова Шерлока Голмса, який казав, що його голова — вельми коштовна річ, щоб скидати туди різне сміття. Поезія — одна з можливих форм такого очищення. Зустріч із Гераклітом має пережити кожний, проте важливо також і бути готовим до цієї зустрічі.

Ця нова книжка Ліни Василівни не потребує «реклами» чи пояснень, це артефакт із матерії музично забарвленого слова, яке має шпарини у простір буття в

його онтологічній з'яві, за М. Гайдеггером. Якщо роман (як «Записки українського самашедшого») може викликати значні дискусії (бо ж роман, як писали Х. Ортега-і-Гасет, і Д. Лукач, і М. Бахтін, — це завжди свідомість часу конкретного, отже, він відображає соціально-інтелектуальну зрілість певної культурно-історичної спільноти) і навіть спровокувати конфліктні ситуації (можна пригадати вихід у світ романів Тургенєва, Сартра, Жене, Маркеса, Рушді, які в різний час провокували чималі суспільні й літературні дискусії), то поезія не має такого поштовху до соціальних трансформацій. Поезія працює лише на індивідуальному рівні, вона створює ефект зустрічі з чудом. «Хочеться чуда і трішки вина», — пише в одному з віршів Л. Костенко. До чуда людину наближає передовсім поезія, позбавлена імпульсивності та екстравагантного епатажу.

Усе ж таки вихід будь-якої книжки — не лише метафізичне, а й конкретно-зримо явище, яке потребує представлення передовсім у національній культурі. Потрібно, щоб якнайбільше читачів мали можливість відчутти погляд Геракліта, увійти в його воду неповернення, відчутти вогонь як усесвітню праматерію. Як зазначено в анотації до книжки, «цикли природи та людського буття тут зв'язані в єдине ціле, циклічний міфологічний час та лінійний час християнства перетинаються між собою. Вірші-осяяння, вірші-попередження, вірші-реквієми і вірші, де тріумфує неприборкана стихія людських почуттів, створюють цілісну симфонічну «поему» філософського осягнення Часу. У долученому до книжки аудіо-диску Ліна Костенко озвучує свою поезію про безмежжя в людині й людину в безмежжі».

«Річка Геракліта» Ліни Костенко — видання цілковито міфологічне, бо ж постає синкретичним проектом: голос авторки доповнюють ілюстрації, поетичне слово дає поштовх до інтелектуальних рефлексій, які не пояснюють, а запитують. Лише у формі запитань можливий діалог із поезією. Оксана Пахльовська виступила упорядником «Річки Геракліта». Мені ж випала честь написати скромну післямову, в якій є спроба вийти на рівень соціокультурного аналізу тієї ситуації, в якій існувала поезія від часів Геракліта й до сьогодні. Зрештою, важливо зрозуміти, що створює ефект усеприсутності в часі в поезії, що «робить» поезію поетичною.

Взимку цього року книжка була презентована в Києві. Не буде перебільшенням сказати, що вона вже отримала резонанс у читацькому сприйнятті, проте, на жаль, виявилось, що не в усі регіони України таке дивовижне видання може легко знайти шлях. Часом сьогодні, в XXI столітті, в епоху постінформаційної свідомості, географічні кордони (зокрема в Україні) можуть бути також досить непереборною силою на шляху не в поезії, а в її зримому представленні у форматі книжки. Тому, коли отримав запрошення від колег із Закарпаття (які нарікали, що в Ужгороді книжку придбати дуже і дуже складно, а в інтернет-книгарнях вона коштує майже 240–250 грн), одразу зголосився на зустріч. Закарпатський регіон існує на своїй орбіті, географічно віддалений від серця України. Проте світ Карпат, як в одному з віршів сказала Ліна Василівна, — це особливий духовний простір.

*Йду в Карпатах
крізь летючі хмари,*

*де світанки сонце надпили,
де на скелях пишуть мемуари
блискавки, століття і орли.*

Подія, що відбулася в Закарпатській обласній універсальній науковій бібліотеці, не була презентацією у звичному розумінні слова. Радше спроба започаткувати рефлексію, спрямовану на визначення морально-етичних координат українського сьогодення, в якому естетика вимушена співіснувати з політичним абсурдом і соціальною аморальністю керівників держави. Головне, щоб поштовхом до розмови стала поезія, а не покривджена реальність, яка не вкладається в голову цивілізованій людині. Медіа-світ, як завжди, продукує картинку історичного жахіття. Епізод із Юрієм Луценком стає все більш моторошним. І тільки слова нинішнього Президента вселяють одвічний оптимізм, наче він говорить їх із замороженого часу, а саме слово аж ніяк не відображає навколишньої дійсності. Людина сьогодні викинута у світ самотності і моральної втоми від нових обертів абсурдної політичної какофонії. Політики обіцяють одне, а насправді людині стає все важче і важче втриматися від різких оцінок влади; виїжджаючи за кордон, знову відчуваєш на собі сором від посттоталітарної колоніальної травми, яка сьогодні стає тавром нової політики. А час філософії й поезії — це завжди час ставання в думці, час шукань і діалогу, орієнтованого на розуміння. Поезія загострює в людині відчуття реальності й унеможливорює прийняття вірусів абсурду.

Про щось подібне мріялося перед проведенням заходу в Ужгороді, який мав зібрати науковців різних на-

прямів. Мені також випала честь бути присутнім на обговоренні книжки, яку для презентації надало видавництво «Либідь». В залі Обласної бібліотеки були присутні історики, мовознавці, літературознавці, культурологи, письменники (різних генерацій і традицій), фізики... Публіка дуже неоднорідна, проте об'єднана спільним бажанням відчувати естетику, доторкнутися до «чарівних пальців етики» біля річки Геракліта. Всі читачі, незалежно від того, чи вони фізики, чи лірики, стали протягом двох годин обговорення єдиним фронтом розуміння, єдиною лінією Гніву проти цинічної дійсності, проти правового безладу й історичного абсурду, які панують в Україні. Ріка Геракліта заспокоює людину, гармонізує свідомість і дух, знімає полуду, наближає людину до світла естетики. Людина, гідна поцінувати мистецтво, ніколи не залишиться осторонь національної політики, зокрема в найтяжчий час. Поезія не закликає до боротьби, вона просто очищує людське серце. А чисте серце не може не боліти, знаючи про те, що відбувається навколо. Пропоную невеличкі фрагменти з виступів деяких промовців на ужгородському заході:

Валентина Статєєва, мовознавець, доктор філологічних наук, професор Ужгородського національного університету, дослідниця творчості Ліни Костенко:

— Ліна Костенко сказала: «Вірші пишуть мене, прозу пишу я, а над статтями я працюю». Я належу до тих, хто працює над статтями, тому хотіла б сказати у своєму виступі про фахову наукову проблему: «Мова Ліни Костенко у полі зору лінгвістів». Сьогодні в українському мовознавстві існує понад 130 публікацій, при-

свячених мовотворчості Ліни Костенко. З них маємо й кілька дисертаційних робіт (чотири), решта — ґрунтовні розвідки і статті. Слово Ліни Костенко стало предметом української лексикографії. Проте мушу зазначити, зовсім не одразу.

Торік в Інституті української мови НАН України було організовано наукову конференцію про «Мовосвіт Ліни Костенко». Мені також випала честь бути запрошеною на цей захід. Сьогодні ми вже нарешті маємо близько 800 різних слів, епітетів, метафор, порівнянь, афоризмів і інших поетизмів Ліни Костенко, які залучено до словникової бази. Творчість авторки має відображення в Антології афоризмів, що не так давно з'явилася в Луганську. Ця Антологія містить світову афористику, починаючи від Біблії, античних греко-римських часів (упорядник — пан Олексієнко). Це видання має й золоті перлини Ліни Костенко, оскільки афористичність — найприкметніша мовна риса авторки. Тут уперше розміщено 36 афоризмів Ліни Василівни. «Не треба думати мізерно...», «Люди, будьте взаємно ввічливі...», «Народ шукає в геніях себе...», «Ще не було епохи для поетів...», «Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце...», «Коли в людини є народ...», «Страшні слова, коли вони мовчать...». Усі ці слова вже стали загальновідомими, крилатими, народними. Згадати тільки відомий вислів: «Нації вмирають не від інфаркту...».

Сьогодні зафіксовано близько 200 афоризмів авторки, і це, як на мене, далеко не повний перелік крилатих висловів, перлин, які українському світові подарувала Ліна Василівна.

Христина Керита, поетеса:

— Вчитавшись у поезію Ліни Костенко, я відчула, що, торкаючись її слова, ти застигаєш у якомусь такому дивному здивуванні, коли тобі починає бракувати слів. Колись, як вийшла збілочка «Над берегами вічної ріки» Василь Вароді приніс одразу 5 примірників і один подарував мені. Каже: «Оце я приніс, щоби подарувати своїм знайомим, бо завтра цієї книжки вже не буде». Так і сталося. Мабуть, така сама доля чекатиме і на книжку «Річка Геракліта». Мене вразила обкладинка, на якій — очі поетеси. Ліна Василівна дивиться у світ, в якому вона — людське дерево, хоч її часто підрубували під корінь. Вона дивиться понад часом і простором. Так може дивитися той, кому «Хтось диктує з-понад світу непередбачені слова».

Ліна Костенко — поет, який має камертон. Коли поет напише щось не те, то камертон одразу звучить. Сьогодні в суспільстві камертон втрачено, бо «і чорт гидує купувати душі». Не дивно, що поетка почувається самотньо.

*Мене із малку
люблять всі дерева,
і розуміє бузиновий Пан,
чому верба,
від крапель кришталева,
мені сказала: «Здрастуй!» —
крізь туман.*

Так само було самотньо й нашому Петрові Скунцю. Вона змушена бути на самоті. Проте все, до чого вона торкається, одразу відтає. Відтають наші душі. З них опадає лущиння сірості, буденності, суєти. Ми ніби вперше відкриваємо його первозданність.

Тамара Розумик, мовознавець, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету:

— Єдина вада нашої країни: в нас немає громадянського суспільства. Є одиниці, є таланти, є генії. А спільного громадянського суспільства як системи національного опору немає. Ліна Костенко працює в умовах такої нестачі консолідації, тобто під час національної облоги.

«Річка Геракліта» — це прекрасна книжка, і естетично, і за змістом. Справжній шедевр. Вражає спосіб упорядкування книжки, і за це окрема подяка Оксані Пахльовській.

Річка Геракліта проймає всю збірку за допомогою категорії Часу. В Ліни Костенко тема Часу — наскрізна. «Берестечко» — це ж схоплений час, модель поетичної вічності. І всі нові вірші, які є в книжці, позначають плин Часу.

Насамкінець варто подякувати всім організаторам зустрічі «Річки Геракліта» із закарпатськими читачами: директорів Закарпатської бібліотеки Людмилі Григаш, Валентині Статєєвій, Христині Кериті, Василю Шарканю, Віктору Коврею, київському видавництву «Либідь», усім, хто допоміг, аби річка Геракліта протікала й по той бік Карпат. Можливо, колись, із часом на Закарпаття приїде й сама Ліна Костенко.

Слово Просвіти. — 2011. —
30 червня–6 липня. — Ч. 26 (611). — С. 11.

Я ПОВЕРТАЮСЯ...

Марія КУЧЕРЕНКО

Цьогоріч Святий Миколай не забув і про дорослих: справді дорогоцінним і довгоочікуваним подарунком для шанувальників красного письменства став вихід у світ роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», праця над яким тривала дев'ять років. Годі казати, як багато вмістилося у цей часовий відтинок... «Всесвіт. Проблеми. Трагедій поденщина...» І все це сфокусоване в одній людині, в одному людському серці, яке, здається, от-от не витримає цієї критичної маси.

Роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» — це надривний, кровоточивий монолог душі на тлі українських і світових катаклізмів, душі вразливої, тонкої, якій безоглядно шкода усього живого на цій землі й водночас позбавленої будь-якого захисту «від життя».

Схоже, такого вибухового, високоенергетичного твору ще не знала сучасна українська література. Та чому тільки українська?.. Як не погодитися з Іваном Дзюбою, одним із перших читачів «Записок...», який під враженням цього роману зазначив, що «його слід було б перекласти мовами світу, аби це дало змогу світові побачити Україну і самих себе українськими очима».

Нову книжку, на яку численні поціновувачі творчості Ліни Костенко чекали 20 років, урочисто представив 17 грудня в Укрінформі її видавець, директор дитячого видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» Іван Малкович. «Здається, у нас так ще не писали...», — схвильовано сказав він. І не тільки тому, що роман являє собою дивовижний мікс «художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики», а й тому, що твору такої емоційної сили годі пригадати.

«Останні десять років мене закидало на вашу територію, — довірчо звернулася Ліна Василівна до журналістів. — Ви були мені вкрай потрібні, оскільки це від вас я постійно отримувала інформацію. Я бачила ваше життя зсередини». Гадаю, ніхто досі так точно не окреслив ролі чесної журналістики в нашій державі, як Ліна Костенко: «Ви — очі сплячого суспільства».

Письменниця зазначила, що їй було надзвичайно цікаво дослідити, як світ, Україна й окремо взята людина входять у третє тисячоліття. «Я молодий прозаїк, недосвідчений, — каже не без гумору Ліна Василівна, — я збрала стільки матеріалу, що вже не знала, що з ним робити, з чого почати, як із цього вийти... так і збожеволіти можна було...» І щиро зізнається: проза — не легка річ. Коли почала писати свій перший прозовий твір, Валерій Шевчук сказав: «Ну-ну... це вам не віршики писати». (Звісно, згадавши ці слова на презентації книжки, Ліна Василівна розвеселила журналістську братію, яка віддала належне чудовому почуттю гумору Валерія Олександровича.) І ось, коли вже зовсім розгубилася у морі зібраної інформації, розповідає письмен-

ниця, її донька сказала: «А як би так, щоб десь дзенькнула чайна ложечка...» Стало зрозуміло: потрібен герой, душа якого пропустила б крізь себе увесь цей «сюрреалістичний Вавилон сучасного світу», посталий на людському стражданні. І «ложечка дзенькнула» — з'явився безіменний (як і всі персонажі — «позаяк імена нічого не змінюють») головний герой цього абсурдного спектаклю — 35-річний комп'ютерний програміст, призначений, як сказав Іван Малкович, сканувати «усі вивихи нашого глобалізованого часу». «Те, що я написала про програміста, це тип людей, який я люблю. Це молодь, це мій син (програміст Василь Цвіркунов), розумієте, це його оточення. Це страшенно розумні хлопці і дівчата. Ви знаєте, вони часто розумніші за гуманітаріїв», — пояснила вибір свого головного героя Ліна Василівна.

Журналістів цікавило, як письменниця «вживалася у психологію чоловіка». Так запитати — з таким розумінням ситуації — могла тільки жінка: «Як Ви давали чоловічому голосу раду?» Ліна Василівна, відзначивши жорсткість запитання, зізналася, що для неї це було надважкє завдання: «Я часом уже й не знала, я пишу прозу, чи проза пише мене». Понад усе потерпала, аби в головному герої не проглядалися риси жіночої психології. Хоча він і не задумувався як борець, як образ справжнього чоловіка. То чи є в романі отой справжній, готовий протистояти цьому абсурду? Є! І він жорсткий. Незручний. Він істинно український чоловік, у якого «життя душі на всіх порогах смислу». Хоча умовного імені свого героя письменниця зумисне не назвала — мовляв, самі думайте-вирішуйте...

Говорячи про своє громадянське кредо, Ліна Костенко зазначила у контексті «Записок самашедшого» М. Гоголя: українське божевілля має свою специфіку. «Оці постійні розмови про меншовартість — це ж і є тип божевілля, це схибленість», — із гнівом констатувала вона і, ностальгійно озираючись на пройдений шлях, зазначила, що шістдесятникам була властива високочолість почуттів і помислів, братська взаємопідтримка. «Ми любили одне одного. Чому ж сьогодні всі такі розрізнені, чому сьогодні стільки ненависті, від котрої запах, як від скунця?» — з гіркотою запитувала письменниця. Божевілля українського штибу, на її думку, ще й у тому, що «скільки не боремося, молодь приходить весь час на ще гіршу ситуацію». Молодь, за якою майбутнє, виїжджає — і це велика трагедія нації, вважає Ліна Костенко.

Коли хтось із журналістів сказав, що Ліна Василівна, вочевидь, і справді має дар передбачення, — вона зізналася, що сама боїться власних прогнозів. Свою ж тривалу самоізоляцію пояснює відверто: з 1993 року не хотіла брати участі в тому сатанинському спектаклі, бо та незалежність не є справжня — «декоративна незалежність ворухить вусами». Однак, коли усвідомила, чи то пак кожною клітиною своєї душі відчула подих безодні — «докотили Україну до прірви», — сказала собі: «Я ПОВЕРТАЮСЬ». «Незалежність наша, її не можна втрачати. Я побачила, відверто кажучи, що ми її втрачаємо, це моральна катастрофа. І не тільки винуваті вороги. А часто самі українці. І навіть патріоти. І навіть з вусами». Рішення виходу з духовного підпілля улюбленої для не одного покоління поетеси, людини, з якою

багато хто з нас не раз звірявся власними духом і совістю, мало потужний емоційний резонанс на святковому вечорі з нагоди ювілею письменниці. Наприкінці 2010 року Ліна повторила цю сакраментальну фразу...

Тепер дозвольте сказати тільки від самої себе, оскільки я вже мала нагоду прочитати цей твір. Гадаю, роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» — це її реальне ПОВЕРНЕННЯ. У життя країни, у гущу народу, стомленого, зневіреного, зав'язлого у щоденній боротьбі за виживання, від якого письменниці, як бачимо, ніколи не дистанціювалася ні серцем, ні думками. Хочеться вірити, що цей довгоочікуваний твір матиме вибуховий ефект, що його захочуть прочитати навіть ті, які не звикли читати. І їх, переконана, діткне за живе цей роман. Бо в нім наше життя, життя звичайних людей — не прикрашене, не метафоризоване, таке, яким воно є насправді. Усе настільки типове, що й персонажі цього «сюрреалістичного Вавилону» не потребують імен — вони, як піщинки на дні океану, всі різні, але в масштабах земного буття — на цій величезній, поки що теплій, земній долоні — такі всі до болю схожі...

Про авторку сьогодні... Ясний розум, феноменальна пам'ять, у всьому подиву гідна послідовність, розважливність, постава людини свідомої своєї людської гідності. Коли на неї дивишся, то думаєш — якщо людина красива, то вона такою є у будь-якому віці. Сьогодні Ліна Василівна вражає своєю працездатністю; власне, й так звана самоізоляція була для неї роками тяжкої творчої праці, роками шукань відповідей на болючі питання буття, які, зокрема, вилилися в чорнобильські

експедиції. «Тепер, — ділилася своїми планами письменниці, — маю намір написати книжку на матеріалах чорнобильських експедицій. З 1990 року я багато разів була в Зоні. Їздила туди з дивовижними людьми. Одного хлопця ніяк не хотіла брати — молодий, ще одружуватися потрібно, дітей мати. Я зібрала в тих експедиціях просто-таки фантастичний матеріал». Коли Володимир Панченко згадав публікацію в «Літературній Україні» про реальну подію — втечу хлопця-дезертира від армійської дідівщини в лісі Зони, — Ліна Василівна зазначила, що цій історії судилося стати фрагментом майбутньої книжки, яка дедалі, то більше обростає фактами.

Присутніх на прес-конференції зворушило звернення молодого журналіста, ще зовсім хлопчини: «Над чим Ви працюєте? Що стримує Вас? Ліно Василівно, вся Україна жде Ваших творів, затамувавши подих...» Треба було чути, як він те сказав!.. То було таке щире, таке осяйне зізнання в любові, на якихось тільки їй, любові, знайомих регістрах. Гадаю, щось подібне хотілося не одному йому сказати, однак душа сахалася того надриву, не пускала його на волю. Глибинне відчуття справжності не дозволяло порушити святості тієї миті.

Вона і зараз твердо переконана: письменник повинен писати, це його призначення, він просто не має права на суєту. Хоча цього разу Ліна Василівна поступилася своїм суворим принципам і дала згоду на нелегку поїздку — вісім зустрічей, які відбудуться в різних містах України (як зазначив Іван Малкович — не обов'язково в найбільших). Тим часом у найближчий час 10-тисячний наклад книжки, на яку так чекав укра-

їнський читач, буде розповсюджено по книгарнях країни. Можливо, її сприйняття читачем і не буде однозначним, можливо, часом якісь речі здадуться й неприйнятними, однак, упевнена, цей роман нікого не залишить байдужим, бо, хоч би там що, а націлений він у наше майбутнє, де «лінію оборони тримають живі».

*Слово Просвіти. — 2010. — 23–29 грудня.
— Ч. 51 (584). — С. 8.*

ВИМІР ЛЮБОВІ

Любов ГОЛОТА

На щастя, сьогодні газети не встигають за Ліною Костенко. Вона випереджає журналістів: ось за 26.01.2011 р. репортаж із Рівного, де розпочався презентаційний Всеукраїнський тур «Записок українського самашедшого», а 31 січня — я серед щасливців, яким вдалося побувати на зустрічі («творчий вечір у рамках презентації») в театрі імені Івана Франка, а тут і 2 лютого минуло і запам'ятається як подія року: в Укрінформі відбулася велелюдна прес-конференція — видавництво «Либідь» презентувало книжку «Річка Геракліта», де вміщені і вибрані, й нові поезії Ліни Костенко. Ліну Василівну супроводжували Оксана Пахльовська, Сергій Якутович, Дмитро Дроздовський, Мирослава Которович, працівники видавництва «Либідь» — усі, хто долучився до роботи над цим і попередніми виданнями «Берестечка», «Гіацинтового сонця», хто омріює наступні видавничі проекти.

В Укрінформі вдруге переконаюся, що люди, які приходять на зустрічі з Ліною Костенко (байдуже, якого віку і яких професій), починають... світитися. Стихає ажіотажне збудження, заспокоюється конкурентна цікавість, навіть радість: «Прийшла і говорить!» Змінюються спершу готовністю не пропустити й слова, а потім — такою насиченістю цим спокійним, виваженим — і ніжним, і мужнім — Лініним словом, що позитив (і це при гостроті думок, сентенцій та іронічності й діагностичності висловленого!) виповнює кожну душу і кожен зал і стає його енергетикою. Мені здається, що Ліні Василівні не конче важливо при-

мусити суспільство говорити про себе, але дуже важливо говорити з суспільством. По-людськи, бо «люди скучили за собою». Тож не являє себе людям, як роблять те тусовочні зірки, а йде до них — «того народу, який знаю», до «духовної опозиції», до тих, хто вірить, що у нас «є література, читач, культура, еліта, мова». Ліна Костенко сьогодні, можливо, єдина, що зберегла і для кого українці зберегли взаємність у спілці «письменник–читач». За якийсь місяць інформаційний простір вибухнув її іменем, її творами, її світлинами. Хтось її обожнює. Хтось намагається привернути до себе увагу, говорячи, що не діждався сподіваного меседжу чи не погоджується із визначенням жанру «Записок...» Комусь хочеться однозначної відповіді-команди: куди йти, що робити, кому вірити... Мабуть, так і має бути в суспільстві, яке в чомусь розминулося із собою, в країні, про яку можна сказати «Україна у багні», в епоху, в якій «Усе змінилось. Люди і часи».

Але залишився могутній естетичний простір творчості Ліни Костенко, її лінія оборони, її неощадна і мужня здатність працювати за всіх обставин і часів — «моя свобода завжди при мені».

Оксана Пахльовська зауважила, що «Річка Геракліта» синтезує в собі «Естетику і Свободу як два виміри Поета». Очевидно, що ці два виміри Ліна Костенко приносить і на зустрічі зі своїми читачами. А вже там синтезується третій вимір — Любові. Тієї, без якої неможливий День Гніву людини гідної.

Після Рівного, Києва Ліну Костенку вітав Харків. Зала переповнена. Попереду Львів. На сьогодні вже розпродано 45 000 «Записок...»

*Слово Просвіти. — 2011. —
10–16 лютого. — Ч. 6 (591). — С. 11.*

«УСЕ І БЕЗ БРАВАДИ»

«Записки українського самашедшого» нині легко можна завантажити в Інтернеті у будь-якому зручному для читання форматі. Один із парадоксів нашого сьогоднішнього полягає в тому, що до всесвітньої мережі книга потрапила швидше, ніж до книгарень. Природно, і читачькі відгуки на неї насамперед наповнили саме віртуальний світ. Пропонуємо читачам «Слова Просвіти» найцікавіші, як на наш смак, враження українських блогерів про книжку Ліни Василівни Костенко.

- «Господи, яке ж запущене наше українське суспільство, якщо наші поети змушені писати такі прозові речі! Це книжка-біль, книжка-крик... Людина, яка пройшла через жорна радянської системи, через жорстку цензуру і заборони друку, тепер змушена писати про те, як ми «любимо свою Україну, яка ще не вмерла, боремося за свою мову, яка вже вмирає. Залежні від усіх і всього, будуємо незалежну державу». **Оля Молочій.**
- «Ліна Костенко — безцінний скарб українського народу. Ця жінка дасть фору армії чоловіків по патріотизму. Я ще не читав, але чув і бачив як ридала моя дружина, читаючи цю книгу... І чув її емоційні відгуки». **Іван Сірко.**
- «Усе, що Ліна Костенко пише, треба читати, без обмовок. Бо це справжня насолода та радість від майстерного знання та вжитку мови. Про зміст — розмова окрема. Це — індивідуальне. А коли вже мова про патріотизм, то Ліна Василівна не проголошує пишних гасел, а тихенько йде в Чорнобильську зону, «рятувати українську Атлан-

тиду». От би більшість українців теж так — не на словах, а на ділі». **Трамик.**

- «Згадую життя в 2000—2004 роках: своє і свого оточення. Десь так воно і було. Згадую Помаранчеву революцію... описане все і без бравати. Саме відсутність політичних уподобань і бравати робить книжку близькою простому українцеві. Маю на думці політичні вподобання, засновані на чіткій програмі і позиції партії чи кандидата на ту чи ту посаду. Політичні вподобання, засновані на будь-чому іншому, — PR і попса.

...Чоловік стенографує нове тисячоліття. Хобі? Думаю — ні. Це втеча від буденності у псевдоважливіші й псевдоглобальніші справи. Людина, почувуючись ліліпутом у житті сімейному, прагне бачити себе Гулівером у масштабі знання епохи. А хто мірятиме? Хто зараз підніме очі на Гулівера? У всіх же вони прикуті до екранів... тих чи інших... щасливий той, у кого ці очі прикуті до інших, теж прикутих очей.

«І на тлі цього всього — життя», — передостанній мій абзац. Та ні — це політика на тлі ось такого життя. І як тут знайти час на громадянську позицію? Та й навіщо? Чи від нас щось залежить?» div4ysko.livejournal.com

- «...На питання мами по телефону: «Що робиш?» так і відповіла:
 - Треную інтелектуальний м'яз!
 - Що робиш?!
 - Напружую мозок, читаю Ліну Костенко»... **Лілія Зоряне Небо.**
- «Книга, про все, що «наболіло», про всі перипетії початку століття та, звичайно, про Україну. Напевно, так сильно і так відверто правдиво, аж до болю, могла написати лише вона.

- Це книга, яка відкрила мені очі на деякі події тих років. Це книга, яка зачепила за живе. Це книга-Заклик, який має почути кожен українець...» **Мраморка.**
- «Три дні я був захоплений буквами на моніторі. Такого запалу від українського автора я не відчував із часів читання «Тореадорів з Васюківки» у дитинстві. Написано чудовою, ЖИВОЮ та СУЧАСНОЮ мовою, про події, які сколихнули мою душу і душі мільйонів співвітчизників. Про те як йшлося до цього. У пам'яті зринають мої студентські роки часів розвиненого кучмізму. Я впізнав у рядках себе теперішнього, і свою дитину, яка зростає у російськомовному середовищі української столиці. Іноді здавалося, що автор украв мої думки і виклав їх у цій книжці. Під час читання згадувалися й друзі, що виїхали до США, їхні прототипи також присутні у творі. Я й не думав, що стиль написання щоденника 2000—2004 року може бути такий цікавий.

Не розказуватиму більше про зміст, прочитайте самі. Не пошкодуєте. Захоплення вам гарантую, але гарного настрою — ні. Книжка має сумний підтекст, та спробуйте його перевернути, зробивши висновки, діяти так, щоб ваше життя стало краще. Не завжди потрібно чинити так як головний герой. Можливо, таким чином ми доб'ємося змін у власному житті, і таки збудуємо Україну». **Штик.**

За матеріалами українського Інтернету підготував Євген БУКЕТ

Слово Просвіти. — 2011. —
27 січня—2 лютого. — Ч. 4 (589). — С. 9.

З РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

- Ми статисти духовної пустелі.
- Центрифуга ідіотизму.
- Україна — це резервація для українців.
- Квазідемократія.
- Гоголь — це російський письменник, але це український геній.
- Втомлена жінка під вечір — це вже ступа.
- Дві людини взаємно мають творити одна одну.
- Навіть у радянському ідеологічному казані не варили в такій смолі українців.
- Градус національного пафосу вказує на гарячку.
- Мова солов'їна, а тьохкають чортзна-що.
- Народ запрограмували на безвихідь.
- Перед лицем грізних подій українське козацтво зібралось на Велику Раду. Побалакали, поспівали, помолилися в церкві і зварили куліш.
- Нова форма свободи слова — що хто хоче, те й лопоче.
- Людей зомбують, дезорієнтують, пошту й телеграф не треба захоплювати — телебачення захопило все.
- Брезентові хвилі наметів накрили Майдан.
- Висвистіло нашу Незалежність у підземну трубу.
- По українцях доля стріляє дуплетом.
- У нас така глибока чаша терпіння, що, здається, уже без дна.
- Суспільство мало того, що хворе, воно ще й виразно плебейське.
- Якщо я не виживу, то людство й не помітить, а якщо людство не виживе, то й мені гаплик.
- Такими очима можна заряджати пістолет.
- Найгірше в нашого народу те, що він до всього звикає.
- Я надійна одиниця електорату, по таких, як я, ще не одна мавпа видереться на верхні гілки влади.
- У нас же вибори починаються задовго до виборів.
- У маленького кримськотатарського народу лідери є, а у такого великого, як наш, самі лише керівники та голови фракцій.
- Влада у нас товстошкіра. По такій шкірі мороз не піде.
- Україну запустили в майбутнє під знаком одрубаної голови (про Гонґадзе — М. Б.).
- Кожному поколінню сняться свої кошмари.
- Хтось із нас хворий — чи ця влада, чи я.
- Мудрість мужчини — промовчати, коли говорять стихії.
- Опозиція в захваті — їй привиділась перемога.
- Лінію фронту національного порятунку у нас давно вже тримають мертві. А перемогти можна, лише коли її тримають живі.
- От хто у нас є, це журналісти. Очі суспільства, яке спить.

- Жіночий імператив завжди один: ти винен і ти повинен.
- То ви ж як взяли боротись, то вже боріться, панове.
- З того каміння, що за пазухою, держави не збудуєш.
- Диктат приматів. Куди подітись людині?
- У ставленні цієї влади до людей є щось зоологічне.
- Люди, які пережили критичну масу принижень (і стерпіли), не можуть бути повноцінними громадянами.
- Література зробилася, як блошиний ринок — хто що має, несе на продаж.
- Підхопили постмодернізм, як вітрянку, розчухали до крові, ну, і яке ж тепер обличчя літератури?
- Він як розповідає, наче малює по склу.
- Нашого цвіту по всіх борделях світу.
- У нас тепер така свобода, наче сміттєпровід прорвало.
- Україною правлять люди, які її не люблять і яка їм чужа.
- Живемо в дуже густому розчині хамства, скоро випадемо в кристал.
- Апокаліптичні коні б'ють копитом.
- Є пральний порошок «Ера», є телеканал «Ера», а нова ера все ніяк не почнеться.
- Літо. Дівчата почали ходити пупами вперед.
- Я втрачаю терпіння терпіти.
- Ми всі дивимося одне повз одного.
- Якби кожен усвідомив, що держава — це він, то досі у нас вже була б достойна держава.
- Патріоти у нас є, але вони дуже затюкані.

- Все обліпили грона блакитних і жовтих кульок, наче якась велетенська риба наметала патріотичну ікру.
- Я думаю, що якби мене не було, то мені було б легше.
- Ми всі вискочили з Радянського Союзу нехрещені й невінчані, без благословення, сповіді і причастя.
- Людство й не помітило, що перестало створювати казки, і навіть розповідати їх дітям на ніч.
- Привид ходить по Україні, привид шовінізму.
- Україна пручається як Лаокоон, обплутаний зміями. Вона німо кричить, але світ не чує. Або не хоче почути.
- Стрімко наближаються вибори. Це як цунамі, ураган, саванум. Мабуть, час їм давати вже імена і визначати ступінь руйнації.
- Ми їх обираємо не тому, що хочемо обрати, а тому, що вони хочуть бути обраними.
- Боже, скільки народ має достойників, чого ж він так недостойно живе?
- Знову обрали тих самих, отже, буде те саме.
- Бог нам усе щось хоче сказати, а ми все не чуємо.
- Де ж іще на планеті є така чорнобильська зона, що нам, де й не зона, все одно зона?
- Мойсей виводив з єгипетського полону, і вивів. А ми ж на своїй землі — чому ж ніяк не можемо вийти?!
- Нашу мову заносять піски духовних пустель. Нема України в душах.
- Навколо неї накрутили таких туманностей, що Андромеди не видно.
- Серце в колібрі майже втричі більше, ніж шлунок. От якби так у людей. Ото було б сердечне суспільство.

- Все важче відрізнити серіали екранних детективів від серіалів нашої політики.
- Надто багато трагедій було у нашій історії. Проходимо стадію фарсу.
- Я вдивляюся у безодню, а вона в мене.
- Все, до чого ми байдужі, байдуже до нас.
- Жінка втрачає в інтелекті, лише коли закохана.
- Народ ставиться до цього індиферентно, бо знає, що все одно нічого не знає.
- Живемо у відкритому суспільстві, де багато дверей для суспільства закриті наглухо.
- Колись Довженко написав «Україна у вогні». Пора вже писати «Україна у багні».
- Росія — це великий спрут. У всіх, до кого вона привалилася боком, мертвіє тіло нації.
- Приходять нові режими, нові ешелони влади і везуть тебе силоміць по своїх безнадійних маршрутах.
- Нас підхопило якимсь грязьовим потоком, і несе, і не дає стати собою.
- Ніде немає пам'яті про борців. Ларки з пивом функціонують, а пам'ять ні.
- Росія — то держава грізна й велика, переконана у величчі, і орел у неї двоголовий, може дзьобнути на два боки. В її жилах тече й пульсує нафта, з її ніздрів пашисть голубий газ.
- А в нас все закликають народ встати з колін. З такої позиції на старт не вийдеш.
- Така наша українська Феміда — у грецької зав'язані очі, у нашої заплющені.

- 16 липня Всесвітній День Справедливості. Воно й видно, куди не глянеш, сама справедливість.
- Увійти у ворота пекла легше, ніж вийти звідти.
- Суспільство підміноване чутками.
- Сонце моєї долі, якір моєї свободи — жінка!
- Пристрасть — це натхнення тіла, а кохання — це натхнення душі.
- Світ входить у фазу безвиході.
- Час розкидати снаряди, час їх збирати (про вибухи військових складів в Україні — М. Б.).
- Горіховий наш інтелект. Вибираємо тих самих і тих самих, а потім жахаємось — що це за чудовиська у нас при владі? Та це ж сон нашого розуму їх і породив.
- Кожна партія обклеює своїми лідерами усе, до чого береться клей.
- Компенсуючі потужності нічого не компенсують. Гарантуючі гарантії нічого не гарантують.
- Влада чекала провокацій, виставила кордони — влада завжди чекає провокацій, а як нема, то сама їх створить.
- Влада закручує гайки. Вона б скрутила і голови, але крізь прозору Шенгенську завісу все видно, мусить з цим рахуватись.
- Люди не знають, кого вибирати, бо не можна ж вибирати когось з нікого.
- Важко належати до народу, національна свідомість якого прокидається аж тепер.
- Чи знаєте ви, що таке українські вибори? Ні, ви не знаєте, що таке українські вибори.
- Країною правлять привиди минулого.

- Лисої Гори не треба, у нас шабаш у Верховній Раді.
- Може, це у нього й не лайка, просто він так говорить.
- У суспільстві назріває вже не просто політична конфронтація, а протистояння цивілізацій.
- Україна скучила за собою. Майдан — це простір, де вона зустріла себе.
- Одні трясуть документами, інші аргументами.
- Влада ж, як плазма, вона двигить, розтікається, міняє обриси й кольори, обволікає, всмоктує і знову набуває тих самих форм.

**Сентенції визбирував
Микола БОСАК**

*Слово Просвіти. — 2011. —
27 січня–2 лютого. — Ч. 4 (589). — С. 8.*

«ЗАМІСТЬ СОНЕТІВ І...» (ЕЛЕКТРОННА ЛИСТІВКА ДЛЯ САМАШЕДШОГО)

В'ячеслав ЛЕВИЦЬКИЙ

Один славетний персонаж зізнавався: після прочитання хорошої книги йому кортить зателефонувати авторові. Відповідно до сучасних смаків, такому ентузіасту годилося б набирати для письменника SMS або інтернет-послання... Реєстр технічних новинок примножується, а приголомшливих мистецьких приводів для відгуку бракує. Усе ще заплутаніше, якщо прагнеш поділитися міркуваннями і з літератором, і з його героєм. Надто, якщо персонаж — програміст, спроможний зламати всі незримі паролі рецензента й відправити «цензора в собі» на антивірусний карантин.

Публікація довгожданого роману Л. Костенко відбулася у прикметний період. Причина тому — не лише гучний усесвітній кібер-скандал чи вітчизняні перекроювання інформаційного простору. Йдеться й не про легалізацію чорнобильського туризму, у якому оповідач твору вбачає кошунство. Здається, вихід «Записок... самашедшого» збігся в часі з черговим посиленням цікавості до класичних «Записок сумасшедшого». Окремі з недавніх перепрочитань книги напрочуд близькі за духом до відкриттів письменниці. Знана російська інсти-

туція, приміром, підготувала експериментальну виставу за Гоголем. Усі події романтичної повісті розгортаються в Інтернеті. Тут Поприщін — затятий комп'ютерний користувач, уява котрого перенесена на монітор. «Чи навпаки: монітор в уяву», — у суголос припустив би український Самашедший, пригадуючи фаховий анекдот про комп'ютерну інверсію.

Для Л. Костенко вдавання до кібернетичної царини не є міражною terra incognita. Варто згадати, що серед дійових осіб драматичної поеми «Дума про братів незарозовських» були два програмісти. Перший дивувався щодо Сахна Черняка: «... Як поети могли прогледіти таку постать у віках?..» Цей докір переростав у намір «оцифрувати» історію та пристосувати машину до написання вичерпного, об'єктивного ліро-епосу.

На тлі «художнього попередника» Самашедший сповнений гострішого скепсису. За всіх надій на гідну «лінію оборони» він визнає: «Ми статисти духовної пустелі». Але творення віртуального світоустрою не втрачає цікавості для оповідача. На відміну від Першого програміста, Самашедший «якийсь... дивний історик». «Дивність» полягає в прагненні заповнити прогалини в сьогоденні, а не минувшині. Молодому київському інтелегентові важить примирити масштаби людські, приватні та глобальні. Емоційні контури катастроф накладаються на побутові потрясіння, мовби химерні шифрувальні таблиці для віднаходження чогось потаємного. Найголовніше при цьому зберегти чутливість за пересічних інформаційних хитросплетінь.

Головний герой роману сам пручається думці про те, що став літописцем. На певну вільність у фіксуванні

спостережень указує, зокрема, й різний обсяг «річних нотаток». Після зламу тисячоліть «щільність» у викладі подій поволі зменшується. Міркуючи про ефемерний «діаріуш людства», Самашедший обачно стережеться не «вітрів Історії», а кухонного протягу. Ретельне вираховування найкрихітніших пасток, пильнування інтимного простору позначається й на умовному імені персонажа. Так, він точно не офіційний Самовидець. І перевагу надає не оцифруванню, а ласкавому самоіронічному одомашненню «Сумасшедшего» з «петербурзької повісті» XIX ст.

Дивно, що «Записки...» мало не відразу після виходу почали сприйматись як цілком «публіцистичний роман», насущний щоденник. Реалістичного складника не бракувало, наприклад, у прозі В. Домонтовича чи М. Капора. Утім, обидва згадані письменники у питомих для себе літературах пов'язуються з богомною інтелектуальною традицією. Прискіпливість Л. Костенко у згромадженні достеменного фактажу теж спирається на виразну художню інтригу. Книга будується не як декларативний «рухомий рядок» у теленовинах, а як саркастичний концептуалістський колаж:

*«У Каліфорнії горять ліси.
На південну Африку випав сніг.
У Таїланді помер леопард
від пташиного грипу.
У Колумбії вкрали єпископа».*

Не слід забувати, що «електронне письмо» — визнане й досліджуване явище. І коли Самашедший по-тайки схиляється над клавіатурою, ідеї про драматизм, ігрову природу, метафоричність кібертексту не здаються

порожніми. До того ж, у громаддя повідомлень раз по раз проривається містифікація (майже як шмат червоної свитки, на яку часто посилаються оповідач із дружиною). Замість заяложеного смайлика тут доречно трапляється епізод, приміром, про снігову людину, котру бачили під Кобеляками, «навіть хотіли вибрати в парламент».

Ракурс у веб-камер, котрі встановлює автор, дібраний вибагливо й динамічно. У цьому легко пересвідчитись, якщо відстежити прогулянку героя відреставрованим Майданом Незалежності: «Кам'яні гармошки сходів, мильні бульбашки ліхтарів... Велетенський бутафорський глобус обертається над галактикою баракла... А над усім цим... — кам'яна каплиця, на каплиці колона, на колоні куля, на кулі ноги, на ногах дебела дівка у плахті... Незалежність у сусальному золоті. Круто».

Якщо ж охочий читач покладатиметься на слух, швидко з'ясується: твір наскрізно ритмізований. Стійкішим, аніж виокремлення сумірних розділів, у книзі виявляється членування тексту на фрагменти з одним реченням в абзаці. У стислих пластичних уривках були викладені й рефлексії Л. Костенко в нещодавній антології «Сновиди».

Справді, усі «Записки...» — візерунок «строф» та «антистроф». Після тривалої «внутрішньої еміграції» видатна поетеса повернулася з напозір прозовим романом. Однак це достеменний блискучий «роман-верлібр». З такою рисою пов'язана побічна (радше формальна, а не змістова) інтрига твору — спостереження за ритмічними перепадами чи наростаннями. Подібно до молодого П. Тичини, письменниця змушує збагнути

дещо суворе та прекрасне, «замість сонетів і октав». Дещо невимовно ліричне, але замість тенорських рулад про «заворожені крила джмеля», над якими збиткується Самашедший. Дещо таке звичне для Л. Костенко, але вкрай відмінне від «заочницького фанатизму» до кількох її підручникових рядків.

До речі, багато образів із віршів шістдесятниці проглядається в рядках із роману. Плач багдадського злодія в атакованому Іраку несхибно асоціюється з риданням коника серед трав, коли той же «багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій». Міркування про глобалізаційний воландівський глобус, налитий вогнем, відтінюють рядок «Страшний калейдоскоп. В цю мить десь хтось загинув». А в підкреслюваному мерехтінні пейзажів чи роздумах героя про сестру-кришнаїтку іноді вгадується, що «вся в гірляндах, як індійська жриця, // весна ряхтіла в іскорках роси».

Досвід автора у виведенні ліричних і поемних суб'єктів сприяє майстерному прописуванню персонажів твору. Про типовість родини Самашедшого навряд чи може йтися. Зате у членах його сім'ї та приятелях уловлено суттєвіше — симптоми часу. Селінджерівський Голден Колфілд (той самий, що волів телефонувати літераторам) мав від народження сиве пасмо волосся. Майже за пророцтвом Гесіода про кінець світу. Зведений брат сучасного програміста — Тінейджер — не викликає плесер із записами звуків живої природи. Батька, перекладача з по суті екзотичних мов, друкують у піратський спосіб. Наукові керівники з Академії наук подаються у тривалі «відрядження» до Буркіна-Фасо чи на принадну держслужбу.

Однак, попри численність «антистроф», нова книга Л. Костенко про любов. Кохання без злягань і збочень, гіперсексуальності й інтертекстуальності. Як каже головний персонаж: «... Я старомодний. Я втрачаю від неї голову». На тлі таких «простих» звірянь невідчепні новини снуються, мов субтитри до якогось класичного пристрасного фільму... Мабуть, настільки наснаженого почуття у нашій літературі вже давно не змальовувалося. Суттєві причини — образ, біографія героїні. Для Самашедшого, інколи перевтіленого в сентиментального трубадура, «важко любити розумну жінку. Завжди боїшся впасти в її очач». (Через це, між іншим, дуже не хочеться втрачати недорозгаданість Дружини! Письменниця вже ділилася планами видати роман про «другу половину» Самашедшого. Але, насмілюся припустити, такий крок не обов'язковий. Замість дамських букетів із «квітами зла» читач «Записок...» уже отримав вичерпний ескіз до «мистецтва любові»!).

... От, власне, усе це можна було б написати в електронній листівці до «дивного історика» й ліричного кібернетика в одній особі.

*Слово Просвіти. — 2011. —
27 січня—2 лютого. — Ч. 4 (589). — С. 9.*

ЛІНА КОСТЕНКО: «ЙДЕМО ПО КОЛУ, ЯК СУМИРНІ КОНЯЧКИ В ТОПЧАКУ ІСТОРІЇ»

«Коротко, як діагноз» — цим костенківським рядком можемо означити подані тут максими із «Записок українського самашедшого» — книжки, що відкрила літературний 2011-й, викликала найбільший читацький інтерес, причина якого не лише в імені автора: уперше за двадцять років незалежності точно сформульовано й озвучено питання до суспільства, в якому «щось нуртує,.. шукає виходу і вдаряє в глуху стіну», а «самій Україні нема куди йти зі своєю правдою у світі».

Чи відповідали ми на ці питання? Чи чуємо своїх письменників, які не мовчать? Чи стала нація на «лінію оборони», яку «тримають живі»?

Письменницькі публікації «Слова Просвіти» є нашою спробою вийти на діалог «письменник-читач»: ми готові продовжити його на сторінках тижневика.

- **«Україна — це резервація для українців. Жоден українець не чувається своїм у своїй державі. Він тут чужий самим фактом вживання своєї мови.**
- **Але ж якщо мова — це Дім Буття, то чого ж ви мене виживаєте з мого власного дому?!»**
- **«Я ніколи не дозволяв собі думати, що в Україні є п'ята колона. Але ж вона вже йде потоптом по моїй душі! Раніше ж принаймні ненависть до українців**

хоч якось камуфлювалася, а тепер тебе просто готові знищити: «Хотели свою незалежність? Вот вам!» Виїли Україну зсередини, як лисиця бік у спартанця, ще й дивуються — чого ж вона така скобочена? Чого кульгає в Європу, тримаючись за скривавлений бік? Всю обгризуть, як піраньї, і сипонуть врозтіч. Від України залишиться тільки скелет».

- «Триста років ходимо по колу. З чим прийшли у двадцять століття, з тим входимо і в двадцять перше. І жах не в тому, що щось зміниться, — жах у тому, що все може залишитися так само».
 - «Культивується порно, приблатняк, матерщина. У нас тепер така свобода, наче смітєпровід прорвало. Свобода хамства, свобода невігластва, свобода ненависті до України. Все, що є нічого й зловорожого, вигривається під сонцем нашої демократії. Україною правлять люди, які її не люблять і яка їм чужа.
 - Що це? Плебейство, чорна діра свідомості? Наша нездатність побудувати свою державу? Виснаження нації до цілковитої втрати життєвих сил? Чи, може, це просто Страшна помста імперії — хотіли свою державу — маєте. Ось вам ваша культура, ось вам ваша свобода. Ось вам Троянський кінь, з нього повискакують усі ті парторги й комсорги, райкомівці і обкомівці, і директори військово-промислового комплексу. Вони й очолять вашу державу, вони її і розвалять.
 - Вічна парадигма історії: за свободу борються одні, а до влади приходять інші. І тоді настає лукава, найпідступніша форма несвободи, одягнута в національну символіку, зацитькана національним пафосом, вдекорована атрибутами демократії».
 - «Вернадський казав: «Треба мислити глобально, а діяти локально». А ми й не мислимо, і не діємо. Ні локально, ані глобально. Ми рефлектуємо. Нас обзивають націоналістами, націонал-патріотами. А де ж та нація, де патріоти? Цю ж націю вже фактично здали в історичний хоспіс. Хтось її ще провідує, а в більшості вже відсахнулись. Вона безнадійно хвора, вона так довго вмирає, декому вже й навкучило, тільки що не кажуть уголос: «Умираючи, умирай!»
 - Поки у нас лопотіли про виклики часу, час таки нас викликав. А ми не готові. Ми ніколи ні до чого не готові.
 - У нас на кожну проблему можна лягти й заснути. Прокинутись через сто років — а вона та сама.
 - Йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії, б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію.
 - Ми думаємо, що це у нас шляхетна толерантність, а це у нас воляче терпіння».
 - «Ось вони й виростили — перше покоління нашої Незалежності.
 - Ми, які вчора були молодими, ми вже забуксували. Ось молоді. Вони йдуть, побравшись за руки, і скандують. Їх справді багато і їх не подолати. Вони вільні й розкуті. У них обличчя не зсудомлені болем подвижництва. Вони безстрашно йдуть на ту ж стіну, на яку йшли ми. Але ми об неї розбилися, а перед ними вона розступиться.
- Я дивлюся на них очима своєї молодості і впізнаю».

Слово Просвіти. — 2011. — 14–20 липня.
— Ч. 28 (613). — С. 1.

ЗМІСТ

Любов Голота. В часи перехідні та вічні	3
Ніна Гнатюк. Березневе сонце Ліни Костенко	17
Любов Голота. «Тут ми в етичній безпеці»	20
Дмитро Дроздовський. «Ми мовчимо — поезія і я...»	24
ДОБІРНИМ ЗЕРНОМ КОЛОСИЛАСЬ МОВА (підготувала Олена Шульга)	33
Павло Гриценко. Відповідальність перед словом	34
Світлана Єрмоленко. Мого народу гілочка тернова	40
Любов Мацько. Будителі думки митця	46
Надія Сологуб. Концепт природа в поезії	49
Лариса Кравець. І десь над гранями свідомості є те, чого іще нема	50
Валентина Статєєва. Афоризми — достоїнства мудрості	53
Галина Сюта. Етносемантика й етностетика номінації земля	56
Леся Ставицька. Слово як сон	59
Євгенія Карпіловська. Вона мені свята...	62
Сергій Чемеркін. Страшні слова, коли вони мовчать	65
Олександра Задорожна. Історичний час у мовотворчості	68
Галина Вокальчук. Неологічні експерименти	71
Віталій Дончик. Поезія чину	76
Борис Олійник. Мужність воїна	79
Надія Кир'ян. Немає часу на поразку	80
Надія Кир'ян. Мелодії любові	90

ЯК ВРЯТУВАТИ ДУХОВНИЙ МАТЕРИК?	93
Євген Букет. Її голосом промовляє совість	94
Надія Кир'ян. Зберігати гідність своєї професії	96
Олена Шульга. На відстані забутого часу	98
Сергій Климко. Уособлення національної еліти	100
Ліна КОСТЕНКО: ХАЙ БУДЕ СНІГ, І МУЗИКА, І ВЕЧІР	101
Свят-вечір	101
Сніги метуть...	102
Чорнобиль-2.....	102
На віях тиші мерехтять сніжинки	103
Снігурчик прилетів червоногрудий	104
Моя пам'ять плаче над снігами	104
Коментар Дмитра Дроздовського, автора післямови до видання «Річка Геракліта»	105
Оксана Пахльовська: неприборкані слова	108
В'ячеслав Левицький. Нотатки на берегах «Річки Геракліта»	113
Дмитро Дроздовський. Річка Геракліта біля берегів Ужгорода	121
Марія Кучеренко. Я повертаюся...	130
Любов Голота. Вимір любові	137
Євген Букет (підготовка). «Усе і без бравади»	139
Микола Босак (добір). З роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»	142
В'ячеслав Левицький. «Замість сонетів і...» (електронна листівка для самашедшого)	149
Ліна Костенко: «Йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії»	155

Суспільно-політичне видання

Вона як хліб

Упорядники серії: Любов Голота, Євген Букет

Підписано до друку 5.09.2011. Формат 84x108/32. Гарнітура Georgia.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 6,3. Ум.-друк. арк. 4,58.

ТОВ «Видавниче підприємство “Український пріоритет”».
01033, м. Київ, вул. Саксаганського, 43-б. Тел/факс. +380 44 2359683.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції №4107 від 08.07.2011 р.

Видруковано: ТОВ «Атопол». Київ, б-р. Лепсе, 4.